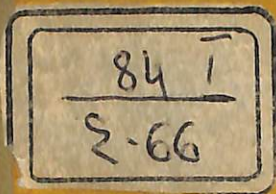


Zyngn

Professentip

Zgr. U



19270.



13 NOV 2010  
20 APR 2006

84  
2-66

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Մ. ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ՎԻՔԹՕՐ ՀԻԿՎՕ

# ԹՃՈՒԱՌՆԵՐ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՄԵԾ Վ.ԷՊ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ



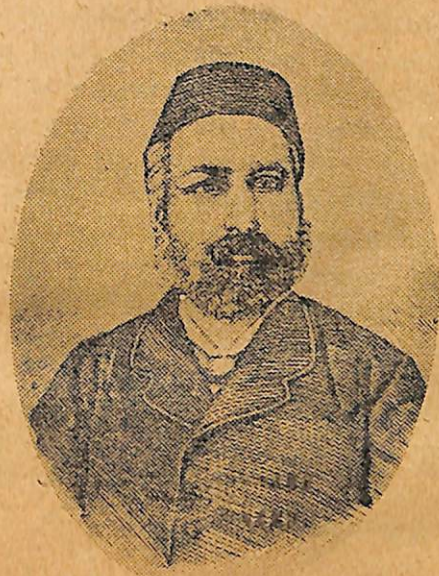
Տպագր. Մ. ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Ե. ՊՈՒ. Ս. 1927

84  
2-66

12.03.2013  
3005 89A 05

6420



ԳՐԻԳՈՐ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ  
Փարզմանիչ Թշուառներու



3760-74

## Յ Ա Ռ Ա Չ Ա Բ Ա Ն

Քանի որ օրինաց եւ բարուց տամադրութեամբ ընկերային դասապարտութիւն մը կայ, որ շայն հասարեայ քաղաքակրթութեան դարուս մէջ արուեստի դժոխքներ կը տեսնեն եւ երկնային նահատակները մարդկային նահատակի մը հետ կը խառնեն. քանի որ անլոյծ կը մնան դարուս սա երեք խնդիրները, որոնք են, մարդու գաճապներ՝ ուսման պահանջը, կրնոջ անկումը՝ անօրութեան պահանջը եւ մանկան ծիրութիւնը՝ սգիսութեան պահանջը. քանի որ աշխարհի մէջ դեռ հնարին է ընկերային անճշտութիւնը, կամ քե ուրիշ կերպով եւ աւելի ընդարձակ տեսութեամբ մը նկատելով քսենք, քանի որ սգիսութիւն եւ բուռնութիւն կան աշխարհիս մէջ, այս գիրքին նման գիրքեր կրնան անօգուտ չըլլալ:

Վ. Բ. Թ. Օ. Ր. Հ. Ի. Կ. Ո.

Հօրուիլ Հաուզ, 1862

# Թ Ճ Ո Ւ Ա Ռ Ն Ե Ր

Մ Ա Ս Ն Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Ֆ Ա Ն Թ Ի Ն

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Գ Ի Ր Ք

Ա Ր Դ Ա Ր Մ Ը

Գ Լ Ո Ւ Ի Ա . - Պ Ա Ր Ո Ն Ս Ի Ր Ի Է Լ

Պարոն Շարլը Ֆրանսուա Պիէսվընիւ Միբիէլ  
1815ին Տ...ի վիճակին եպիսկոպոսն էր: Գրեթէ եօ-  
թանասունընչինգ տարեկան ծերունի մըն էր և 1806էն  
ի վեր Տ...ի առաջնորդական գահը կը բազմէր: Հոս  
հարկ կը համարենք նշանակել այն ամէն տարածայ-  
նութիւնները և գրոյցները որոնք հասարակութեան  
մէջ կը շրջէին Միբիէլի վրայ, երբ ան իր վիճակը  
եկամ էր: Այս պարագան թէեւ ամենեւին յարաբե-  
րութիւն չունի մեր գրելիք բուն պատմութեան հետ,  
բայց գէթ ամէն բան ճշգրտէս պատմած ըլլալու  
համար կը յիշատակենք: Մարդուս գործերը անոր  
կեանքին, նամանաւանդ ճակատագրին մէջ ինչ կա-  
րեւորութիւն որ կ'առնէ, չատ անգամ միեւնոյն կա-

րեւորութիւնը կ'աւանդ նաև ինչ որ անոր վրայ կ'ըսուի, սուտ կամ իրատ :

Պ. Միրիէլ էքոսի խորհրդարանին ատենակալներէն մէկուն ազան էր. բայց է թէ գատաւորական տոնմի ազնուական մըն էր: Կ'ըսուէր թէ հայրը զինքը իր պաշտօնը ժառանգելու սահմանելով, խորհրդարանի վերաբերող ընտանիքներու մէջ բաւական հանրացած սովորութեան մը համեմատ տասներութր կամ քսան տարեկան հասակին մէջ ամուսնացուցած էր: Շարլը Միրիէլ, ստանց նկատելու իր ամուսնական վիճակը, ուրիշ յարաբերութիւններ ալ ունեցած էր, և այս պատճառաւ շատերուն խօսակցութեան նիւթ եղած էր: Անձամբ թէև բաւական կարճահասակ, այլ ձևաւոր, վաշխուշ, շնորհալի և խելացի մարդ մըն էր. իր կենաց առաջին մասը բոլորովին աշխարհային իրերով և սիրահարական յարաբերութիւններով անցուցած էր: Յեղափոխութիւնը վրայ հասաւ, զէպքերը արագօրէն յաջորդեցին իրարու, խորհրդարանի վերաբերող ընտանիքները ումանք սպաննուելով և ոմանք ալ արտաքսուելով, հալածուելով ցրուեցան: Շարլը Միրիէլ յեղափոխութեան սկսած միջոցին գէպի Իտալիա գաղթեց: Կինը հոն մեռաւ կուրծքի հիւանդութեամբ, որուն ենթարկուած էր երկար ժամանակէ ի վեր: Բնաւ գաւազակ չունէին: Անկից ետք Պ. Միրիէլի ճակատագիրը ինչ փոփոխութիւններ կրեց արգեօք: Գողգթական հին ընկերութեան կործանումը, նոյն իսկ իր գերզատանին անկումը, նաև 93ի ողբերգային տեսարանները, որոնք հեռուէն սարսափի երեւակայական մեծութեամբ գուցէ աւելի տնարկու կ'երեւային վրտարանդիներու, միթէ աշխարհէս հրաժարելու և առանձնանալու գաղափարնէ՞ր ներչնչեցին անոր: Կամ թէ՛ իր կեանքը գրաւող մտային թարթափումներուն

և գորովներուն միոյն միջև, յանկարծ ընդունեցա՞ւ արգեօք այն խորհրդաւոր և ստակալի հարուածներէն մին, որոնք երբեմն սիրար վերաւորելով կը տապալեն այն մարդը զոր հանրական աղէտները չեն կրնար զղրղել երբ անոր կեանքը և հարստութիւնը կը խորտակեն: Այս հարցումներուն ոչ ոք կրնար հաստատական պատասխան մը տալ. ամէնուն գիտցածը սա էր միայն թէ ան երբ Իտալիայէն վերադարձաւ, քահանայ եղած էր:

1804ին Պ. Միրիէլ Պրինսօլի ժողովրդագետն էր: Արդէն ձերացած էր և բոլորովին ատանձնութեան մէջ կ'անցընէր իր օրերը: Նաբոլէոնի թագադրութեան ժամանակ Բարիդ եկաւ իր թեմին վերաբերող պղտիկ գործի մը համար, որուն ինչ ըլլալը բաւ չենք գիտեր: Իր ժողովուրդին խնդիրը կատարելու համար այլևայլ զօրաւոր անձերէ գտաւ նաև կարգինալ Ֆէշի պաշտպանութիւնը հայցեց: Օր մը կայսրը իր հօրեղբօրը այցելութիւն մը ընելու եկաւ, և արժանապատիւ ժողովրդագետը նախասենեակին մէջ սպասած ատեն Նորին վեհափառութիւնը անոր առջևէն անցաւ: Նաբոլէոն տեսնելով որ այս ձերունին մասնաւոր հետաքրքրութեամբ իրեն կը նայէր, զարձաւ և խիստ կերպով մը ըսաւ.

— Ո՞վ է ինձի նայող այս միամիտ մարդը:

— Վեհափառ՝ Տէր, ըսաւ Պ. Միրիէլ, դուք միամիտ մարդու մը կը նայիք, ևս ալ մի՞՞՞՞՞ մարդու մը: Մեր երկուքին համար ալ կրնայ օգտակար ըլլալ այսպիսի նայումք մը:

Կայսրը նոյն իրիկունը այս ժողովրդագետին անունը հարցուց կարգինային, և ժամանակէ մը ետք Պ. Միրիէլ զարմանքով լսեց թէ Տ. . . ի սոսաջնորդ կարգուած էր ինք:

Սակայն Պ. Միրիէլի կեանքին առաջին մասին

նկատմամբ պատմութեամբ բաներուն ո՞րը ճշմարիտ էր: Ոչ ոք գիտէր: Յեղափոխութենէն առաջ Միրիէլի ընտանիքը հազիւ թէ քանի մը ընտանիքէ ճանչցուած էր: Պ. Միրիէլ պիտի կրէր ինչ որ կը կրէ որ և իցէ մարդ երբ նոր կուգայ պզտիկ քաղաք մը, ուր խօսող բերան չառ կայ, իսկ մտածող գլուխ խիստ քիչ: Այո՛, նորեկ մարդու մը բազմը պիտի ունենար ան ալ, թէեւ ինք եպիսկոպոս մը ըլլար, և վասնզի եպիսկոպոս մըն էր:

Բայց վերջապէս իրեն համար ըսուածները խօսք էին միայն, տարածայնութիւններ, բռներ, խօսքեր, կամ լաւ եւ է ըսել ոչինչ երկարաբանութիւններ էին: Ինչ և է, Տ...ի մէջ ինք տարի ընակելէ և առաջնորդական պաշտօն վարելէ ետք մոռցուած էին այս ամէն շաղակրատութիւնները. խօսակցութեան այնպիսի նիւթեր, որոնք առաջին անգամ պզտիկ քաղաքներու և պզտիկ մարդոց ուշը կը գրաւեն: Ալ անկէ ետք ոչ ոք կրնար այն շաղակրատութիւնները յիշել կամ անոնց վրայ խօսիլ համարձակիլ:

Պ. Միրիէլ Տ... եկած էր պատաւ աղջկան մը հետ: Անունն էր Օրիորդ Պաթիսթին, որ Միրիէլի քոյրն էր և անկէ տասը տարու փոքր:

Իբր ծառայ միայն սպասուհի մը ունէին որ Օր. Պաթիսթինի հասակակից էր և կ'անուանուէր տիկին Մակլուար: Այս կինը ժամանակ մը Պ. ժողովրդապետին սպասուհին ըլլալէ ետք, հիմա օրիորդին սենեկապանուհին և միանգամայն Նորին Գերապատուութեան գործակալուհին էր:

Օրիորդ Պաթիսթին երկայնահասակ, աչնահար, նրբաձեւ և հեզ անձ մըն էր. իրապէս էր ինչ որ սեսլական կերպով կը նշանակէ «յարգի» բառը, վասն զի կին մը պատկառելի ըլլալու համար կարծես թէ պէտք է որ մայր ըլլայ: Ազգորութիւն ունեցած չէր

ընտ. իր բոլոր կեանքը որ բարեգործութեանց շարունակութիւն մը եղած էր միայն, հուսկ յետոյ տեսակ մը սպիտակութիւն և ճառագայթ տարածած էր անոր վրայ, և պատաւնայով ստացած էր ինչ որ կրնայ բարութեան զեղեցիութիւնը անուանուիլ: Ինչ որ ծաղկահասութեանը ժամանակ նիհարութիւն էր, հասունութեանը մէջ թափանցիկ եղած էր, սրու մէջէն ան իբր հրեշտակ կ'երևար: Աւելի հոգի մըն էր քան թէ կոյս մը. անձը կարծես թէ ստուերով շինուած էր. այս շէնքին մէջ հազիւ հազ բաւական մարմին կար սեռ պարունակելու համար. սակաւ ինչ նիւթ մըն էր որ նշոյլ մը կը պարունակէր. մեծ աչքեր ունէր որոնք միշտ վար կը նայէին. պատրուակ մըն էր որպէսզի հոգի մը կենայ երկրիս վրայ:

Տիկին Մակլուար ձերմակ, անձնեայ և կարի յոյժ պզտիկ պատաւ մըն էր. գործով կ'զբաղէր և միշտ շունչը բերանը կուգար՝ ոչ միայն իր գործունէութեանը, այլ նաև ծանրաշնչութեան արտօն մը պատճառաւ:

Պ. Միրիէլ Տ... քաղաքը հասած օրը իր առաջնորդական ապարանը տարուեցաւ պատիւներով և փառքով, կայսերական հրովարտակներու տրամադրութեանց համեմատ, որոնք եպիսկոպոսութեան աստիճանը բանակի սպարապետութեան պաշտօնէն առ միջապէս ետք կը գասաւորեն: Քաղաքապետը և ժողովին նախագահը առաջին այցելութիւն մը առին Միրիէլին. ան ալ զօրապետին և կառավարիչին իր առաջին այցելութիւնը տուաւ:

Պ. Միրիէլ այս կերպով առաջնորդական գահը բազմելէն ետք ժողովուրդը սպասեց որ իր եպիսկոպոսին գործերը տեսնէ:



## Գ Լ Ո Ի Խ Բ.

Պ. ՄԻՐԻԷԼ ԳԵՐԱՊՍՏԻԻ ՊԻԷՆՎՈՆԻԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ  
Կ՛ Ը Լ Լ Ա Յ

Տ...ի եպիսկոպոսարանը հիանդատունին քոմէ  
էր: Եպիսկոպոսարանը վերջին դարու մէջ գերազա-  
տիւ Հանրի Բիւժէի առաջնորդութեան ժամանակ  
չինուած քարուկիր ընդարձակ և գեղեցիկ ապարան  
մըն էր: Հանրի Բիւժէ Բարիզի աստուածաբաննե-  
րուն ձեռննա ժողովէն ելած վարդապետ, Սիմորի  
աբբայ և 1712ին Տ...ի եպիսկոպոսն էր:  
Այս ապարանը ճիշդ աստուական իշխանի մը համար  
կառուցուած չէնք մըն էր, որուն մէջ մեծ մարդե-  
րու սեփական ձեւերով կարգադրուած էին թէ՛ և-  
պիսկոպոսին ընտկարանները, թէ՛ սրահները, թէ՛  
սենեակները և թէ՛ ընդունելութեան դահլիճը որ  
Ֆրորանսի ճարտարապետութեան հին ձեւի մը համե-  
մատ խիտ ընդարձակ էր և կամարաչէն ձեւարաններ  
ունէր. իսկ պարտէզներուն մէջ ընտիր ծառեր տըն-  
կուած էին: Գեանայարկը չինուած սեղանատան մէջ,  
որ երկայն և հոյակապ ձեւարան մըն էր և պար-  
տէզներուն կողմէն դուռ ունէր, գերազատիւ Հանրի  
Բիւժէ 1714 Յուլիս 29ին հանդիսուոր կոչունք մը  
տուած էր գերազատիւ Շարլը Պրիշար ար ժէնյի  
որ էմպրէօնի արքեպիսկոպոս իշխանն էր, Անթուան  
ար Մէկրինիէի որ Գարուչին և Կրասի եպիսկոպոսն  
էր, Ֆիլիբ ար Վանսամի որ Ֆրանսայի մէջ առաջա-  
ւոր և Ալենթ Օնորէ ար Լէրէնի արքան էր, Ֆրան-  
սուա ար Պէրթօն ար Կրիլիօնի որ Վանսի եպիսկո-  
պոսն էր ու միանգամայն Պառոն, Կեսար ար Սապ-  
րան ար Ֆարգալիէի, որ Կրանտէվի եպիսկոպոս իշ-  
խանն էր: Այս եօթը գերազայժատ անձերու պատ-



Պ. ՄԻՐԻԷԼ

Այս խօսակցութիւնը գեանայարկի սեղանատան մէջ տեղի ունեցած էր:

Եպիսկոպոսը վայրկեան մը լռեց. յետոյ յանկարծ հիւանդանոցի բնօրէն գառնալով բռաւ.

— Պարոն, միայն այս սրահը քանի՞ անկողին կը կարծէք որ առնէ:

— Սրբազան հօր սեղանատունին մէջ, ազգակեց տեսչը ապշելով:

Եպիսկոպոսը նայուածքով սրահը աչքէ կ'անցընէր և կարծես թէ աչքերովը չտփեր կ'առնէր և հաշիւներ կ'ընէր:

— Ապահովապէս քսան անկողին կ'ընայ զբուլի, ըսաւ, կարծես ինքն իրեն հետ խօսելով. յետոյ բարձր ձայնով մը բռաւ.

— Նայէ՛ ինչ կ'ըսեմ, Պ. տեսուչ հիւանդանոցի, անչուտ սխալում պիտի ըլլայ: Դուք հինգ կամ վեց սենեակի մէջ քսանըվեց հոգի էք, իսկ մենք հոս երեք հոգի, և վախճան հոգիի համար տեղ ունինք: Նորէն կ'ըսեմ թէ սխալ մը եղած է. իմ բնակարանս ձեզի կուտամ և ձերինը ես կ'առնեմ: Տուէք ինձ իմ տունս: Ձեր տունը հոս է:

Հետեւեալ օրը քսանըվեց խեղճ ազքսաները և պիսկոպոսորան փոխադրուեցան, և եպիսկոպոսն ալ հիւանդատունը:

Պ. Միրիէլ հարստութիւն չունէր, վասնզի յեղափոխութեան պատճառաւ իր ընտանիքը սնանկացած էր: Քոյրը հինգ հարիւր Փրանքի մշանջենական եկամուտ մը ունէր, որ երիցատան մէջ իրենց անձնական ծախուց կը բաւէր միայն: Պ. Միրիէլ իբր և պիսկոպոս տէրութենէն առանձինն հազար Փրանք սարեկան թոշակ կ'ընդունէր: Երբ հիւանդատունը փոխադրուեցաւ, հետեւեալ կերպով կարգադրեց այս գումարին գործածութիւնը:

Ահա տակ իր ձեռքովը գրուած ցուցակ մը.  
ՏՄՆՍ ԾՍԽԲԸ ԿՍՐԳՍԳՐԵԼՈՒ ՀՍՄՍՐ ՅՈՒՅԱԿ

	Ձրանք
Փոքր կղերանոցին համար	1500
Քարոզիչներուն միաբանութեան	100
Մօնախախէջի յազարիւթներուն	10
Բարեգի մէջ օտար երէցի քարոզիչներուն կղերանոցին	200
Հոգույն Սրբայ միաբանութեան	150
Սուրբ երկրի կրօնական հաստատութեանց	100
Մայրական գթութեան բնակարանութիւններու	300
Սրբի մէջ մայրական գթութեան բնակարանութեան	50
Բանտերու բարեքման	400
Բանտարկեալները մխիթարելու և ազատելու	500
Պարտքի համար բանտարկուած և բնտանիք ունեցող հայրերու ազատութեան	1000
Վիճակիս խեղճ վարժապետներուն ամսականը վերադրելու համար	2000
Բարձր Այսիանց ստատութեան համբարին	100
Չքաւոր աղջիկներու ձրի ուսում տանդելու նպատակաւ Տ. . . ի, Մանուկի և Սխիթրօնի մէջ հաստատուած տիկնանց միաբանութեան	1000
Աղքատներու	6000
Անձնական ծախքս	1000

Ամբողջ գումար 15000

Պ. Միրիէլ Տ. . . ի առաջնորդութիւնը վարել սկսած օրէն մինչև վերջը ամենեւին փոփոխութիւն մը չբռաւ այս ծախուց կարգադրութեան նկատմամբ: Ինչպէս կը սեռնուի, այս կարգադրութիւնը կ'անուանէր «Տանս ծախքը կարգադրել»:

ԹՇՈՒՍՈՒՆԵՐ



3760-74

Օրիորդ Պաթիսթին բացարձակ հնազանդութեամբ հաւանեցաւ այս կարգադրութեան: Այս սրբաւան ազնկան համար Տ...ի առաջնորդը իր կարգըն ու միանգամայն եպիսկոպոսն էր. բայց բնութեան իր բարեկամը և բայտ եկեղեցւոյ իր մեծն էր: Չայն պարզապէս կը սիրէր ու միանգամայն յարգանքով կը պաշտէր: Եթէ Միքէլի խօսէր, Պաթիսթին կը խոնարհէր. եթէ գործէր կը հաւանէր քոյրը: Ազատութիւն, այսինքն տիկին Մակրուար միայն սակաւ ինչ միմտաց այս կարգադրութեան վրայ: Ինչպէս տեսնուի, իր անձնական ծախուց համար միայն հազար ֆրանք սրոշած էր, որ օրիորդ Պաթիսթինի թոշակին հետ կ'ընէր ստորին հազար հինգ հարիւր ֆրանք: Այս գումարով կ'ապրէին ծերունին և երկու որդուները: Բայց և այնպէս երբ գիւղի մը ժողովրդապետը Տ... կուգար, եպիսկոպոսը անոր վաչկեղջընդունելութիւնը մը բնելու կերպը կը գտնէր՝ տիկին Մակրուարի անաչառ խնայողութեան և օրիորդ Պաթիսթինի լարջ մատակարարութեան շնորհիւ:

Տ... գալէն երեւոյ տմիս հար օր մը բայտ եպիսկոպոսը.

— Այսքան եկամտաւորս գարծեալ չառ նեղութիւն կը կրեմ:

— Կը հաւատամ, գոչեց տիկին Մակրուար, Չեր Սրբազնութիւնը պէս չպահանջեց այն եկամտար, զոր նահանգը կը պարտաւորի քաղաքին մէջ ձեր անհնալիք կառքին և թեմական աշխարհութեանց ծախուց համար:

— Այլեկ որ բար, իրատունք ունիս տիկին Մակրուար, բայտ եպիսկոպոսը: Եւ իրօք այն եկամտաւորս պահանջեց:

Բիշ ժամանակ վերջը բնոջ, ժողովը այս խնդիրը նկատողութեան առնելով, տարեկան երեւոյ հազար ֆրանք սրոչեց յետագայ վերնադրով.

«Թոշակ առ Պ. եպիսկոպոս՝ կատարի, օթեւանի և հովուական աշխարհութեանց ծախուց համար»:

Այս սրոչումը քաղաքնին բուն մէջ մեծ ազդու կի և գանդաւաներու տեղի տուաւ, և կայսրութեան Երևանի անդամներէն և նախարարներէն մին, որ Հինգ Հարիւրներու ժողովին վաղեմի անդամ և Պրիսմէրի ՂՅին հաւանող մըն էր և սրուն Տ... քաղաքին մտ նախարարական պատասկան կայրում մը սրբուած էր, նայն սրոչումին առթիւ կրօնից պաշտօնեայ Պարոն Պէկօ տը Երևանին օչին մտերմական և գրգռիչ ստմանակ մը գրեց, սրուն յետագայ տղերը կը նշանակենք.

«Կատարի ծախք. ինչ հարկ այնպիսի քաղաքի մը մէջ որ հազիւ թէ չորս հազար բնակիչ ունի: Թեմական աշխարհութեանց ծախք, նախ կը հարցնեմ թէ ինչ օգուտ կրնայ քաղաքի աշխարհի աշխարհութիւններէ, երկրորդ, ինչպէս կարելի է ստորանդակի գեղապակով ձամբարդել այս թանուտ երկիրներուն մէջ ուր շինուած ձամբայ չկայ և ուր միայն ձիով ներքի է ձամբարդել:

«Տիրանակն Շաթ» Արնու անցնող կամուրջին վրայէն անդամ հազիւ թէ ցուրով լծուած սայլեր կրնան անցնել: Այս կրօնասրները անա տմէնքն ալ աշտղէս ծակաչք և աղան են: Առիկա երբ հոս և կու, բարի ստարեալ մը ձեւացուց ինքզինքը: Հիմա սկսաւ միւս եպիսկոպոսներուն պէս վարուիլ: Անոնց պէս ստոր ալ կատար և արագընթաց գեղապակ պէտք է: Հիմա եպիսկոպոսներուն պէս այս ալ պերձութիւն կ'աղէ: Ա՛հ, չուտիկը տեսնայ սա կրօնասրներուն երեսը: Պ. կամ, իրերու այս վիճակը չպիտի բարուրի եթէ կայսրը սեւ գլուխներէ չազատէ մեզի: Կործանի Պապը (Հոսմի հետ յարաբերութիւնները գէշ կերպարանք կ'առնէին այն ատեն): Իմ մասիս եւ միմիայն կետարը կ'աղան, հայրն...»:

Ընդհակառակը, ընդհանուր ժողովին այս որոշումը մեծ ուրախութիւն պատճառեց աիկին Մակրուարին: Արբազանը նախ ուրիշներուն հոգը տարաւ, ըսաւ, օրիորդ Պաթիաթինի, բայց վերջապէս անա ստիպուեցաւ ինքզինքն ալ մտածելու: Իր բոլոր բարեգործական գիտատրութիւնները կարգադրեց: Ահա վերջապէս երեք հազար ֆրանք ալ մեզի համար:

Նոյն իրիկունը կայսկոպոսը յետագայ ցուցակը գրեց և քրօջը յանձնեց.

**ԿՍՈՒՔ ԵՒ ԹԵՄԱԿԱՆ ԱՅՅՅԵԼՈՒԹԵԱՆՅ ԾԱԽՔ**

Հիւանդատունի ազգասներուն խաշուած մի-		
սի ջուր տալու համար	ֆրանք	1500
Էքսի մայրական գթութեան բնկերու		
թեան		250
Տիրակիներու մայրական գթութեան		
բնկերութեան		250
Խորթ մանկանց համար		500
Որբերու համար		500

Ամբողջ գումար 3000

Իսկ ծանուցման, ներողութեան, մկրտութեանց, քարոզութեանց, եկեղեցի և մատուռ օրհնելու, ամուսնութեանց և ուրիշ բաներու համար անուշած և կայսկոպոսարանի պատահական հասոյթները համարուած գրամները Պ. Միրիէլ միայն հարուստներէն կ'առնէր, աղքատներու բաժնելու մասին ցոյց տուած անողորմութեամբ մը:

Քիչ ժամանակէ ետք նուէրները ուղխօրէն կուգային կը զիջուէին: Թէ՛ ունեւորները և թէ՛ չքաւորները անոր գուռը կը զարնէին, սմանք նուէր տալու և ոմանք ալ արուած նուէրները խնդրելու համար: Հազիւ թէ տարի մը անցած էր և անա եւ

պիսկոպոսը բարեգործներու գանձարկոտը և թշուառներու արկղապետը կզամ էր: Մեծամեծ գումարներ կ'անցնէին իր ձեռքէն, բայց և այնպէս ամենեւին փոփոխութիւն մը չտուաւ իր ապրելոյ կզանակին և ոչ ալ աւելորդ բան մը վերագրեց իր ստիպողական պէտքերուն վրայ:

Ընդհակառակը կրնայ բտտիլ թէ բոլոր նուէրները գրեթէ չհաւարուած, արդէն ազգասներուն կը տրուէին, վասնզի մարդկային բնկերութեան վերին դասերուն կզբայքսրթրութիւնը ստորին դասերու թշուառութեան աստիճանին չի համագատասխաներ: Պ. Միրիէլ սրբան ալ աստա նուէրներ հաւարէր, զարձեալ միշտ ձեռնուռնայն կը մնար, և այս ձեռնուռնայնութեան ժամանակ իր սեփական ունեցածը կուտար:

Եպիսկոպոսները իրենց կոնզակներուն և հովուական համակներուն գլուխը իրենց մկրտութեան անուսները նշանակելու ստիպութիւն ունեւալով, գաւառին ազգատ մարդիկը խանդազատական բնազգումով մը անոր անուսներուն և մականուսներուն մէջէն Պիէնվրնիս(\*) անուսը բնարած էին, նշանակութիւն մը ունեւալուն համար, և զանիկա միայն զերապայժառ Պիէնվրնիս կայսկոպոս կ'անուանէին: Մենք ալ անոնց պիտի հետեւինք և ասիթը պատահած ժամանակ Պիէնվրնիս պիտի անուանենք զինքը: Մանաւանց թէ այս անուսը հաճելի էր իրեն: — Կը սիրեմ այդ անուսը, կ'ըսէր: Պիէնվրնիս անուսը զերապայժառ մակդիրը կը սրբագրէ:

Պարոն Միրիէլի այս կզրակացութիւնը բոլորովին ճիշդ է չենք կրնար բսել. բտտական կը համարենք բսելը թէ նմանութիւն ունի ան:

(\*) Տրանսերէն Պիէնվրնիս կայսրէնի մէջ «բաւի և կաւ» բսել է:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ ԲԱՐԻ Է, ԲԱՅՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿՈՆ ԹԵՄԸ

Տ Ա Ճ Ա Ն Ե Լ Ի

Եպիսկոպոսը իբր կառքի ծախք առած գրամը թէև ողորմութեան սահմանած էր, բայց և այնպէս թեմական այցելութիւններն ալ կը կատարէր: Տ...ի թեմը տաժանելի թեմ մըն է, խիստ քիչ են տափաբակ անդերը, ընդհակառակը լեռները շատ են, իսկ ճամբայ գրեթէ չկայ, ինչպէս որ քիչ մը առաջ ըսինք: Այս թեմը ունի երեսուներկու ժողովրդապետութիւն, քառասունըմէկ տեղապահութիւն և երկու հարիւր տիպաւորներն ու երկուսուսուս կրկնորդական եկեղեցի: Ասոնց ամէնուն այցելութիւն ընելը բաւական գործ մըն է: Եպիսկոպոսը կը յաջողէր կատարելու այս գործը, մտակայ անդերը հետիոտն, տափարակ երկիրները պզտիկ կառքով, իսկ լեռները ջորիով կ'երթար: Քոյրը և սպասուհին հետը կ'երթային: Եթէ ճամբորդութիւնը շատ դժուարին երեւար անոնց, եպիսկոպոսը առանձին կ'երթար:

Օր մը աւանակի մը վրայ հեծած Սրնէզ եկաւ, որ եպիսկոպոսանիստ հին քաղաք մըն է: Այն օրերը քաղաք բոլորովին պարպուած ըլլալուն համար չէր կրցած կառք կամ ձի մը բռնել:

Քաղաքապետը իբր եպիսկոպոսարանին գուռը եկաւ եպիսկոպոսը ընդունելու համար, գայթակղութեամբ անտաւ որ իշու մը վրայէն կ'իջնէր ան: Քաղաքին մարդոցմէն ոմանք անոր բոլորափքը ժողուրուած կը խնդային: Պարո՛ն քաղաքապետ, և գուք պարոններ, բաւ եպիսկոպոսը, գիտեմ թէ ինչո՛ւ

կը գայթակղէք. խեղճ եկեղեցականի մը համար մեծ ամբարտաւանութիւն կը համարիք իշու մը վրայ հեծնելը, որու վրայ Քրիստոս ալ հեծած է: Յիրաւի կ'ըսեմ թէ հարկը զիս ստիպեց իշու վրայ հեծնելու. և ոչ թէ սնափառութիւնը:

Այս այցելութեանց մէջ ներդրամիտ և հեղափոխութիւն էր ան, և աւելի կը խօսէր քան թէ կը քարոզէր: Պատճառներն էին և օրինակներ տալու համար շատ հեռուները չէր երթար: Գիւղի մը բնակիչներուն մտակայ գիւղին օրինակը յառաջ կը բերէր: Գաւառներու մէջ ուր բնակիչները աղքատներու նրկատմամբ խտասիրաւ էին, կ'ըսէր. Տեսէ՛ք Պրիանսոնի մարդերը: Չքաւորներուն, այրի կիներուն և սրբերուն իրենց մարգագետինները ուրիշներէ երեք օր առաջ հնձել տալու իրաւունքը տուին, ձրիապէս նորէն կը շինեն անոնց տուները երբ հիննալով վըրջելու ըլլան: Ահա ասոր համար Աստուծոյ օրհնած մէկ քաղաքն է ան: Հարիւր տարիէ ի վեր և ոչ մէկ մարդասպանութիւն եղած է հոն: Իսկ միայն իրենց շահը և հունձքը մտածող գիւղերուն մէջ կ'ըսէր. Տեսէ՛ք Էմպրոսի մարդիկը: Եթէ հունձքի ժամանակ ընտանիքի աէր հօր մը մանչ գաւակները զինուորական ծառայութեան համար բանակը գանուին, եթէ աղջիկ գաւակները ուրիշի ծառայելու համար քաղաքը գացած ըլլան և ինքն ալ հիւանդ ու անկարող ըլլայ աշխատելու, ժողովրդապետը քարոզին մէջ կը յիշատակէ անոր վիճակը, և կիրակի օր պատարագէն ետք գիւղին բոլոր մարդիկը այր, կին և մանկաւի, ամէնքն ալ խեղճ մարդուն գաշար կ'երթան, հունձքը կը քաղեն և յարգն ու ցորենը կը բերեն անոր շտեմարանը կը լեցնեն: Դրամի կամ ժառանգութեան խնդիրներու համար կուռող և բաժնուող ընտանիքներու կ'ըսէր. Տեսէ՛ք Տրվոլնի լեռնականները: Տրվոլնի

աշնպխի վայրենի երկիր մըն է ուր յիսուն տարին անգամ մը ստիակի ձայն չի լսուիր: Սակայն երբ բնտանիքի մը մէջ հայր մը կը մեռնի, տղաքը կը ձգեն կ'երթան գրամ շահելու համար, և հայրական ժառանգութիւնը ազջիկներուն կը թողուն սրպէտղի կարրնան կարգուիլ: Այն գտատներուն մէջ ուր գաս վարելը կը սիրեն և ուր վարձակաջները գրոշմուսը թուղթի համար աշնքան գրամ կուտան որ կը կործանին, Պիէնմիքնիւ կ'ըսէր. Տեւէ՛ք անգամ մը սա Գէյրայի ձորին բարի գիւղացիները, երեք հազար հոգիի չափ կան: Ո՛հ, կարծես թէ պզտիկ հանրապետութիւն մըն է ան, ուր ո՛չ գասաւորին և ո՛չ այնախրակին ի՛նչ ըլլալը գիտեն: Ամէն բան քաղաքապետին ձեռքովը կը կարգադրուի: Ան կը բաշխէ տուրքը, ամէն մէկուն ինկած տուրքը խզծի մասք կը սահմանէ, գասերը ձրիօրէն կը տեսնէ, ժառանգութիւնները կը բաժնէ ատանց վարձք առնելու, փճիւներ կուտայ ատանց ծախքի և ամէն մարդ կը հնազանդի անոր, փանդի պարզ մարդոց մէջ արգար մարդ մըն է ան: Վարժապետ չունեցող գիւղերուն ալ զարձեալ Գէյրայի մարդոց օրինակը ստաջ կը բերէր: Գիտէ՞ք, ի՛նչ կ'ընեն անոնք, կ'ըսէք, սրովհետեւ տասներկու կամ տասնընէնց բնտանիքէ բաղկացող պզտիկ գիւղ մը չկրնար միշտ վարժապետի մը ամուսկանը հազալ, աշնպխի վարժապետներ ունին սրանք իրենց ամուսկանը ձորին բոլոր բնակիչներէն կ'ընդունին և գիւղերը կը շրջին, այս գիւղին մէջ ութը օր, այն գիւղին մէջ տասը օր մնալով և գաս տալով: Այս վարժապետները տօնավաճառները կ'երթան ուր տեսած եմ զանոնք ես ալ: Տեսնողը կրնայ ձանչնալ զանոնք, փանդի գրելու համար իրենց փեղոյրի ժապաւէնին անցուցած գրիչներ ունին: Անոնք որ միայն բնթերցանութիւն կը սովորեցնեն, մէկ գրիչ



ՕՐԻՈՐԳ ՊԱԹԻԱԹԻՆ

ունին, որոնք որ ընթերցանութիւն և թուարանութիւն կը գասախօսեն, երկու գրիչ ունին, իսկ անոնք որ ընթերցանութիւն, թուարանութիւն և գրարաս կը գասախօսեն, երեք գրիչ ունին և մեծ գիտուններ են: Բայց ս'ըբան ամօթ բան է սղիտութիւնը: Գուք ալ Գէյրայի մարդոց հետեւեցէք:

Այսպէս կը խօսէր Պիէնվընիս ծանրութեամբ և հայրաբար. եթէ օրինակ չգտնէր, առակներ կը հնարէր, և ուղղակի նպատակին կը հասնէր. քիչ խօսքով և շատ օրինակներով, վասնզի Յիսուս Քրիստոսի պերճախօսութիւնը ճիշդ այս էր, այսինքն խօսիլ համարուելով և համարելով:



Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

Գ Ո Ր Ծ Ք Ը Խ Օ Ս Ք Ի Ն Հ Ա Մ Ե Մ Ա Տ

Եպիսկոպոսին խօսակցութիւնը քաղցր և զուարթ էր: Իրենց կեանքը իր քովը անցընող երկու պառաւկանանց հետ անոնց մտքի աստիճանին համեմատ կը վարուէր: Երբ խնդար, գպրոցի աշակերտի մը պէս կը խնդար: Տիկին Մակլուար կամաւ կ'անուանէր զայն «Չեր Մեծութիւնը»: Օր մը Պիէնվընիս թիկնաթոռէն ելաւ և գրատունը գիրք մը փնտռելու գնաց: Այս գիրքը վերին զարակնքրէն մէկուն մէջն էր. և որովհետեւ բաւական կարճահասակ էր, չկըրցաւ մինչեւ զարակը հասնիլ.

— Տիկին Մակլուար, բաւաւ, աթոս մը բեր ինձի, վասնզի իմ մեծութիւնս մինչեւ այն զարակը չի հասնիր:

Տիկին տը Լօ կոմսուհին, որ Միրիէլի հետաւոր

ազգականներէն մէկն էր, ամէն անգամ որ առիթը  
կը պատահէր, անոր առջեւ կը համբէր ինչ որ իր ե-  
րեք զաւակներուն «յոյսերը» կ'անուանէր: Կամու-  
նին խխտ ձեռք և մեռնելու մօտ շատ մը ազգականներ  
ունէր, որոնց բնական ժառանգորդներն էին իր զա-  
ւակները: Ասոնց ամէնէն փոքրիկը մեծ մօրաքոյրէ  
մը հարբիւր հազար ֆրանքի մօտ եկամուտ մը պիտի  
ժառանգէր. երկրորդը իր մօրեղբօր դրամութեան ախա-  
ղոսք պիտի անուէր, իսկ առջիննէն ալ իր հաւուն  
ատենակալութեանը պիտի յաջորդէր:

Եպիսկոպոսը սովորաբար լուսթեամբ մտիկ կ'ը-  
նէր մայրական աշտ անմեղ և ներքի մեծախօսութիւ-  
նը: Սակայն անգամ մը սովորականէն աւելի կը մը-  
տախտնէր եպիսկոպոսը, մինչդեռ տիկին Տը Լօ կը  
կրկնէր բոլոր աշտ ժառանգութեանց և «յոյսերու»  
մանրամասն պարագաները: Տիկինը անհամբեր կեր-  
պով մը խօսքը բնզատելով հարցուց.

— Տէր իմ, ի՞նչ բանի վրայ այդքան կը խոր-  
նիք:

Եպիսկոպոսը պատասխանեց.

— Կը խորնիմ գարմանալի խօսքի մը վրայ, զոր  
կարծեմ թէ Աէնթ-Օկիւսթէն բառ Է. «Ձեր յոյսը  
դրէք անո՛ր վրայ որու ոչ ոք կը յաջորդէ»:

Ուրիշ անգամ մըն ալ քաղաքին սպիտակաքննե-  
րէն մէկուն մահը ծանուցանող նամակ մը առաւ, ու-  
րուն ամբողջ մէկ Էջին վրայ մեռնողին ո՛չ միայն  
ատախճանները, այլ նաև իր բոլոր ազգականներուն  
աւատական և ազնուական անունները և մականուն-  
ները նշանակուած էին:

Եպիսկոպոսը նամակը կարդալէն ետք գոհեց.

— Մահը ո՛րքան ուժեղ բլրալու է. որ տիպաս-  
ներու անպիտի գարմանալի բեռ մը դիւրութեամբ իր  
վրան կ'առնէ, և մարդիկ ո՛րքան խեղաղի են որ գե-

րեզմանն ալ իրենց անախատութիւնը չազեցնելու կը  
գործածեն:

Երբեմն աշնպիտի մեղով կատակներ կ'ընէր, որոնք  
գրեթէ միշտ իրական նշանակութիւն մը կը պարու-  
նակէին:

Մեծպահարի մը ժամանակ երիտասարդ տեղապահ  
մը եկաւ Տ. . . և մայր եկեղեցիին մէջ քարոզ տուաւ  
բաւական պերճախօսութեամբ: Քարոզին նիւթն էր  
գլխութիւնը: Հարուստները հրաւիրեց չքաւորներուն  
սըրմելու, որպէսզի դժուարի չդատապարտուին, զոր  
կըցածին չափ սարսափելի գոյներով նկարագրեց: Քա-  
րոզ մտիկ քնողներուն մէջ գործէ քաջուած հարուստ  
վաճառական մը կար, որ փոքր ինչ անչաղ վաշխա-  
ռու մըն էր և կ'անուանուէր Պ. Ժէպօրան և որ  
հասա չուխայ, «սօֆ», «գառի» և «կաւրէ» ըսուած  
ասուեղէններու և մետաքսեղէններու գործարան մը  
հաստատելով երկու միլիոն ֆրանք շահած էր: Բոլոր  
կեանքին մէջ Պ. Ժէպօրան սղորմութիւն տուած չէր  
որ և է դժբախտի: Այն քարոզէն ետք ամէն մարդ գի-  
տեց որ եկեղեցիին դրան քով կեցող պատաւ մուրա-  
ցիկներուն ամէն կիրակի օր տասը փարա կուտար  
ան: Այս տասը փարան իրենց մէջ բաժնող մուրա-  
ցիկները վեց հօգի էին: Օր մը եպիսկոպոսը երբ տե-  
սաւ թէ Պ. Ժէպօրան իր սովորական սղորմութիւնը  
կուտար, ժպտելով ըսաւ իր քրոջ.

— Ահաւասիկ Պ. Ժէպօրան որ տասը փարայով  
արքայութիւնը կը գնէ:

Սղորմութիւն հաւաքելու մասին նաև մերժողա-  
կան պատասխան առած տանն ձանձրանալ և կատիկ  
չէր գիտեր, այլ աշնպիտի խօսքեր կը գտնէր յորոնք  
լսողը մտածելու կ'ստիպէին: Անգամ մը երեւելի բն-  
տանիքներէ բազկացած աղուժքի մը մէջ ազբառնե-  
լու համար սղորմութիւն կը հաւաքէր. աշտ աղուժ-



բին մէջն էր նաև Շանթէրօիէ մարքիզը, որ ձեր, հարուստ և ազահ մարդ մըն էր, և որ ստատիկ փօթի-թերական ու միանդամայն թագաւորութեան սկզբունքի ստատիկ պաշտպան երեւալու կերպը կը գրունէր: Այս զանազանութիւնը նոր տեսնուած չէ: Եւ պիտկոպոսը մօտեցաւ և անոր թեւին գոկելով ըսաւ.

— Պարոն մարքիզ, պէտք է որ դուք այ բան մը տար:

Մարքիզը գարծաւ և տնարգութեամբ պատասխանեց.

— Սրբազան հայր, ես այ աղքատներ ունիմ:

— Աղքատներն այ ինձի տուէք, ըսաւ եպիսկոպոսը:

Օր մը մայր եկեղեցիին մէջ սա քարոզը տուաւ.

«Արեւիկ եղբայրներս, բարի բարեկամներս, Յրբանասյի մէջ գիւղացւոց տուներուն մէկ միլիոն և բնք հարիւր քսան հազարը միայն երկու պատուհան և մէկ գուռ ունին, մէկ միլիոն ութը հարիւր տասնընթեք հազարը մէկ գուռ և մէկ պատուհան ունին, իսկ երեք հարիւր քստասունըկեց հազար անակներ գուռ մը ունին միայն, և ասոր պատճառն է բան մը որ կ'անաւանուի գուռերու և պատուհաններու տարք: Թող խեղճ բնասիրքներ, պատու կիներ և նորարոյս մանուկներ այդ տուներուն մէջ բնակին, և տեսէք թէ որքան տենդերու և հիւանդութիւններու կ'ենթարկուին: Բարէ, Աստուած օղբ կը պարզուէ մարդերուն, իսկ օրէնքը կը վաճառէ: Չեմ ամբաստաներ օրէնքը, բայց կ'օրհնեմ զԱստուած: Իզերի և Վարի մէջ, վերին և ստորին Ալպեան լեաներուն վրայ գիւղացիները սայլակ անգամ չունին. աղբերը չարկելով կը փոխադրեն, ճրագ չունին, սեանային փայտեր և սեանով թրջուած չունի ծայրեր կը վառեն: Տօֆինէր բոյսը վերին երկրքը գիւղացիք այրուէն կ'ապ-

բին: Վեց ամիս բաւելու չափ հաց կը չաղեն և եզան չորցած ազրովը կ'եփեն գաշն: Չմեռուան մէջ կացինով կը կտրեն այն հացը, զոր ուտել կարենալու համար քսանը չորս ժամ ջուրին մէջ կը թողուն: Եղբա՛րք իմ, գթացէ՛ք, տեսէ՛ք թէ ո՛րքան կը տառապին ձեր նմանները»:

Գաւտոացի ծնած ըլլալով հարաւի ամէն բարբառները դիւրութեամբ սովրած էր, և շատերուն հետ իրենց բարբառով կը խօսէր: Ժողովուրդին շատ հաճելի էր եպիսկոպոսին վարմունքը, որ ոչ նուազ նպաստած էր իրեն ամէն միտքերու մօտենալ կարենալու համար: Ինչ որ էր իր տունը, նայնն էր իրեն համար թէ՛ հիւզը և թէ՛ լեռը: Ամէնէն գոհնիկ բարբառներով ըսուած ամէնէն մեծ բաները կրնար հասկնալ: Ամէն լեզու դիտէր և հետեւարար ամէնուն հոգիին մէջ կը մտնէր:

Բայց և այնպէս թէ՛ ընկերութեանց մէջ և թէ՛ ժողովուրդին հետ միեւնոյն կերպով կը վարուէր: Աճապարանք չէր գատապարտեր որ և է յանցանք, և պարագաներուն առանց կարեւորութիւն տալու կ'ըսէր.

— Տեսներք թէ ո՛ր ճամբէն անցաւ յանցանքը:

Ինքը վաղեմի մեղաւոր մը ըլլալով, — շատ անգամ այսպէս կ'անուանէր ինքզինքը, — խստակօ՛ն և կեղեցականներու անողորութիւնները ամենեւին չունէր և առանց նկատի առնելու անգութ առաքինիներու յօնքի պատու մը, յայտնի վարդապետութիւն մը կը գաւանէր որ կրնայ յետագայ կերպով համառօտիլ.

«Մարդս վրան մարմին մը ունի, որ իր բեռն ու միանդամայն փորձութիւնն է. կը տանի այս բեռը ու կը զիջանի անոր:

«Մարդս կը պարտաւորի հակել, զսպել, ճնշել

այս մարմինը, և միայն ճարր հասած ժամանակ հընազանդիլ անոր: Այս հնազանդութեան մէջն ալ կրնայ յանցանք մը տեղի ունենալ, բայց այս կերպով տեղի ունեցող յանցանքը ներքի է: Ատոցք է թէ անկում մըն է այս, բայց ծնկան վրայ անկում մը, որ կրնայ ազօթքով վերջանալ:

«Սուրբ մը ըլլալը բացատրելուն, իսկ արդար մը ըլլալը կանոն է: Թափառեցէ՛ք, սխալեցէ՛ք, մեղանչեցէ՛ք, բայց արդար եղէ՛ք»:

«Կարելի եղածին չափ նուազ մեղանչելը մարդուս օրէնքն է: Ամենեւին չմեղանչելը հրեշտակին երազն է: Ինչ որ երկրային է, մեղքի կ'ենթարկուի: Մեղքը ձգողութիւն մըն է»:

Երբ որ կը տեսնէր թէ ամէն մարդ խիտ շատ կը սրտայ և խիտ շուտ կը զայրանայ, — Ո՛հ, ո՛հ, կ'ըսէր ժպտելով, կ'երեւայ թէ մեծ ոճիր մըն է այս գոր ամէն մարդ կը գործէ: Անա սարսափածար կեղծաւորներ, որք կը փութան բողբոջ և ազահովտիլ: Ներողամիտ էր կիներու և ազբաններու նկատմամբ, որոնց վրայ կը ծանրանայ մարդկային բնկերութեան բնոր: Պիէնվրնիս կ'ըսէր. կիներուն, մանուկանց, ծառաներուն, տկարներուն, չքաւորներուն և ազէտներուն յանցանքներն էրիկներուն, հայրերուն, աէրերուն, զօրաւորներուն, հարուստներուն և գիտուններուն յանցանքն են:

Կ'ըսէր նաև. սարկեցուցէ՛ք սգէտներուն ինչ որ կրնաք սորվեցունել. բնկերութիւնը յանցաւոր է կրթութիւնը ձրի չտալուն համար, և այս պատճառաւ արտադրած մթութեան սրտասխանատուութիւնըն իր վրայ կ'իջնայ: Այս հոգին մթութեամբ լի է. մեղքը հոն կը գործուի: Յանցաւորը մեղանչողը չէ, այլ մթութիւն արտադրողը:

Ինչպէս կը տեսնուի, սարօրինակ և իրեն յա-

տուկ կերպով մը կը գատէր իրերը: Չեմ կարծեր թէ այս կերպը Աւետարանէն սորված էր այն:

Օր մը ակումբի մը մէջ՝ ուր կը գտնուէր եպիսկոպոսը՝ եղեռնագործի մը գատը կը պատմուէր, որու պարագաները քննուելու վրայ էին և որ քիչ օրէն պիտի սրտուէր: Թշուառական մարդ մը կնիկի մը և անորմէ ունեցած զանկն սիրոյն համար՝ յետին նեղութեան մէջ իջնալով՝ կեղծ գրամ շինած էր: Այն ժամանակ զեռ մահաւոր կը պատմուէր գրամանենագութիւնը. կիներ մարդուն շինած կեղծ գրամը առաջին անգամ շրջաբերութեան հանելով բռնուած և բանտարկուած էր. Բայց միայն կնոջ գէմ ապացոյցներ կային. կիներ միայն կրնար ամբաստանել իր սիրողը և ճշմարտութիւնը խոստովանելով կործանել զայն: Բայց ուրազաւ, և թէև շատ ստիպեցին որ խոստովանի, այլ ան չարունակ ուրազաւ: Ասոր վրայ աէրութեան փաստարանը բան մը մտածեր էր. սիրողին կողմէ անհաւատարմութիւն մը ենթադրած և վարպետութեամբ յատաջ բերած նամականի բեկորներով յաջողած էր համոզելու թշուառ կիներ թէ իր սիրողը ուրիշ մը կը սիրէ և թէ զինքը կը խաբէ: Ասոր վրայ թշուառ կիներ նախանձէն կատելով իր սիրողը մասնած, ամէն բան խոստովանած և ամէն բան հաստատած էր: Մարդն ալ կորստեան մատնուած էր և քիչ օրէն էքսի մէջ պիտի գատուէր իր յարցակից սիրուհւոյն հետ: Այս գէպըն ակումբին մէջ կը պատմուէր և խրաբանչիւր ուր կը հիանար աէրութեան փաստարանին յաջողութեան վրայ: Այս մարդը նախանձը գրգռելով ճշմարտութիւնը բարկութեանէ ժայթքել տուած և արդարութիւնը վրէժխրնագրութեանէ երեւան հանած էր: Եպիսկոպոսը լուսութեամբ ուշ կը գնէր այս պատմութեան: Երբ լմնցաւ այն, հարցուց.

- Բ՛ւր պիտի գատուին այդ մարդն ու կինը :
- Եղե՞նական ատեանին ատջև :
- Հապա տէրութեան փաստարանն ս՛ւր պիտի գատուի :

Տ․․ի մէջ սոսկալի դէպք մը պատահեցաւ : Մարդ մը մարդաստղանութեան համար մահուան գատասպարտուեցաւ : Այս թշուարը ոչ բաւական ուսում առած էր, և ոչ ալ բոլորովին ազէտ էր, աստիճաններու մէջ ձեռնածու թիւնը բրած, նաև հասարակաց գրագիր եղած էր : Դասը քաղքին բոլոր բնակիչներուն խօսակցութեան նիւթ եղաւ : Դատասպարտեալին գլխատութեան համար սրոշուած օրէն օր մը առաջ բանտին քանանան հիւանդացաւ : Քանանայ մը պէտք էր մահապարտին քովը գտնուելու և յետին վայրկեաններու մէջ զինքը մխիթարելու համար : Ժողովրդաց պետր բերել ուղեցին, բայց կ'երեւայ թէ ան չուզեր գալ՝ ըսելով : Այդ ինձ վերաբերեալ գործ մը չէ, ոչ այդ ծառայութիւնը ինձ կը պատկանի և ոչ ալ այդ ձեռնածուին հետ գործ մը ունիմ, ես ալ հիւանդ եմ մանտանդ թէ այդ պաշտօնը ինձ չի վերաբերիր : Եպիսկոպոսը երբ այն պատասխանը լսեց, բաւ : Պարոն ժողովրդապետը իբաւուեմ ունի : Այն պատճառը իրեն չպակահիր . այլ ինձ :

Իսկոյն բանտը գնաց, «ձեռնածուին» խոցը մըտաւ, անունովը կոչեց զայն, ձեռքը բռնեց և հետը խօսեցաւ : Բոլոր օրը անոր հետ անցուցնանոցը և քունը մտնալով, ազօթք ընելով Աստուծոյ՝ մահապարտին հոգւոյն, և աղաչելով մահապարտին ազօթքը բուն խի իր հոգւոյն համար : Յայտնեց անոր այն ամէնէն լաւ ճշմարտութիւնները որք ամենէն պարզերն են : Հայր, կըրայր և բարեկամ եղաւ, նաև եպիսկոպոս՝ միայն օրհնելու համար : Ամէն բան սորվեցուց անոր՝ խրատուելով և մխիթարելով զինքը :

Այս մարդը յուսանաւ վիճակի մէջ պիտի մնանէր : Մահն անոր համար անդունդ մըն էր : Այս զարհուրելի շէմին վրայ կանգնած կը սարսուէր, և սարսափով կ'ընկրկէր : Այն աստիճան ազէտ չէր որ բոլորովին անտարբեր մնար այսպիսի պարապալի մէջ : Իր գատասպարտութիւնը, որ անազին չարժ մըն էր, կերպիւ իւր քանի մը անգէն ձեզքած էր այն պատուարը, որ իրերու գազանիքներուն և մեր մէջ կը դրոնուի, և զոր կ'անուանենք կեանք :

Այս ազէտալի ձեզքերէն անընդհատ աշխարհիս անգիլի կողմը կը նայէր և միայն միտութիւն կը տեսնէր : Եպիսկոպոսը անոր լոյս մը ցուցուց : Հետեւեալ օրը երբ թշուար տանելու եկան, եպիսկոպոսը հոն էր : Մահապարտին ետեւն գնաց միատեղ, չուաննէրով կապուած թշուասին հետ քով քովի կեցաւ, մանիչակագոյն թիկնոցը վրան առած, եպիսկոպոսական խաչն ալ վիզը կախած, և այսպէս բազմութեան երեւցաւ : Անոր հետ սայլը մտաւ, անոր հետ կատարնաւոր ելաւ : Մահապարտը, որ առջի օր այնքան տըխուր ու տաղնաղի մէջ կ'երեւար, հիմա ուրախ զուարթ էր : Կը զգար թէ հոգին հաշտուած է յայր Աստուծոյ վրայ գրած էր : Եպիսկոպոսը ողջագութեց զայն և գանակը իջնելու վայրկեանին բաւ :

— Ո՛վ որ մարդու ձեռքով կը մնանի, Աստուծոյ հրամանատարութիւն կ'առնէ . ով որ իր եղբայրներէն կը հարածուի, Հօրը քով կը վերադառնայ : Ազօթէ՛, հաւատա՛ և կեանքի գոնէն շնորհմախր : Հայրը հոն է :

Երբ կատարնաւոր վարիջաւ, նոյն ամիսը մէջ բան մը ունէր, որ ժողովուրդը ստիպեց կարգի մըտնելու և ճամբայ բանալու : Չէին գիտեր թէ իր զուգուութիւնն էր տեղի հիանալի թէ իր հանգարտութիւնը : Երբ վերադարձաւ այն անշուք բնակա-

բանը զոր մպտելով իր ապարանը կ'անուանէր, քր-  
բաջը ըսաւ .

— Բանանայտպեախ պէս պաշտօն մատուցի :

Ամէնէն վսեմ գործերը շատ անգամ ամէնէն քիչ  
կը հասկցաւին . քաղաքին մէջ գոնուեցան աշխարհի  
մարդիկ որոնք եպիսկոպոսին այս ընթացքը մեկնե-  
լով ըսին թէ ցոյց մըն է ան . Բայց ակու մընեքու  
գրարանութիւն մըն էր այս մեկնութիւնը : Ժողո-  
վուրդը որ շարաչար չի մեկնեք բարի գործերը, հա-  
մակրութեամբ յուզուեցաւ և գարմացաւ :

Իսկ եպիսկոպոսին համար կառափնաւոր տեսած  
ըլլալը բնագործ մը եղաւ, որուն ապաւորութիւնը  
շատ ուշ գնաց վրայէն :

Իրօք երբ մեր առջեւ կանգուն և պատրաստ կը  
տեսնենք կառափնաւոր, ցնորական երեսոյթ մը տե-  
սած կ'ըլլանք : Մարդս մահուան պատիժին նկատ-  
մամբ կրնայ կերպով մը անտարբեր մնալ, որոշ կար-  
ծիք մը չչալտնել, այս կամ ոչ ըսել, քանի որ աշ-  
քերավր տեսած չէ կիլեօթին մը (\*). բայց երբ ան-  
գամ մը որ տեսնէ, ահագին պղբում մը կը զգայ և  
կը պարտաւորուի որոշում մը ընել, հակառակ կամ  
նպաստաւոր կողմը բռնել : Ամանք կը Նիսնան, ինչ-  
պէս է Տը Մէսթըրը, ամանք կը քամահրեն, ինչպէս է  
Պէգգարիա : Կիլեօթինը օրէնքի թանձրացումն է և  
կ'անուանուի վրիժառութիւն . չէզոք չէ ան և չի թու-  
զուր որ մարդս չէզոք մնայ : Ո՛վ որ կը նշմարէ գաշն  
անըացաւրելի սարսուռ մը կը զգայ : Ընկերային ա-  
մէն խնդիրները մահուան այս գործիքին բարբառքը  
կը նշանակեն իրենց հարցման կէտերը : Կառափնաւոր  
ուրուական մըն է : Կառափնաւոր փայտի կտոր մը

(\*) Կիլեօթինը կառափնաւոր կամ գլխատուրեան գոր-  
ծիք մըն է : Հնարողին ահուկը Կիլեօթին ըլլալով, գործիքն  
ալ Կիլեօթին ըսուած է :

չէ . կառափնաւոր մեքենայ մը չէ . երկաթով և չուան-  
նեքով շինուած մեքենական անշարժ մարմին մը չէ :  
Կարծես աշխարհի էակ մըն է ան որ տխուր կիանք  
մը ունի . կրնայ բտուիլ թէ այս ատաղձեայ մարմինը  
կը տեսնէ, թէ այս մեքենան կը լսէ . թէ այս մեքե-  
նական չէնքը կը հասկնայ, թէ այս փայտը, երկա-  
թը և չուանները կը կամին : Կառափնաւոր իր գործու-  
ցութեամբը խառնուելով սարսափելի կերպարանքով  
մը կ'երևայ այն ստակալի մտախնուութեան մէջ, որ  
կ'ընկզմի մարդու հոգին երբ կը տեսնէ գաշն : Կա-  
ռափնաւոր գահիճին յանցակիցն է : Մարմինը կը լա-  
վէ, կ'ուտէ և արխն կը խմէ այն : Կառափնաւոր  
կարծես թէ հրէջ մըն է զոր գառաւորը և ատաղձ-  
գործը շինած են . ուրուական մըն է այն, որ կար-  
ծես թէ իր տեսած մահուամբը բազկացող երկիրգալի  
կեանքով մը կ'աղբի :

Ահա այս պատճառաւ եպիսկոպոսը ստատիկ և  
սարսափելի ապաւորութիւն մը զգաց . թէ՛ գլխատու-  
ութեան նետեւեայ օրն և թէ՛ անկէ ետքը շատ ժա-  
մանակ վշտով համակուած երեսցաւ ան : Գլխատու-  
թեան տխուր վայրկեանին բառն հանդարտութիւնը  
անհետացած էր, և ա՛յ ընկերային արհարարութեան  
ուրուականը կը պաշարէր զինքը : Ամէն անգամ գործ  
մը կառարելէն ետքը մինչդեռ զուարթալի գոհունա-  
կութիւն մը զգալու սովորութիւն ունէր ան, Նիմա  
կարծես թէ կը զզջար մահապարտին յետին վայր-  
կեանները ամբարձրլլալուն : Մերթ ընդ մերթ ինքն  
իրեն հետ կը խօսէր, և կէս ձայնով տխրալի խօսքեր  
կը թօթովէր իւրովի : Եպիսկոպոսին այս մեծախո-  
սութեանց մին սա է ահա, զոր քոյրն իրիկուն մը  
լսեց և մտորք պահեց : — Չէի կարծեր թէ սախ այս-  
քան հրէշային բան մ'է : Մարդկային օրէնքը չնշմա-  
շելու հափ երկնային օրէնքով գրաւուիլը յանցանք

մ'է : Մահն Աստուծոյ միայն կը վերարերի : Մարդիկ ինչ իրաւունքով կը գպչին այս անձանօթ բանին :  
 Ժամանակին հետ այս տպաւորութիւնները մեզմեզան հաւանական է որ անհետ եզան : Բայց կը գիտուէր որ եպիսկոպոսը ա'լ այնուհետեւ կ'զգուշանար գլխատութեան տեղէն անցնել : Ո'վ որ ուզէր, ամէն ժամանակ կրնար Պ. Միրիէլը տուն բերել տալ հիւանդներու և մեռնողներու համար : Գիտէր ան թէ իր ամենէն մեծ պարտաւորութիւնը և ամենէն մեծ գործը անոնց բարձին քովն էր : Անոցը կամ որը ընտանիքները զինքը ուզելու պէտք չունէին, վասն զի ինքնին կուգար : Գիտէր ժամերով նստիլ և լռել սիրական կնիկը կորուսող մարդուն կամ զաւակը կորուսող մայրին քով : Ինչպէս լռելու վայրկեանը զիտէր, նոյնպէս խօսելու վայրկեանն ալ զիտէր : Ո'հիանալի միտքարիչ : Կը ջանար չէ թէ մտապտուտով վիշտը ջնջելու այլ յուսադրութեամբ վսեմելու եւ ազնուացնելու : « Զգուշացէ՛ք, կ'ըսէր, այդ կերպով գէպ ի մեռեալները նայելէ : Յի՛ մտածէք ինչ որ կը փախ : Ուղղակի նայեցէք : Զեր մեռնող սիրականին կենդանի նշոյլը երկնից մէջ պիտի նշմարէք : » Գիտէր թէ հաւատքը փրկաւէտ է : Կ'աշխատէր յուսաբեկ մարդը խրատել և հանդարտել՝ մատով անոր ցուցնելով համակերպող մարդը, և գէպ ի գերեզման նայող վիշտը կերպարանափոխել՝ ցուցնելով անոր գէպ աստի մը նայող վիշտը :

Գ Լ Ո Ի Խ Ե .

ԳԵՐԱՊՈՅՇԱՌ ՊԻԷՆՎՐԵՆԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ ՇԱՏ  
 ԺԱՄԱՆԱԿ ԿԸ ԳՈՐԾԱԾԷՐ ԻՒՐ ՊԱՏՄՈՒՃԱՆՆԵՐԸ

Միրիէլի ընտանի կեանքն իր հասարակային կեանքին պէս մի և նոյն մտածումներով լի էր :  
 Տ. . . ի եպիսկոպոսը այնպիսի կամայական ազգատութեան մէջ կ'ապրէր որ անսնողին համար կրնար ծանր և զմայլելի տեսարան մը համարուիլ : Ամէն ծերերու և մտածողներու մեծագոյն մասին պէս ան ալ քիչ կը քնանար : Թէև քիչ այլ խորունկ էր իր քունը : Առաւօտուն ժամ մը երկնային մտածումներով կը գրաւուէր . յետոյ պատարագ կը մատուցանէր կամ Մայր եկեղեցիին և կամ իր տան մէջ : Պատարագէն ետքը կը նախաձայէր : Նախաձայիկն էր հաճարով շինուած պատառ մը հաց, զոր իր կովերէն կթուած կաթովը կը թրջէր :  
 Եպիսկոպոս մը խիստ զրազած մարդ մըն է : Պէտք է որ ամէն օր եպիսկոպոսարանին գիւանապետը ընդունի, որ հասարակօրէն կանոնիկոս մ'է, նաև իր մեծ տեղապահները գրեթէ ամէն օր : Ասկէ ի դատ կը պարտաւորի կրօնական միաբանութեանց վրայ հսկել, մենաշնորհներ տալ, եկեղեցական անթիւ գիրքեր քննել, ինչպէս են ազօթագիրք, քրիստոնէական վարդապետութիւն և օրական ազօթագիրք և այլն, կոնգակներ գրել, քարոզները վաւերել, ժողովրդապետներու և քաղաքապետներու մէջ ծագած վէճերը կարգադրել, կղերական թղթակցութիւն մը, վարչական թղթակցութիւն մը ունենալ, մին՝ Սուրբ Աթոսին և

միւսն այ տէրութեան հետ, վերջապէս ասոր նման հազարումէկ գործեր կունենայ ան:

Այս հազարումէկ գործերէն, ժամտապալիսնե-  
րէն և ժամագիրքէն աւելցած ժամանակը նախ կա-  
րօտեալներուն, հիւանդներուն և վշտահարներուն  
կուտար, իսկ կարօտեալներէն, հիւանդներէն և վրշ-  
տահարներէն աւելցած ժամանակն այ աշխատութեան  
կուտար: Մերթ պարտեցին հոգը կը բռէր, մերթ կը  
կարգար և կը գրէր: Այս երկու տեսակ աշխատու-  
թեան մէկ տնուն կուտար, որ էր մեակել. Մյուսը  
պարտեց մ'է՛» կ'ըսէր:

Կէս օրին մօտ եթէ օգր գեղեցիկ ըլլար, գորտ  
կ'եյնէր և հետի կը շրջէր քաղաքին մէջ կամ գաշ-  
տերը՝ շատ անգամ տնակներու մէջ մտնելով: Մինակ  
կը քալէր իր մտածումներովը գրաւուած, աչքը խո-  
նարհած և իր երկօշն գաւազանին վրայ կոթնած:  
Հագուստն էր սաք պահող մանիշակապոյն լիպակե  
մը, նոյնապոյն գալուստներ, հաստ մաճակներ և սա-  
փարակ գլխարկ մը, որու երեք եղջիւրներէն կամ  
ծայրերէն չոմբնի հունտերու նմանոց երեք ոսկեզէն  
ծոպ կախուած էր:

Ուրկէ որ անցնէր, տնախմբութեան առարկայ  
մը կ'ըլլար: Կարծես թէ իր անձը ջերմութիւն և յոյս  
կը սփռէր: Մանուկները և ծերերը արեւը տեսնելու  
պէս եպիսկոսոսար տեսնելու համար տուներէն գորտ  
կ'եյնէին և գրանց չեմին վրայ կը կենալին: Եպիս-  
կոսոսը կ'օրհնէր զանոնք ու միանգամայն կ'օրհնուէր  
անոնցմէ: Ամէն մարդ Միրիէլին տունը կը ցուցնէր,  
որու որ բանի մը պէտք ունէր:

Հոն հոս կանց կ'առնուր, գեոահաս տղաներու և  
աղջիկներու հետ կը խօսէր, իսկ մայրերու նայելով  
կը ժպտէր: Ժողոված ստակին մինչև հատնիլը աղ-  
քատներու աչցելութեան կ'երթար. իսկ ստակը հաս-



Մ Ի Բ Ի Է Լ Ի Ս Ե Ն Ե Ա Կ Ը

նեղէն ետքը կը սկսէր հարուստներու այցելութիւնընէլ:

Իր պատմութեանները շատ ժամանակ դործածելուն համար, և չուզելով որ անոր հնութիւնը նշմարուի, ամէն անգամ որ քաղաքը շրջելու կ'երթէր, իր մանիշակագոյն լիպասէն կը հագնէր: Սակայն ամառուան մէջ քիչ մը նեղութիւն կուտար այն: Տուն դառնալով կը ճաշէր: Ճաշը նախաձաշիկի կը նմանէր:

Իրիկունը, ժամը ութուկէսին քրօջը հետ կ'ընթերէր: Տիկին Մակլուար անոնց ետեւը կանգնած սեղանի ծառայութիւնը կը կատարէր: Այս ընթրիքը խիստ չորարեկ էր: Բայց եթէ եպիսկոպոսը իր ժողովըրդապետներէն մին սեղանի հրաւիրած ըլլար, Տիկին Մակլուար այս առթիւ լճերէն սրտուած պատուական ձուկ մը կամ լիոնէն բոնուած թռչուն մը կ'երթէր գերապաշտօնին համար: Ամէն ժողովրդապետ լաւ ընթրիքի պատրուակ մըն էր. եպիսկոպոսը այս մասին բան մը չէր ըսեր Տիկին Մակլուարին: Բայց իր սովորական ընթրիքը գրեթէ միշտ ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ խաչուած խոտեղէններ և ձիթով եփուած ապուր: Այս պատճառաւ քաղքին մէջ կ'ըսէին. երբ եպիսկոպոս մը ժողովրդապետի մը պէս չընթերէր, Թրաբեանի (\*) մը պէս կ'ընթերէ:

Ընթրիքէն ետքը մէկ ու կէս ժամի շափ օրիորդ Պաթիսթինի և տիկին Մակլուարի հետ կը խօսակցէր. յետոյ իր սենեակը կ'երթար և գրեյ կը սկսէր երբեմն թուղթի թերթերու, երբեմն այ գրքի մը լուսանցին վրայ: Գրադէտ և քիչ մըն ալ գիտուն էր ան:

(\*) Թրաբ երեւելի վանք մըն է: Սէն Պերնար «Թրաբի Միաբանութիւն» անունով կրօնական ուխտ մը կատարուած է, որուն կանոնագրութեան խստութիւնները նրբանուոր են. այս խստութեանց մին է մեծեղեմապէս լրօնելու պարտաւորութիւն:

Հինգ կամ վեց ձեռագիր ձգեց, որք բաւական հետա-  
քըրքրական են. քանի մը ճառեր, որոնց մին Ծնըն-  
դոց սա տունին վրայ է. Ի սկզբան Ասուծոյ ոգին  
շուրեքու վրայ կը ծփար: Այս տունին հետ երեք բնա-  
զիր կը համեմատէ. նախ աբարեբէն բնագիրք որ կ'ը-  
սէ. Ասուծոյ հովեր կը փշէին. երկրորդը Ֆլավիոս  
Փօզէֆի բնագիրք որ կ'ըսէ. վերէն հով մը աբագօրէն  
երկրիս վրայ կուգար. երրորդ Օնոփիոսի քաղթէական  
խօսքը, որ է. Հով մը Ասուծմէ ելնելով շուրեքու ե-  
րեսին վրայ կը փշէր: Ուրիշ ճառի մը մէջ Հիւկօյի  
աստուածաբանական գործերը կը քննէ. այս Հիւկօն  
Բթօլէմայիսի եպիսկոպոսն էր և վիզասանութեանս  
հեղինակին հետուն եղբայրներն մին էր: Պ. Միրիէլ  
կը հաստատէ թէ վերջին դարուն մէջ Պարթեզդուր  
ստորագրութեամբ հրատարակուած քանի մը տեա-  
րակները այն եպիսկոպոսին հեղինակութեններն են:

Երբեմն կարգալու ժամանակ՝ ձեռքի գիրքը ինչ  
գիրք որ ալ ըլլար, կը թողուր. քանկարձ խորունկ  
մտախոհութեան մը մէջ կ'ընկզմէր. յետոյ այս մտա-  
խոհութենէ կը գաղտէր և նոյնիսկ ձեռքը բռնած  
գիրքին երեսներուն վրայ քանի մը սոց բան կը գրէր:  
Այս սոցերը շատ անգամ ամենեւին յարաբերութիւն  
մը չունէին նոյն իսկ գրքին հետ, որու մէջ կը գրէր  
զանոնք:

Գիրքի մը լուսանցին վրայ իր ձեռքովը գրուած  
ճանօթութիւն մը տնինք մեր քով. այս գիրքին խո-  
րագիրն է. Լօրս Ժեռմէնի Գլենքրն, Գրօնվալիս գօրա-  
պէսներուն և Ամերիկայի նաւախմբի ճովակալներուն  
հետ քվրակցութիւնը. վերայլ, գրավանառ Բօքնսօի  
հով, և Բարիզ, գրավանառ Բիսօֆի հով:

Ահա այս վերք յիշուած ճանօթութիւնը.

«Ո՛ր դու որ ես»:

«Ժողովոց Գիրքի՝ Ամենակարգութիւն. Մակա-

բայեցիք՝ Արարիչ, Եփեսացոց գրուած նամակը՝ Ազա-  
տութիւն, Պարուշ՝ Անբաւութիւն, Սպիտակ խա-  
տութիւն և ճշմարտութիւն, Յովհաննէս Լոյս, Թա-  
գաւորները՝ Տէր, Ելից գիրքը՝ նախախնամութիւն,  
Ղեւտացոց գիրքը՝ Սրբութիւն, Էստրաս՝ Արգարու-  
թիւն, Տիեզերքը՝ Աստուած և մարգիկ Հայր կ'ան-  
ուանեն գրեզ. բայց Սողամն գթութիւն կ'անուանէ  
գրեզ, և այս է քու անուաներուց ամէնէն գեղեցի-  
կը»:

Իրիկունը, ժամը իննին մաս, Պաթիսթին և  
Մակիլուար վեր կ'ելլէին խրաքանչխոր իր սենեակը  
երթալու համար, և եպիսկոպոսը վարի յարկը մինակ  
կը մնար մինչև առաւօտ:

Հոս պէտք է որ Տ. . . ի եպիսկոպոսին բնակարա-  
նը ճշգրտէս նկարագրենք:



Գ Լ Ո Ի Խ Զ

ԹԵ՛ ՈՎ ԿԸ ՊԱՀՊԱՆԵՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՏՈՒՆԸ

Ինչպէս քսինք, Միրիէլի տունը մէկ գեանայարկ  
և մէկ գոտիկոն ունէր. գեանայարկը երեք սենեակ  
կար. երեք սենեակ ալ վերի կողմը, նաև վերնայարկ  
մը, իսկ տանը ետև արտավարի մը քառորդին չափ  
պարտէզ մը: Պաթխոթին և Մակլուար վերի յարկը  
կը նստէին, իսկ եպիսկոպոսը վարը կը նստէր: Առա-  
ջին սենեակը, որ փողոցին վրայ դուռ մը ունէր,  
անոր սեղանատունն էր. երկրորդ սենեակը ննջարան  
երրորդ ալ ազօթատունն էր: Ազօթատունէն ելլելու  
համար պէտք էր անցնիլ ննջարանէն և առկից ալ  
ելլելու համար պէտք էր անցնիլ սեղանատունէն: Ա-  
զօթատան ներսի կողմը անկողնի համար շինուած  
խորշ մը կար, նաև անկողին մը՝ հիւրի համար: Գոր-  
ծի կամ իրենց վիճակի պիտոցից համար Տ... եկող  
գիւղի ժողովրդագետները այս անկողնին մէջ կը  
պատկէին:

Հիւանդանոցին ղեկարանը, որ պարտէզին տեղէն  
առնուելով շինուած և տան հետ միացած պզտիկ շէնք  
մըն էր, խոհարանի և մատանի փոխուած է: Բացի  
ասկէ պարտէզին մէջ ախոտ մը կար որ հիւրանոցին  
հին խոհարանն էր և ուր եպիսկոպոսը երկու կով կը  
պահէր: Այս կովերէն որքան կաթ որ առնէր, ամէն  
առտու ամփոփոխ կերպով կէսը հիւանդանոցի հի-  
ւանդներուն կը զրկէր:

— Տատանորդս կը վճարեմ, կ'ըսէր:

Իր սենեակը բաւական մեծ էր և ցուրտ եղանա-  
կի մէջ բաւական զծուարութեամբ կը տաքնար: Տ...ի

մէջ փայտը սուղ ըլլալով կովի ախոտին մէջ տեղ մը  
շինել տուած և առազձեռոյ միջնորմով մը զատել  
տուած էր: Մատակի ցուրտ եղած ժամանակ այն տեղ  
կ'անցընէր իր գիշերները: Իր ձմեռուան սրահը կ'ան-  
ուանէր զայն:

Այս ձմեռուան սրահին, ինչպէս նաև սեղանա-  
տան մէջ՝ իրը կարասի՝ միայն ճերմակ փայտեայ սե-  
ղան մը կար և չորս յարգեայ աթոս: Սեղանատան  
մէջ կար նաև զարան մը որ վարդագոյն ներ-  
կով ներկուած էր սակաւ ինչ: Ազօթատան մէջ նոյն-  
պէս զարան մը կար, որ ճերմակ ծածկոյթներով և  
շինծու տանթեխներով բաւական զարգարուած էր և  
զոր եպիսկոպոսն ազօթատան համար խորան բրած  
էր:

Իր հարուստ աշխարուհիները և Տ...ի սրբակեաց  
կիները շատ անգամ իրենց մէջ հանգանակութեամբ  
ստակ ժողոված էին գերապայծառին ազօթատան հա-  
մար նոր խորան մը շինել տալու սրտումով. բայց  
եպիսկոպոսը ամէն անգամ հուարուած ստակը առ-  
նելէն ետք աղքատներուն տուած էր: Խորաններուն  
ամենէն գեղեցիկը մխիթարուող թշուառի մը սիրան  
է, որ շնորհակալ կ'ըլլայ Աստուծմէ, կ'ըսէր:

Ազօթատունին մէջ երկու յարգեայ աթոս-զրբա-  
կալ կար, իսկ պատկելու սենեակին մէջ զարձեռոյ  
յարգեայ թեւաւոր թիկնաթոս մը: Եթէ պատահաբար  
եօթը կամ ութը անձ միանգամայն այցելութեան  
գային, եթէ կտուավարիչը, կամ զօրապետը, կամ պա-  
հապան դունդին պաշտօնատարները, կամ պզտիկ կղե-  
րանոցէն քանի մը աշակերտ զինքը տեսնելու գային,  
հարկ կ'ըլլար ախոտին մէջ գտնուած ու ձմեռուան  
որահին յատկացած աթոսները, ազօթատունին գրք-  
քակարները և պատկելու խուցին թիկնաթոսը բերել:  
Այս կերպով առանրմէկի չափ նստարան կը գտնուէր

այցելուներուն համար: Ամէն նոր այցելութի մը համար սենեակի մը կարասին կ'առնուէր:

Եթէ այցելուները տասներկու ըլլային, եպիսկոպոսը ամբողջ պակասութիւնը յայտնի չընելու համար կրակարանին սոջեւ սորի վրայ կը կենար եթէ եզանակը ձմեռ ըլլար կամ սրտուղին մէջ կը պոսակէր եթէ ամառուան մէջ ըլլար:

Անկողնի յատկացած գոց խորշին մէջն ալ ամբողջ մը կար, բայց խաիրը երամ էր և միայն երեք սոք ունէր. հետեւորար վրան նստելու համար պէտք էր պատին կաթնոյնը գոցն: Օրիորդ Պաթիսթէն նոյնպէս իր սենեակին մէջ խիստ մեծ փայտեա թիկնաթոս մը ունէր, որ աստուծոյ սակեզօծուած և բէքինեան ծողկանկար կերպատով ծածկուած էր, բայց սոնգուսը նեղ ըլլալուն համար այս թիկնաթոսը պատահանէն անցունելով վերի սենեակը գրած էին. հետեւորար ի պահանջեր հարկին չէին կրնար վար իջեցընել այցելութի համար:

Օրիորդ Պաթիսթէն փոստաբրտ թիւն մը ունէր որ էր սրահին համար Եւթբէքի գեղին և վարդանկար թաւիչով ծածկուած կարածեւ ազածու ամբասներ ու բազմարան մը ասնույ: Բայց ասոր համար աս նուազն հինգ հարիւր ֆրանք պէտք էր, և սրովհետեւ հինգ տարուան մէջ հազիւ թէ քատասուն երկու ֆրանք և տասը սու կրցեր էր աւելցնել, ա'լ այն ամբասները և բազմարանը ասնելու փոստաբրտ թիկնէն ևս կեցած էր: Է՛հ, ո՞վ է այն որ իր տեսչական նպատակին կը հասնի:

Եպիսկոպոսին պատկերու սենեակին նկարագրութիւնը խիստ պարզ էր: Պարտեղին վրայ նայող պատահան մը, դիմացի կողմն ալ իր անկողնիւր, որ հիւանդանոցի մէջ գործածուած երկաթեայ անկողնիննուրուն նման էր և կանաչ սօֆէ ձեղուն ունէր: Ան-

կողնին քով վարագոյրի մը հստան ալ պաճուճանքի անօթներ կային որոնցմէ կը յայտնուէր թէ եպիսկոպոսը ժամանակաւ ընկերութեանց մէջ ապրող, զարգարանքը սիրող և վայելուչ սովորութիւններ ունեցող աշխարհական մ'էր: Այս սենեակը նաև երկու զուռ ունէր. մին կրակարանին քովն էր և աղօթատունը կը տանէր. մյուսը գրքատունին քովն էր և սեղանատունը կը տանէր: Գրքատունը ապակիով գոցուած մեծ պահարան մ'էր և գիրքով լի. խոյ մարմարապէս ներկուած բուխերիկը « չըմինէ » սովորաբար ասանց կրակի կը մնար: Բուխերիկին մէջ կար զոյգ մը երկաթեայ փայտակալ, որք երկու չղթայաւոր, մատնէքաւոր և ժամանական արծաթի փոշիով արծաթուած անօթներով զարգարուած էին. եպիսկոպոսական սեսակ մը շոայութիւն էր. այս բուխերիկին վրան ալ պղնձեայ խաչելութիւն մը կար, որու վրայի արծաթը սրբուած էր և որ փայտեայ չըջանակի մը մէջ մաշուած սև թաւիչի մը վրայ գրուած էր. պատուհանին քով մեծ սեղան մը, և սեղանին վրան ալ կազամար մը, խառն ի խուսն թուղթեր և մեծահատոր գրքեր կային: Սեղանին առջեւն յարգեայ թիկնաթոսը գրուած էր, անկողնին առջեւն ալ գրքակալ մը որ աղօթատունէն բերուած էր:

Անկողնին երկու կողմը պատին վրայ երկու պատկեր կախուած էին, որք հաւկթածև չըջանակներ ունէին. պատկերներուն քով և կտարին պարապ մնացած տեղը սակեզօծ տասերով գրուած խօսքեր կային, որոնցմէ կը հասկցուէր թէ պատկերներուն մին Աէնթ-Գլոտի եպիսկոպոս տը Շալիօ արքան է, և միւսն ալ Թուրթօ արքան, էր Ակտի ընդհանուր տեղապահը, կրան Շանի արքան և Շաթրի մի թեմը

կազմող Սիթոյի միաբաններէն մին էր: Եպիսկոպոսը այս սենեակին մէջ հիւանդանոցի հիւանդներուն յաջորդելով հոն դառած էր այն երկու պատկերները և վերցուցած չէր: Եկեղեցականներ կամ դուրէլ նուիրատուներ էին այն երկու անձինք: ուստի այս երկու պատճառաւ եպիսկոպոսը կը յարգէր զանոնք: Այս երկու անձանց վրայ եպիսկոպոսին գիտցածը մի միայն սա էր թէ միեւնոյն օրուան մէջ, այսինքն 1785 Ապրիլ 27 ին թագաւորին հրամանաւ անոնց մեկուն վիճակի մը եպիսկոպոսութիւնը, միւսին ալ եկեղեցական պաշտօն մը տրուած էր: Տիկին Մակլուար փոչիները մաքրելու համար պատկերները պատէն վար առած ժամանակ եպիսկոպոսը կրան Շանի արքային պատկերին ետեւ նամակի չորս նշխարով փակած գեղին քառակուսի պղտիկ թուղթ մը տեսած և գրեթէ սպիտակ մեղանով անոր վրայ գրուածը կարդալով վերոյիշեալ տեղեկութիւնը ստացած էր: Պատու հանը հաստ ասուէ հին վարագոյր մը ունէր. այս վարագոյրը այնքան հինցած էր որ Տիկին Մակլուար նորի մը ծախքէն ազատելու համար մէջտեղէն խաչածեւ կարած էր զայն: Եպիսկոպոսը շատ անգամ գիտել կուտար այն կարը. սե՛ս ի՞նչ սիրուն բան կ'զամ է, կ'ըսէր:

Տան բոլոր սենեակները, թէ՛ վարիններն և թէ՛ վերիններն առանց բացառութեան կիրով ձերմկցած էին՝ զօրանոցի և հիւանդանոցի սովորութեան համեմատ:

Սակայն վերջին տարիները, ինչպէս որ քիչ մը ետքը պիտի տեսնուի, տիկին Մակլուար գեղնագոյն թուղթին ներքեւ նկարներ գտաւ որք օրիորդ Պատիւթիւնի սենեակը կը գարգարէին: Այս տունը հիւանդանոց ըլլալէ առաջ քաղքենիներուն խօտարանն եղած էր: Ահա այս էր այն գարգարանքին պատճառ

որ: Սենեակներուն յտակը կտրմիր աղիւսներով շինուած էր. ամէ շարաթ աւելով կը լուային անկողիններուն առջեւները: Այս առթիւ չմտնանք ըսել թէ եպիսկոպոսին տունը, որ երկու կնոջ խնամքին ներքեւ կը գտնուէր, վերէն վար կատարելապէս մաքուր էր: Միայն այս շքեղութիւնը աւելորդ բան մը չէր համարէր:

— Ասիկա ազգատներուն սահմանուած ստակին վնաս մը չի բերեր, կ'ըսէր:

Խոստովանելու էր օսկայն թէ իր առաջուան սեփական ստացուածքներէն արծաթեայ վեց պնակ և ապուրի զգալ մը մնացած էր, որոնք ի տես և ի երջանկութիւն տիկին Մակլուարի ամէն օր փոռաւորապէս կը փայլէին կտակ սպիտակ ծածկոյթին վըրայ:

Քանի որ մեր նպատակն է Տ...ի եպիսկոպոսը նկարագրել այնպէս ինչպէս որ էր ինքը, կը պարտաւորուինք նախ հաստատել թէ ան բազմիցս առիթ ունեցած էր ըսելու: Դժուարին պիտի ըլլար ինձ արծաթեայ անօթներու մէջ կերակուր ուտելէ զազրիլ:

Այս արծաթեղէններուն նետ ունէր նաև երկու արծաթեայ հաստ աշտանակներ, զոր մեծ մօրաքոյրէ մը ժառանգած էր: Աշտանակներուն ամէն մէկը մոմ մը ունէր և սովորաբար եպիսկոպոսին կրակարանին վրայ կը կենացին: Պիէնվընիւ երբ սեղանակից հիւր մը ունենար, տիկին Մակլուար մոմերը կը վառէր և աշտանակները սեղանին վրայ կը գնէր:

Եպիսկոպոսին սենեակին մէջ անկողինն գլխուն կողմը պղտիկ պահարան չմը կար. տիկին Մակլուար ամէն իրիկուն հոն կը պահէր վեց արծաթեայ պնակը և զգալը: Պէտք է ըսել նաև թէ պահարանին բանալին միշտ վրան կը թողուր:

Պարտէզը, որուն ձևը աւրուած էր այն բաւական ածու շինութեանց պատճառաւ որոնց վրայ արդէն խօսեցանք, չորս ծառուղի ունէր խաչաձև, որոնք ջրխոտի մը բոլորափքը կը գտնային. ուրիշ ծառուղի մըն ալ պարտէզին բոլորափքը կար սրանոր սպիտակ պատին ամբողջ երկայնութեամբը շինուած էր: Այս պատը պարտէզին ցանկն էր: Ծառուղիներուն մէջ չորս ածու կար որոնց բոլորափքը տուսախներով գոցուած էր: Ածուներուն երեքին մէջ Տիկին Մակլուար բանջարեղէն կը տնկէր, իսկ չորրորդին մէջ եպիսկոպոսը ծաղիկ տնկած էր: Հոն հոս քանի մը հաս ալ պտղատու ծառ կար: Անգամ մը տիկին Մակլուար ծաղկանց ածուին ակնարկելով անոյշ չարամտութեամբ մը ըսած էր անոր.

— Սրբազան Տէր, դուք որ ամէն բանէ օգուտ մը քաղել կ'ուզէք, չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ անօգուտ կը թողուք այս ածուն. կարծեմ աւելի աղէկ կ'ըլլաք աղցանի կանանչեղէններ քաղել անկէ քան թէ ծաղիկի փունջեր:

— Կը սխալիք, տիկին Մակլուար, պատասխանեց եպիսկոպոսը, գեղեցիկն ալ օգտակարին պէս օգտակար է. գուցէ աւելի օգտակար, աւելցուց վայրկեան մը լռելէն վերջ:

Եպիսկոպոսը իր գիրքերուն հետ զբաղելուն չափ կը զբաղէր նաև այս ծաղկատանին հետ որ երեք կամ չորս ածու ունէր: Օրը մէկ կամ երկու ժամ յօժարակամ անով կը զբաղէր, աւելորդ բոյսերը կըտրելով, անպիտան խոտերը հանելով և հողին մէջ հոն հոս ծակեր բանալով, որոնց մէջ հունա կը գնէր: Պարտիզպաններուն չափ թշնամի չէր զետուններուն: Մանաւանդ թէ բուսադիտութիւն չունէր և ոչ ալ ունենալ կը ձեւացնէր:

Չէր գիտեր թէ ի՞նչ են բոյսերու գասաւորու-

թիւնները և «սոյխիամ»ը(\*). բնաւ չէր մտածեր ի՞նչ տարբերութիւն կայ թուրնրֆօրի և բնական մէթոտին մէջ. ո՛չ «խթրիդիւր»ները(\*\*) կ'ընդունէր կուտերը մերժելու համար, ոչ ալ Ժիւսիէօյի կողմը կը բռնէր՝ Նինէի հակառակ: Բոյսերը չէր գններ, բայց ծաղիկները կը սիրէր: Շատ կը յարգէր գիտունները, բայց աւելի շատ կը յարգէր ագէսները և առանց երբեք զանց բնելու այս երկու յարգանքը, ամառը ամէն իրիկուն կանաչ գոյնով ներկուած ցրնցուղովը իր ածուները կը ջրէր:

Տունը բանալիով գոցուող դուռ չունէր: Սեղանատունին դուռը, որ ինչպէս ըսինք, Մայր եկեղեցիին հրապարակին վրան էր, ի սկզբան կողանքներ և նիզիք ունի եզեր բանտի դրան մը պէս: Եպիսկոպոսը թէ՛ փականքը և թէ՛ նիզերը վերցնել տուած էր, և այն դուռը թէ՛ ցերեկը և թէ՛ գիշերը զանակով մը միայն կը գոցուէր: Անցորդներէն ով որ ներս մտնել ուզէր, կրնար դուռը հրելով բանալ: Ի սկզբան երկու կանանց մեծ անհանգստութիւն պատճառած էր այս դուռը, որ բնաւ գոյ չէր մնար. բայց Տ. . . ի եպիսկոպոսը ըսած էր անոնց թէ կրնան իրենց սենեակներուն կողանք գնել և թէ կ'ուզեն:

Վերջապէս անոնք ալ սխառ լին եպիսկոպոսին

(\*) Բուն նշանակութիւնը «սասսուրիս» է: Վարդապետութիւն մըն է այս, որով բժիշկներէ ոմանք կը կարծեն թէ մարմինին հասանուցները կրտսրական գեր մը ունին կեանքի երեւոյթներուն մէջ, վասնզի կեանքը, կ'ըսեն ահմեմ, մարմնայն «սասսուրիս» մասերուն մէջն է:

(Ծ. Թ.)

(\*\*) Բուսական տառնիկ պզտիկ մարմիններ են, վրայ վրայի դուռած, և կը նմանին տեսակ մը պալարներու, որոնք կը բաղկանան բոյսին ներքին պարարութիւններէն և կոնցիս կեղեւէն:

(Ծ. Թ.)

հետ վստահ ըլլալ, կամ թէ անոր պէս վստահ ըլլալ  
 ձեւացնել: Միայն տիկինն Մակրուար ժամանակ առ  
 ժամանակ վախ կը կրէր: Իսկ թէ եպիսկոպոսը ի՛նչ  
 կը մտածէր այս մասին, հասկնալ ուզողը կրնայ կար-  
 զալ սա երեք տողը զոր ան Աստուածաշուէնչի մը  
 լուսանցքին վրայ գրած էր և որով իր կարծիքը բա-  
 ցատրած կամ նշանակած էր. «Մնա գանազանութիւ-  
 նը: Բժիշկին գուռը բնառ պէտք չէ որ գոց ըլլայ: Ի-  
 սկ քահանային գուռը պէտք է որ միշտ բաց ըլլայ»:

Ուրիշ գիրքի մը վրան ալ, որուն խորագիրն էր  
 «Փիլիսոփայութիւն լուծական գիտութեան», այս  
 ծանօթութիւնը գրած էր. «Միթէ բժիշկներուն պէս  
 ես ալ բժիշկ չե՞մ. ես ալ իմ հիւանդներս տեսիմ.  
 նախ անոնց վերաբերողները՝ զոր հիւանդ կ'անուա-  
 նեն՝ նաև իմ հիւանդներս ես. յետոյ ունիմ նաև իմ  
 մասնաւոր հիւանդներս, որոնք են թշուառները»:  
 Ուրիշ տեղ մըն ալ գրած էր. «Ո՛վ որ քեզմէ հանգչե-  
 լու տեղ մը կը խնդրէ, մի՛ հարցնէր թէ ո՛վ է ինք:  
 Ամէնէն աւելի ազատամարանի կարօտ այն թշուառն  
 է որ իր անունը տալու ատեն կը շփոթի»:

Օր մը յարգի ժողովրդագետ մը, չեմ գիտեր թէ  
 Գուլումպուրահի՞ ժողովրդագետն էր թէ Բամբիէրի,  
 հաւանօրէն տիկինն Մակրուարէն գրգռուելով հարցուց  
 թէ արդեօք Գերապայծառը ամենեւին անխոհեմու-  
 թիւն մը ըրած չէ՞ր ըլլար գիշեր և ցորեկ բաց թող-  
 լով իր գուռը որով ուզողը ներս կը մտնէր, և թէ  
 վերջապէս չկրնա՞ր ըլլալ որ գժրախտութիւն մը պա-  
 տահի այնպիսի տունի մը մէջ որ պէտք եղածին չափ-  
 չէր պահպանուեր: Եպիսկոպոսը մարդասիրական  
 ծանրութեամբ մը անոր ուսին դպչելով ըստ. «Երբ  
 Աստուած չի պահպաներ տունը, ի զուր կը հսկեն ա-  
 նոնք որ կը պահպանեն զայն»: Յետոյ ուրիշ նիւթի՞  
 վրայ խօսեցաւ:

Բաւական յօժարամտութեամբ կ'ըսէր երբեմն.

— Ինչպէս տրակօն զօրաց գնդապետը իր արի-  
 սութիւնը ունի, քահանան ալ իր արիւթիւնը ունի:  
 Միայն թէ, կ'աւելցնէր, մերինը պէտք է հանդարտ  
 ըլլայ»:

Գ Լ Ո Ի Խ Է.

Գ Ր Ա Վ Ա Թ

Հոս տեղն է պատմելու դէպք մը, զոր կը պար-  
 տաւորուինք չմոռնալ, վասնզի այն դէպքերուն կար-  
 գէն է որով աւելի աղէկ կը հասկցուի թէ ի՛նչ մարդ  
 էր Տ...ի եպիսկոպոսը:

Երբ ջնջուեցաւ Գասպար Պէ աւազակապետին  
 խումբը, որ Օլիուլի կերճերը ասպանտակած էր, Գրա-  
 վաթ, անոր տեղապահներէն մին, լեռը քաշուեցաւ:  
 Ժամանակ մը իր աւազակներուն հետ, որոնք Գաս-  
 պար Պէի խումբին մնացորդն էին, Նիսի կոմսու-  
 թեան մէջ պահուեցաւ, յետոյ Բիէմօնթէ անցաւ, և  
 յանկարծ Պարսըլօնթի կողմէն Ֆրանսայի մէջ երեւ-  
 ցաւ դարձեալ: Նախ ժողիէի և յետոյ Թիւրիլի կող-  
 մերը երեւան եկաւ: Ժուկ Տըլէկլի այրերուն մէջ  
 պահուեցաւ, և անկէ դէպի հիւղերը և գիւղերը կ'իջ-  
 նէր Իւպէյի և Իւպէյէթի ձորերէն անցնելով:

Մինչև Էօմպրէն համարձակեցաւ զայ և զիշեր մը մայր եկեղեցին մանելով սրբատունը կողոպտեց: Իր սուպատակութիւններով զառար կ'աւերէր: Ետեւէն զինուորներ զրկուեցան սր բռնին, այլ ի զուրմիշտ կը փախչէր. երբեմն այլ բռնն զօրութեամբ զէմ կը զնէր անոնց: Յանգուզն թշուառական մըն էր ան: Ահա այս անակալութեան ժամանակ եպիսկոպոսը Շասթըլարի թեմը այցելութիւն րնելու եկաւ: Քաղաքապետը զիմաւորեց զինքը և ստիպեց որ ետ գառնայ, վասնզի Գրապաթ յետնն սկսելով մինչև Արշի կողմերը և աւելի անցին կ'ասպատակէր, ուստի նաև քանի մը պահնորդ ուղեկիցներով այն կողմերը երթալը վտանգաւոր էր: Այսպիսի ճամբորդութիւն մը րնելը երեք կամ չորս խեղճերա կեանքը վտանգի ենթարկել րսել էր:

— Այդ պատճառաւ զիտաւորութիւնս ասանց ուղեկիցի երթալ է, ըսաւ եպիսկոպոսը:

— Իրա՞ն կ'ըսէք, Սրբազան հայր, գոչեց քաղաքապետը:

— Այնքան իրաւ է որ բացարձակապէս կը մերժեմ նետս աննել պահապանները, և մէկ ժամէն պիտի մեկնիմ:

— Պիտի մեկնի՞ք:

— Պիտի մեկնիմ:

— Մինա՞կ:

— Մինակ:

— Գերապայծա՛ն տէր, այդ ճամբորդութեանէն պէտք է որ ետ կենաք:

— Այն լերան վրայ, ըսաւ եպիսկոպոսը, պզտիկ խեղճ հասարակութիւն մը կայ, որ ասոր պէս մեծ է և զոր երեք տարիէ ի վեր տեսած չեմ: Բարետիրաբարեկամներս են այն հասարակութեան մարդիկը: Քաղցրարարոյ և պարկեշտ հովիւներ են անոնք: Այ-

ձեր կ'արածեն, որոնց երեսունէն մէկը իրենցն է. զանազան գոյներով բուրգէ խիստ ազուր ժապաւէններ կը շինեն, և վեց ծակ ունեցող պզտիկ սրբինդներով լեռնային նուագներ կ'ածեն: Ժամանակ առ ժամանակ Աստուծոյ վրայ խօսք լսելու պէտք ունին: Ի՞նչ պիտի ըսեն այնպիսի եպիսկոպոսի մը համար որ կը վախնայ: Ի՞նչ պիտի ըսեն եթէ չերթամ:

— Բայց Տէ՛ր իմ, աւազակներէն չէ՞ք վախնար:

— Ես այլ անոնց վրայ կը մտածէի, ըսաւ եպիսկոպոսը: Իրաւունք ունիս, կարելի է որ անոնց հանդիպիմ: Անոնք ևս Աստուծոյ վրայ խօսողի մը հարկաւորութիւն ունին անչուշտ:

— Բայց, Սրբազան հայր, աւազակներու խումբ մըն են, զայլերու վտանակ մըն են անոնք:

— Պարո՛ն քաղաքապետ, Յիսուս Քրիստոս գուցէ անոնց հովիւը ըրած է զիս: Ո՞վ զիտէ նախախնամութեան միջոցները:

— Տէ՛ր իմ, պիտի կողոպտեն ձեզի:

— Բան մը չունիմ:

— Պիտի մեռցնեն ձեզի:

— Կը զարմանամ խելքիդ. ինչո՞ւ պիտի մեռցնեն ձերունի միամիտ եկեղեցական մը որ իր ազօթքը մրմնջելով կ'անցնի:

— Տէ՛ր Աստուած, եթէ ձեր զէմը ելլին այն աւազակները, ի՞նչ պիտի րնէք:

— Ազրատներուն համար սպարմութիւն պիտի ուզեմ:

— Գերապայծա՛ն տէր, մի՛ երթաք, յանուն Աստուծոյ, կը խնդրեմ, մի՛ երթաք, ձեր կեանքը վրտանդի մէջ կը զնէք:

— Պարո՛ն քաղաքապետ, ըսաւ եպիսկոպոսը, միմիայն ա՛յդ է վտանգը: Ես կեանքս պահելու հա-

մար չեմ ապրիր, այլ հոգիները պահելու համար:

Հարկ եղաւ թողուլ որ մեկնի. և իրօք եպիսկոպոսը զինքը առաջնորդելու համար հետը միայն ազգս մը առնելով ճամբայ երաւ: Իր յամասութիւնը քաղաքին մէջ շտուկ հանկեց և շատ վախ պատճառեց:

Չուզեց հետը առնել ո՛չ քոյրը և ո՛չ տիկին Մակլուարը: Զորիով անցաւ լեռնէն. բնաւ մէկու մը չը հանդիպեցաւ և սղջ աստղ իր «բարեւիրտ բարեկամները» աչսինքն հովիւները գնաց դատաւ:

Տասնհինգ օր անոնց քով կեցաւ, քարոզելով, մատակարարելով, ուսուցանելով և բարոյական խորասններ տալով: Երբ մեկնելու օրը մօտեցաւ, որոշեց «Զքեզ Աստուած փառափանեմք» մը երգել հանդիսաւոր արարողութեամբ: Այս որոշումը ժողովրդապետին յայտնեց. բայց եպիսկոպոսական զարդ և հագուստ չկար. ի՞նչպէս կարելի էր ժամերգութիւնը: Եկեղեցիին մէջ միայն քանի մը գիւղական անչուք սպաս և քանի մըն ալ մաշած և շինծու ժապատէններով զարդարուած դամասկեայ հին շուրջառ կար:

— Է՛հ, այդ ալ հոգս չէ, պարսն ժողովրդապետ, բաւ եպիսկոպոսը, ժամերգութիւնը դարձեալ հանդիսաւորապէս կատարենք. ինչ որ ալ ըլլայ անշուշտ հնար մը պիտի գտնուի:

Մօտակայ եկեղեցիներէն բերել տալ ուղեցին ինչ որ պէտք էր. բայց այս անշուք եկեղեցիներուն բոլոր ծանր հագուստները մէկտեղ ժողովելու ալ ըլլային, դարձեալ վայելուչ կերպով չպիտի կրնային հագուեցնել ժամարար եպիսկոպոս մը:

Մինչդեռ այսպէս շփոթեր մնացեր էին, ահա երկու անծանօթ ձիաւոր մեծ արկղ մը բերին և եպիսկոպոսին համար տեղուոյն քահանային տունը թողով իսկույն մեկնեցան: Երբ արկղը բացին, տեսան որ մէջը չուխայէ ոսկեկուռ շուրջառ մը, աղամանդներով

զարդարուած խոյր մը, արքեպիսկոպոսական խաչ մը, շքեղ գաւազան մը կար, նաև ամէն քահանայապետական զգեստները, որոնք ամիս մը առաջ էօմպրէօնի մայր եկեղեցիին դանձարանէն դողցուած էին: Արկղին մէջ թուղթ մը կար, որուն վրայ գրուած էր. «Գրավաթին կողմէ առ գերապատիւ Պիէնվընիս եպիսկոպոսն»:

— Չեղի չըսի՞ թէ անշուշտ հնար մը պիտի գտնուի, բաւ եպիսկոպոսը: Յետոյ ժպտելով վրայ բերաւ. Տիրացուի չափիկ մը բաւական համարողին Աստուած արքեպիսկոպոսի շուրջառ մը կը զրկէ:

— Աստուած կամ սատանան, Սրբազան հայր, մրմնաց ժողովրդապետը, ժպտելով և գլուխը շարժելով:

Եպիսկոպոսը ուղղակի ժողովրդապետին նայեցաւ և հաստատ կերպոս մը բաւ.

— Աստուած:

Երբ Շասթըլար վերադարձաւ, բաղմութիւնը ճամբուն վրայ կը խոսուէր, հետաքրքրութեամբ զինքը տեսնելու համար: Շասթըլարի երիցատունը գնաց ուր իրեն կ'սպասէին օրիորդ Պաթիսթին և տիկին Մակլուար, և բաւ իր քրոջը:

— Է՛հ, միթէ իրաւունք չունէի՞. ինզ՞ճ եկեղեցականը ձեռնունայն գնաց այն խեղճ լեռնականներուն քով, և ահա ձեռքերը լեցուն դարձաւ. Միայն Աստուծոյ վրայ գրած վտահութիւնս հկոս տարած էի, և ահա մայր եկեղեցիի մը դանձը կը բերեմ հետո:

Իրիկունը պառկելէն առաջ բաւաւ. — Ամենուի չը վախնանք թէ՛ գողերէն և թէ՛ մարդասպաններէն: Ասոնք արտաքին վտանգներ են: Մենք մեզմէ վախնանք: Մեր գողերը նախապաշարումներն են, մեր մարդասպանները մոլութիւններն են: Մեծ վտանգները մեր սրտին մէջն են: Ինչո՞ւ վախնանք այնպ

սինքրէ որոնք մեր գլուխին և քսակին կ'սպանան:

Յետոյ գէպի քոյրը գտնալով ըսաւ .

— Քոյր իմ, եկեղեցական մը բնաւ պէտք չէ որ իր ընկերէն զգուշանայ: Ընկերդ ինչ որ կ'ընէ Աստուծոյ թոյլատուութեամբ կ'ընէ: Երբ կը կարծենք թէ վտանգ մը պիտի գայ մեզի, միայն Աստուծոյ աղօթք ընելը բաւական համարենք: Աղօթք ընենք ոչ թէ մեզի համար, այլ որպէսզի մեր եղբայրը մեր կողմէ տրուած առիթով յանցանք կը չգործէ:

Հարկ է ըսել հոս թէ եպիսկոպոսին կեանքը քիչ գէպքեր կը պարունակէր: Մեր գիտցած գէպքերը միայն կը պատմենք. բայց հասարակօրէն իր կեանքը միեւնոյն ժամանակներու մէջ միեւնոյն բաները ընելով կ'անցընէր ան: Իր տարուան մէկ ամիսը օրուանը մէկ ժամին կը նմանէր: Իսկ թէ ի՞նչ ըրաւ Էօմպրէօնի եկեղեցիին «գանձը», ասոր վրայ մեզի հարցուփորձ ընողին չենք գիտեր թէ ի՞նչ պատասխան տանք: Այդ գանձ ըսուածը այնքան գեղեցիկ, այնքան հրապուրիչ բաներ էին որ կրնային ի նպատակ թշուառներու գողցուիլ: Գողցուած էին, վասնզի արգէն ուրիշ անց կը գտնուէին. հիմա կը մնար գողութեան նպատակը փոխել և գէպի ազքատներուն քսակը ուղղել գանձնք: Սակայն մենք մեր կողմէ այս ժառին բան մը չենք հաստատեր: Միայն թէ եպիսկոպոսին թուղթերուն մէջէն մութ ծանօթագրութիւն մը գտնուած է, որ գուցէ այս գործին կը վերաբերի. ահա այս ծանօթագրութիւնը. «Կ'ուզէի գիտնալ թէ եկեղեցիի՞ն վերադարձնելու է ասանց, թէ հիւանդանոցին»:



Գ Օ Ն Վ Ա Ն Ս Ի Օ Ն Է Լ



## Գ Լ Ո Ի Խ Ը.

## ԳԻՆԻԷՆ ԵՏՔ ՓԻԼԻՍՈՓՈՅՈՒԹԻՒՆ

Այն ձերակուտականը, որու վրայ նախապէս խօսեցանք, վարպետ մարդ մըն էր: Ուղղակի իր նպատակին հասած էր առանց ուշադրութիւն բնելու այն ամէն խոչընդոտներու որոնք ճամբուն վրայ արգելք կ'ըլլան և որոնք կ'անուանին խիղճ, հաւատարմութիւն, արդարութիւն, պարտք: Նպատակին հասնելու համար ուղղակի քայլած էր իր յառաջացման և շահու ճամբուն մէջ առանց և ոչ իսկ մէկ անգամ գայթեկու:

Վաղեմի փաստարան մըն էր ան, զոր յաջողութիւնը մեզմած էր. բոլորովին գէշ մարդ մը չէր. կարելի եղած ամէն փոքր ծառայութիւնները կ'ընէր իր գաւակներուն, փեսաներուն, ազգականներուն, նաև բարեկամներուն: Վարպետութեամբ կեանքին լաւ կողմերը, շահաւէտ առիթները և պատահական օգուտները բնարած էր. իսկ ուրիշ ամէն բան անմատութիւն կը համարէր: Խեղացի էր, ինքզինքը էքսպիւրի աշակերտ մը կարծելու չափ գրողէտ էր, թէև գուցէ ոչ այլ ինչ էր բայց կիթէ Բիկո-Լըպրէօնի(\*) արարածներէն մին: Յօժարակամ և հաճութեամբ կը

(\*) Բիկո-Լըպրէօն 1763ին ծնած վիպասան մըն է: Իր վիպասանութեանց մեծ մասն անի րեք և սովորական գրուածներ են: Շատ բնդ կրօնէր կը քննաւաճէ և կամեսու, եան դէմ բաներ կը խօսի: (Ծ. Թ.)

խնդար անհուն և յախտենական իրերու, ինչպէս նաև «Միամիտ եպիսկոպոսին բարբառնջումներուն» վրայ: Այս իրերուն վրայ սիրուն վստահութեամբ մը կը խնդար երբեմն նաև Պ. Միրիէլի առջև որ մտիկ կ'ընէր:

Չգիտեմ ինչ կէս պաշտօնական հանգէսի մը առթիւ այս ձերակուտականն և Պ. Միրիէլ կոտավարչին տունը ճաշելու պարտաւորուեցան: Սեղանին վըրայ ձերակուտականը փոքր ինչ գուարթանալով, առանց իր սովորական ծանրութիւնը կորսնցնելու գոչեց.

— Եկո՛ւր, քիչ մը խօսինք, Պ. եպիսկոպոս: Ծերակուտական մը և եպիսկոպոս մը գծուարաւ կը ըրնան իրարու նայիլ առանց ակնարկութեան: Մենք երկուքս ալ գուշակ ենք: Խոստովանութիւն մը պիտի ընեմ ձեզ, պիտի ընեմ թէ ի՞նչ են իմ փիլիսոփայական կարծիքներս:

— Իրաւունք ունիք, պատասխանեց եպիսկոպոսը: Մարդս փիլիսոփայէն ետք կը քնննայ: Ծիրանազարդ անկողնի մը վրայ կը գտնուիք, Պ. ձերակուտական:

— Բայց բարեկամի մը պէս խօսինք, պատասխանեց սա խրախուսելով:

— Նաև անուշութեամբ, եթէ կ'ուզէք, ըսաւ եպիսկոպոսը:

— Կը հաստատեմ, կրկնեց ձերակուտականը, թէ տ'Արժան մարքիզը, Բիրոն, Հոպզ և Պ. Նէմօն խաբերայ մարդիկ չեն: Իմ փիլիսոփաներս թանգարանիս մէջ կը գտնուին և ոսկեղօծուած են:

— Չեզի պէս, Պ. կոմս, ընդմիջեց եպիսկոպոսը: Կոմսը չարունակեց.

— Կ'ատեմ Տիարօն, վասն զի խէարան, ճամբարասիօս և յեղափոխական մըն է, թէև իրօք Աս-

տուծոյ կը հաւատայ և վօլթերէն աւելի կեղծ բարեպաշտ մըն է: Վօլթեր ծագրեց Նիտամը(\*), բայց իրաւունք չունէր ծագրելու, վասնզի Նիտամի օձաձուկերը կը հաստատեն թէ Աստուած անօգուտ է: Կաթիլ մը քացախ գգալ մը խմորի մէջ գրուելով «եղիցի լոյս» ի տեղը կը բոնէ: Կաթիլը աւելի մեծ և զգայն ալ աւելի մեծ ենթադրէ, և ահա կը հասկնաս աշխարհիս ինչպէս ստեղծուիլը: Իսկ մարդս օձաձուկն է: Արդ ի՞նչ պէտք է հաւատալ թէ Հայր Աստուած կայ, Պ. եպիսկոպոս, Ննովա ըսուած ենթադրութիւնը ձանձրութիւն կուտայ ինձ: Այս ենթադրութիւնը ուրիշ բանի չի ծառայեր եթէ ոչ նիւար մարդեր արտադրելու, սրոնք պարապ և երեւակայական բաներ կը մտածեն: Կորնչի՛ աչն մեծ ամբողջութիւնը որ զիս կը նեղէ: Ապրի՛ գէոօն որ հանգարա կը թողու զիս: Խօսքը մեր մէջ մնայ, ամէն բան ըսած ըլլալու և ինչպէս որ կը վայլէ, իմ հովիւ խոստովանուելու համար կը հաստատեմ թէ ուզիլ խելք ունիմ:

Հողի չեմ տար ձեր Քրիստոսին վրայ, որ ամէն տեղ աշխարհիս վայելումներէն հրաժարիլ և զոհուիլ կը քարոզէ: Ազահի կողմէն մութացիկներու արուած խրատ մըն է ան: Ինչո՞ւ և որո՞ւ համար զոհուինք: Ես չեմ տեսներ գայլ մը որ ուրիշ գայլի մը երջանկութեանը համար զոհուի: Բնութեան կարգէն չչեզինք ուրեմն: Քանի որ գազաթը կը գտնուինք, բարձրագոյն փիլիսոփայութիւնը ընտրենք: Այսքան բարձրացած ըլլալը ի՞նչ բանի կը ծառայէ եթէ մի միայն ուրիշներու քթին ծալը տեսնելու ըլլանք: Ապրի՛նք գուարթութեամբ: Կեանքէն զտո բան մը չկայ:

(\*) Ժան Թիւպերվիլ Նիթամ անգլիացի բնագէտ մըն է:

Պ թո՛ղ մարդիկ հաւատան թէ ուրիշ, հանդերձեալ աշխարհի մէջ և կամ չգիտեմ ո՛ւր ապագայ մը ունին. իմ մասին ատոր և ո՛չ մէկ կէտին կը հաւատամ: Կը պատուիրեն ինձ որ զոնու իմ և աշխարհիս բարիքէն հրաժարիմ. որ ամէն բան զգուշութեամբ գործեմ և կեանքս մաշեմ՝ քննելու և հասկնալու համար թէ ի՞նչ է բարին և չարը, իրաւը և անիրաւը, ներելին և աններելին: Եւ ինչո՞ւ համար: Վասնզի գործերուս պատասխանատու պիտի ըլլամ եղեր: Ե՞րբ: Մահատանէս ետք: Ի՞նչ աղուօր երազ: Մահուանէս ետք զիս բոնուպը վարպեա մէկը ըլլալու է: Եթէ կրնաս, ափ մը մտխիբը ստուերի մը ձեռքով բոնել տուր: Մենք որ ամէն գազոնիքները սովրեցանք, մենք որ Իզիսի(\*) միջազգեստը վեր վերցուցինք և ամէն գազոնիք հասկցանք, շիտակը խոստովանինք, ո՛չ բարի կայ, ո՛չ չար. խոտի պէս կը բուսնինք, խոտի պէս կը չորնանք: Իրականը փնտռենք: Բոլորովին փորենք իրերը և մինչև յատակը երթանք ու տեսնենք: Պէտք է անգունզը խառնել, ճշմարտութիւնը փնտռել և գտնել: Երբ գտնենք, պատուական ուրախութիւններ կ'ունենանք: Քաջ տեղեկութիւն կ'ստանանք և կը խնդանք իմ մասին, ևս հիմնովին հաստատ եմ: Պարո՛ն եզրակոպտս, մարդուս անմահութիւնը սին յոյս մըն է. ո՛հ, ի՛նչ զմայլելի խոստում. վստահէ՛ այս խոստումին եթէ կ'ուզես: Ազամին ձեռքը յանձնուած մուրճակ մը. ի՛նչ ապահով մուրճակ: Մարդս հոգի է. օր մը հրեշտակ պիտի ըլլայ և ուստի կրնարուն վրայ կապտազոյն թեւեր պիտի ունենայ եղեր: Օգնեցէ՛ք ուրիմն ինձ, միթէ

(\*) Եզրակոպտի երեւելի դիցուեիքներէն մին է, մեր «Իուսիկ» եւ մեր «բնութիւն» կը նշանակէ. Եզրակոպտի պաշտ Եզրակոպտ կը բոլոր այն խորհուրդները, որով բոլոր նշանասանի և Խալիպ մէջ տարածուեցան:

Քերթուղին չէ՞ ըստը թէ Երանելիները աստղէ աստղ պիտի երթան: Քա՛ջ է: Ատողերուն մարախները պիտի ըլլանք, և յետոյ զՍատուած պիտի տեսնենք: Քանի ի կ'առնես: Այդ ամէն արքայութիւնները երեւակայական հնարքներ են: Աստուած այլանդակ բաշտանք մըն է: Բայց մի՛ կարծեր թէ «Մօնիթէօր» պաշտօնական յրազրին մէջ այսպիսի բան մը կ'ըսեմ. միայն բարեկամներու ականջին կը փոփրսամ այս ճշմարտութիւնը. խօսքը մեր մէջ մնայ:

Աշխարհս արքայութեան համար զոնելը սրբ ստուերին համար թողուլ է: Այնքան ապուշ չեմ որ անհունութեան խարուիմ: Ոչինչ եմ. Անունս է Պ. Կոմս Ոչինչ: Ծերակոյտի անգամ: Միթէ ծնելէս ասաջ կ'ապրելի՞: — Ոչ: Միթէ մեռնելէս ետքը պիտի ապրիմ: — Ոչ: Ի՞նչ եմ. — Ափ մը փոշի որ գործարաններով կազմուած է: Ի՞նչ կը պարտաւորիմ ընել այս աշխարհի մէջ. ազատ եմ ընտրելու վշտահարիլը կամ վաշեղիլը: Վիշտոր ո՛ւր պիտի տանի զիս. — Յոջնուութիւն: Վաշեղու մը ո՛ւր պիտի տանի զիս: — Նոյնպէս յոջնութիւն: Բայց գէթ վաշեղած պիտի ըլլամ. արդ իմ ընտրութիւնս յայտնի: Պէտք է ուտել կամ ուտուիլ: Ես կ'ուտեմ: Աւելի աղէկ է ակոյայ ըլլայ քան թէ խոտ: Այս է իմ խոստութիւնս: Անկէ ետք մնաւ բարեաւ. պիտի աղը պատրաստ կ'սպասէ գերեզմանատան մէջ. Բանթէտը մեղի համար է, ամէն բան մեծ ծակը կ'ընկնի, և ամէն բան կը վերջանայ: Հաշիւները բարբոսի կը մաքրուին: Գերեզմանը անհետման վայրն է: Պահը կը մեռնի, հաւատացէ՛ք ինձ: Թող բան թէ հոն մէկը կայ որ ինձ ըսելիք ունի. երբ կը խորհիմ ատոր վրայ, կը ծիծաղիմ: Դաշեակներու հնարքն է այդ: Մանկանց համար խրատ-խրակ, իսկ մարդերու համար Ենովա: Ոչ, մեր ապագան մըթութիւն է: Գերեզմանէն անցին ոչ այլ ինչ կայ

բայց եթէ հաւատար ոչինչներ. Սարգանաբազն ալ Վլկնասն ար Բօլն ալ միեւնոյն ոչնչութիւնն է: Ահա այս է ճմշարութիւնը:

Ուրեմն ամէն բանէ աւելի ապրելու նայէ՛: Ինքնութիւնդ քանի որ ձեռքդ է, գործածէ: Ստուգիւ կ'ըսեմ, Պ. եպիսկոպոս, թէ ապրելու համար ես գրութիւն մը ունիմ, ունիմ՝ նաև այս գրութիւնը սորվեցնող փիլիսոփաներուն գիրքերը: Անօգուտ խօսքերէ խաբուելով ծափ չեմ դարներ: Քանի որ այս է ճշմարտութիւնը, անշուշտ բան մը պէտք է ստորին ժողովուրդին, բոկոսներուն, թշուառներուն. ուստի եկեղեցական աւանդութիւնները, ցնորները, հողին, անմահութիւնը, արքայութիւնը, աստղերը կլլել կուտան անոնց. անոնք ալ այս ստութիւնները կը ծամեն իրենց չորաբեկ հացին հետ: Բան մը չունեցողը բարի Աստուած ունի: Կը հաւանիմ, վասնզի բան մը չունենալէն աղէկ է այս: Բայց ես Նէթօնին (\*) կը հաւատամ: Բարի Աստուածը ժողովուրդին համար օգտակար է:

Եպիսկոպոսը ծափ դարկաւ:

— Կեցցե՛ս, պատուական խօսեցար, ազազակեց եպիսկոպոսը: Պատուական և իրօք սքանչելի բան մըն է այդ նիւթապաշտութիւնը. ուղղը թող չընդունի: Ա՛հ, ով որ կ'ընդունի, ա՛լ տղայաբար չի խաբուիր. Կատոնին պէս միամտաբար չաքսորուիր, Ստեփաննոսին պէս չքարկոծուիր, և ոչ ալ ժանճՍՍրքի պէս կենդանւոյն կ'այրի: Որոնք որ այս սքանչելի նիւթապաշտութիւնը ստանալու յաջողած են, կ'ուրախանան ինքնին պատասխանատուութենէ զերծ համարուելով և մտածելով թէ առանց անհանգստութեան կրնան լափել պաշտօնները, եկամուտները, աւանդութիւնները, պատիւով կամ անպատուութեամբ

ստացած իշխանութիւնը, շահերը յետս կոչումները, օգտուէտ մատնութիւնները, խղճին քաղցրահամ ուրացութիւնները և թէ մարտողութիւնը կատարուելէն ետք գերեզման պիտի մտնեն: Ի՞նչ հաճելի բան խօսքս ձեզի չէ, պարոն ծերակուտական: Բայց անկարելի է որ ձեզի ալ չչնորհաւորեմ: Դուք, որ երեւելի մարդեր էք, ձեզի յատուկ և ձեզի համար ապրելու գրութիւն մը ունիք. ինչպէս որ դուք ալ խոստովանեցաք, գրութիւն մը որ ընտիր, պատուական, միայն հարուստներուն հպելի, ամէն տեսակ համեմունքի օգտակար է և որ կեանքի հեշտութիւնները սքանչելի կերպով կ'ամօքէ: Այդ գրութիւնը անգունդներու մէջէն առնուած և մասնաւոր խօսքարկուներու շնորհիւ գտնուած է: Բայց դուք բարի իշխաններ էք և ձեր հաշիւին յարմար կուգայ որ ժողովուրդն ալ իր փիլիսոփայութիւնը ունենայ, որ է Աստուծոյ հաւատալ. գրեթէ այն ազգատին պէս որ իրեն համար դեանաստուներով եփուած հնդկահաւունի, որ է շագանակով եփուած սաղը:

(\*) Մոլեանց անասուած մըն էր Նեթօն:

Գ Լ Ո Ի Թ Թ.

ՔՈՅՐԷՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԱԾ ԵՂԲԱՅՐԸ

Տ...ի եպիսկոպոսին ընտանի կեանքին նկատմամբ դադարաբար մը տալու և միանգամայն ցուցնելու համար թէ այն երկու սրբատուն կիները, Պարթիւթին և Մակլուար, ինչ կերպով իրենց գործերը, մըտածումները, նաև չուտ մը վախցող կիներու յատուկ իրենց բնազդու մը եպիսկոպոսին սովորութեանց և գիտատրութեանց կը յարմարցնէին, սովորութիւններ և գիտատրութիւններ ըզգորս եպիսկոպոսը յայտնելու համար և ոչ իսկ խօսելու աշխատութիւնը կը կրէր—, ամէնէն լաւ միջոցն է հրատարակել օրիորդ Պարթիւթիւթին մէկ նամակը զոր ի մանկութեան հասակի բարեկամներէն տիկին Պուաչվէն գերակոմսուհիին գրած է: Այս նամակը մեր քովը պահած ենք:

Տ... 16 Դեկտ. 18...

Սիրելի Տիկին,

Օր մը չանցնիր որ ձեր վրայ չխօսինք: Այս ոչ միայն մեր սովորութիւնն է, այլ նաև պատճառ մը ունի: Տիկին Մակլուար ձեզուններուն և պատերուն փոշիները մաքրելու ատեն քանի մը բաներ գտաւ: Հիմա մեր երկու սենեակները, որոնց պատերը կիրով ձերմկցած հին թուղթերով ծածկուած են, եթէ ձեր ապարանին նման ապարանի մը մէջ գտնուելու ըլլան, այնպէս չպիտի համարուին: Տիկին Մակլուար պատերուն վրայի բոլոր թուղթերը պատուեց և տակէն բաներ գտաւ: Սրանս որ կան կարասի չունի և ուր ձերմակեղէններ կը փոխնք լուայէն ետք, տասնը-

տաք բարձրութիւն, տասնութը քառակուսի ոտք լայնութիւն, յառաջուց ոսկնջուրով ներկուած ձեղուն մը և ձեր տան մէջ գտնուած գերաններուն պէս գերաններ ունի:

Հիւանդանոց եղած ժամանակէն լաթով մը լծած կուած էր այս սրահը, վերջապէս մեր մեծ մամերու ժամանակէն մնացած տախտակամածներ ևս կան: Բայց ամէնէն աւելի խմ սենեակս թեանելու արժանի է: Տիկին Մակլուար վրայ վրայի փակած գրեթէ տապը թուղթի տակէն նկարներ գտաւ, որոնք թէև շատ չեն, բայց կրնան գործածուիլ: Այս նկարները որուն մին է Թելեմազ, որ Աթենասէն իբր ասպետ ընդունուած է, ուրիշ մըն ալ դարձեալ պարտէզներուն մէջ Թելեմազ կը ներկայէ: Պարտէզներուն անունը մոռցայ, բայց ստոնք այն պարտէզներն են որ Հոռոմայեցի կիներ գիշեր մը միայն կ'երթային:

Ինչպէս նկարագրեմ ամէնը մի առ մի: Վաղակերներէն ոմանք Հոռոմայեցիներ, ոմանք ալ հոռոմահիւներ (հոս անընթեռնի խօսք մը կայ) և ուրիշ շատ բաներ կը ներկայեն: Տիկին Մակլուար ամէնն ալ մաքրեց. այս ամառ քանի մը աւրուած տեղերը պիտի յարդարէ, ամէնն ալ ջնարակաւ պիտի փայտեցնէ, և աճա սենեակս իրօք թանգարան մը պիտի ըլլայ: Վերնաշարիկին մէկ անկիւնէն նաև երկու փայտեայ «գոնսօլ» գտաւ, որոնք հին ձեւով չինուած են, և աւելի լաւ կը համարէի անոնց տեղ «ագածուէ» կլոր սեղան մը ունենալ: Միշտ երջանիկ եմ: Եղբայրս այնքան բարի է որ ամէն ունեցածը կարօտեալներուն և հիւանդներուն կուտամ: Այս պատճառաւ նեղութիւն կը չկրննք: Չմեռ ժամանակ քաղաքս տոժանելի է և պէտք է որ կարօտեալներուն օգնութիւն մը ընենք: Մենք գրեթէ տաքնալու համար կրակ և մութիւն չնստելու համար ճրագ թունինք: Աստիք մեծ վայելումներ են, այնպէս չէ:

Եղբայրս իրեն յատուկ սովորութիւններ ունի: Երբ կը խօսակցի, կ'ըսէ թէ եպիսկոպոս մը այսպէս ապրելու է: Տան գտառ միշտ բաց է. ուղղը ներս կը մտնէ և անմիջապէս եղբօրս հիւր կ'ըլլայ: Ամենեւին չի վախնար, նաև գիշերը: Ասիկա իր սեփական արիութիւնն է, ինչպէս կ'ըսէ ինքն ալ:

Չուզեր որ թէ' ես և թէ տիկին Մակլուար իր պատճառաւ վախնանք: Ամէն վտանգներու կ'ենթարկուի, և չուզեր որ և ոչ իսկ գիտել ձեռացնենք այն վտանգները, պէտք է իր ինչ բնութեան տէր ըլլայը կարողանանք հասկնալ:

Անձրևի ժամանակ դուրս կ'ելնէ, ջուրերուն մէջ կը քայլէ, ձմեռուան ժամանակ կը ձամբօրդէ: Այ մութէն կը վախնայ, ոչ կասկածելի ձամբաներէն և ոչ ալ հանդիպումներէն:

Անցեալ տարի մինակը գողերու քաղաք մը գնաց: Մեկի հետք տանիլ չուզեց: Տասնէհինգ օր դուրսերը մնաց: Վերադարձին բան մը եղած էր. մեռած կը կարծուէր, բայց ողջ առողջ էր: Երբ տեսաւ մեզի, ինչպէս կողոպտուիլս կ'ուզէ՞ք հասկնալ, ըսաւ, և պայուսակ մը բացաւ: Ասոր մէջն էին էօմպրէնի մայր եկեղեցիէն գողցուած բոլոր զարդերը, զոր իրեն տուեր էին գողերը:

Բայց այս գողերու քաղաքէն վերադարձիս չկրցայ ինքզինքս զսպել և քիչ մը յանդիմանելի գինքը, սակայն մասնաւորապէս կառքը զըրդիւն հանած ժամանակ խօսեցայ որպէս զի մարդ չի լսէ խօսքերս:

Առջի ժամանակները կ'ըսէի ինքնին թէ չկայ վտանգ մը որու առջեւ ընկրկի եղբայրս, և թէ սարսափելի է ան: Հիմակ ալ սովորեցայ: Տիկին Մակլուարին նշան կ'ընեմ որ եղբօրս սիրտը չի նեղացնէ: Աս ուզածին պէս վտանգի կ'ենթարկուի: Ես տիկին Մակլուարը հետս կը տանիմ. սենեակս կը մտնեմ,

աղօթք կ'ընեմ եղբօրս համար, յետոյ կը քնանամ: Հանդարտ եմ, վասն զի գիտեմ որ եթէ անոր գլխուն փորձանք մը գալու ըլլայ, իմ գործս աչ պիտի լմըննայ: Աստուծոյ քով պիտի երթամ եղբօրս և եպիսկոպոսիս հետ. տիկին Մակլուար ինձմէ աւելի դժուարութիւն կրեց սովորելու համար այն ընթացքին զոր անխոհեմութիւն կ'անուանէ: Բայց հիմակ ա'լ սովորած է: Երկուքս ալ կ'աղօթենք միասին և վախնանք և կը քնանանք: Մեր առնը չուտիկն ալ գալու ըլլայ, բան մը ըսող չկայ, մասնաւոր թէ ինչ կայ վախնալու այս տան մէջ: Մեր հետ միշտ մէկը կայ որ մեզմէ զօրաւոր է: Ստանան կրնայ գալ, բայց Աստուած մեր հետն է:

Այսքանը բաւական կը համարիմ: Եղբայրս ա'լ հիմա ինձ բան մը ըսելու պէտք մը չունի. առանց բերանը բանալու կը հասկնամ ինչ որ ըսել կ'ուզէ և ինքզինքս նախախնամութեան կը յանձնեմ:

Ահա այսպէս վարուելու է այնպիսի մարդու մը հետ որու միտքը վսեմ գաղափարներ կը կրէ:

Ֆօյի ընտանիքին նկատմամբ ուզած տեղեկութիւնդ առնելու համար եղբօրս հարցուփորձ ըրի: Գիտես արդէն ինչպէս ամէն բան գիտէ և ս'ըքան յկշատակներ ունի, վասն զի միշտ խիստ լաւ թագաւորական մըն է: Այդ ընտանիքը իրօք Գաէնի սահմէջ գոյացած նորմանտական հին գերդաստան մըն է: Ասկէ հինգ հարիւր տարի առաջ Ռաուլ Տը Ֆօ մը և ժան տը Ֆօ մը, Թովմաս Տը Ֆօ մը կային, որոնք ազնուահասններ էին և որոնց մին Բօչֆօրի իշխան էր: Վերջինը կիւյ էթիէն Արիքսանտը կ'անուանուի, հեծելազօրաց զնդապետ և Պըրթանի թեթեւազէն զօրաց մէջ չեմ գիտեր ինչ էր: Մարի Լուիզ որ իր աղջիկն էր, Աարիէն Շարլը Տը Կրամօնին հետ կարգուած է: Լուի Տը Կրամօն գուքսին տղան է այս,

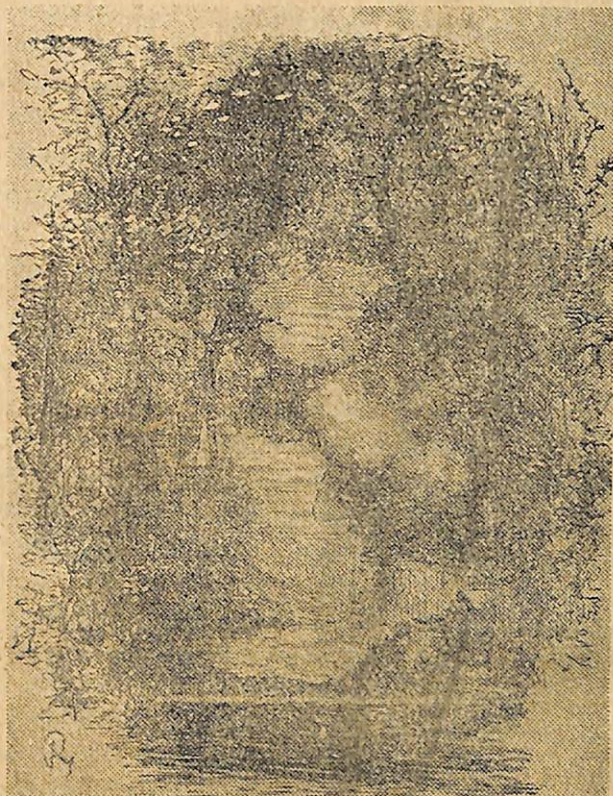
վակ՝ գուքսը Ֆրանսայի ատենակախներէն մին, գաղ-  
ղիական պահպան զօրաց գնդապետ և բանակներու  
ընդհանուր տեղակալն էր:

Բարեսիրտ տիկին, աղաչէ՛ սրբասուն ազգակա-  
նիդ Պ. Կարդինայի որ մեզի համար այօթք բնէ: Իսկ  
սիրելիդ Սիրվանիէն գո՛ն եմ որ քովդ անցընելու հա-  
մար ունեցած ուղ ժամանակը չխառնելով՝ ինծի հա-  
մակ գրեց: Առողջութիւնը յաւ է. փափարիդ համե-  
մատ կ'աշխատի, զիս կը սիրէ միշտ: Իմ այ ուզածս  
այս է միայն: Քեզմով կը յիշեմ զինքը, և գո՛ն եմ  
յոյժ: Առողջութիւնս շատ գէշ չէ. այլ սակայն ամէն  
օր երթալով կը նիհարնամ: Մնաս բարեաւ, ա՛լ գրե-  
լու տեղ չկայ, ուստի կը ստիպուիմ գրիչը ձգելու»:

ՊԱՊԹԻՈՒԹԻՆ

Յ. Գ.—Պզտիկ քեռորդիդ շատ սիրուն է. քիչ  
ատենէն հինգ տարեկան պիտի ըլլայ: Երէկ ձի մը  
տեսաւ որու ծունկերուն պահպանակներ դրուած էին  
և ըսաւ. «Ի՞նչ է ան ծունկերուն վրայ ունեցածը:  
Ի՞նչ սիրուն գաւակ: Պզտիկ եղբայրը սենեակին մէջ  
հին աւել մը կը քաշէ կը տանի կառքի մը պէս և  
կ'ըսէ. չի՛ւ»:

Ինչպէս այս նամակէն կը տեսնուի, այս երկու  
կիները գիտէին եպիսկոպոսին սովորութեանցը համե-  
մատ, վարուիլ կանանց յատուկ այն սրամատութեամբ  
որով անոնք աւելի կը հասկնան մարդուս բնառու-  
րութիւնը քան թէ նոյն իսկ մարդիկ: Տ...ի եպիս-  
կոպոսը թէև այսպէս քաղցր և անմեղ կերպով կը  
վարուէր, առանց բնաւ շեղելու այս կերպերէն. բայց  
և այնպէս մերթ ընդմերթ մեծ, յանդուգն և հիա-  
նալի գործեր կը կատարէր, առանց գիտիլ ձեւացնե-



ՔՕՆՎԱՆՍԻՕՆԷԼԸ Կ՛ՕՐՀՆԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ

լու: Կրնե՞րը կը գողային, բայց ձայն չէին հաներ: Թէև օրհին Մակլուար երբեմն գիտողութիւն ի՛նչէր, բայց եպիսկոպոսն երբ ընելիքը գործադրել կ'սկսէր, Մակլուար ոչ գործադրութեան ատեն և ոչ ալ ետք ամենեւին գիտողութիւն չէր ընէր: Գործ մը ոկսելէն ետք ա'լ չէին հակառակեր անոր նաև խօսքով մը, նաև նշանով մը: Ժամանակ առ ժամանակ իբր եպիսկոպոս կը վարուէր ան և իր կատարեալ անկեղծութեանը համար թէև նոյն իսկ ինքն գուցէ չէր զգար իր ինչպէս վարուիլը և հետեւաբար ըսելու ալ պէտք չէր ունենար, սակայն Պարթիսթին և Մակլուար անորոջ կերպով կը զգային թէ եպիսկոպոսի մը պաշտօնին համեմատ կը վարուի ան. ուստի տան մէջ ա'լ իբր երկու ստուեր կը շարժէին: Կրաւորապէս կը ծառայեն անոր, և եթէ աներեւութանալը հնազանդիլ էր, հնազանդելու համար կ'աներերութանային: Բնագղումի զարմանալի փափկութեամբ մը կը գիտէին անոնք թէ կան այնպիսի հոգատարութիւններ որոնք փոխանակ հաճութեան՝ նեղութիւն կը պատճառեն. այս պատճառաւ եթէ զայն նաև վտանգի մը ենթարկուած կարծէին, Պարթիսթին և Մակլուար անոր՝ եթէ ոչ միտքը՝ գէթ բնութիւնը կը հասկնային, և մինչև անգամ կը դադրէին իր վրայ հսկելէ՝ Աստուծոյ պահպանութեան յանձնելով զինքը:

Մանաւանդ ինչպէս որ արդէն ըսինք, Պարթիսթին կ'ըսէր թէ եղբայրը մեռնելուն պէս ինքն ալ պիտի մեռնի: Տիկին Մակլուար չէր ըսէր, բայց գիտէր թէ ինքն ալ նոյնպէս պիտի մեռնի:



Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ.

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆ ԱՆԾԱՆՈԹ ԼՈՅՍԻ ՄԸ ԱՌՁԵԻ

Նախորդ երեսներուն մէջ յիշուած նամակին թուականէն ժամանակ մը ետք՝ եպիսկոպոսը այնպիսի բան մը ըրաւ որ քաղաքին բոլոր բնակիչներուն խօսքին նայելով՝ աւելի վտանգաւոր էր քան թէ աւագակներու լեռան վրայ ըրած ճամբորդութիւնը:

Տ...ի մօտ գիւղի մը մէջ մարդ մը կար որ տանձին կ'ապրէր: Այս մարդը, փութանք ձիչգր բսելու, վազեմի «Գօնվանսիօնէլ» (\*) մըն էր և կ'անուանէր ժ...:

Տ...ի մէջ նասարակ մարդիկ տեսակ մը սարսափ կը զգային այս գօնվանսիօնելին վրայ խօսելու տակն: Գօնվանսիօնէլ մը, գիտես ինչպիսի մարդ է ան: Ասանք այն ժամանակի մարդերն են ուր ամէն մարդ իրարու հետ խօսելու տակն փոխանակ գուք բսելու, դու կ'ըսէր, փոխանակ պարտն կամ տէր բսելու:

(\*) 1792 Սեպտեմբեր 21ին Իրանապի Օրէնդիւր ժողովին յաջորդող Քաղաքական Ժողովը «Գօնվանսիօն նասիօնալ» կ'անուանուի եւ իր անգամները, ինչպէս նաեւ կողմնակիցները գօնվանսիօնէլ կ'ըսուին: Գօնվանսիօն նասիօնալն իր առաջին նիստին մէջ քաղաքական իշխանութիւնը օջոջեց. հանրապետութիւնը հաստատեց եւ պետութեան բոլոր գորութեանց սահմար իր սիսանեան ձեռք առաւ: 1793 Յունվար 17ին Իրանապի քաղաք, Լուի 16րդը դատեց եւ մահուան դատապարտեց, եւ այլն...:

քաղաքացի կ'անուանէր իր բանակիցը: Իրանապի թագաւոր Լուի 16րդը մահուան գատապարտելու համար քուէ տուած չէր, բայց տուածի պէս էր: Գրեթէ արքայասպան մըն էր ան. սարսափելի մէկը եղած էր: Օրինաւոր իշխաններուն դարձէն ետք ինչպէս եղած էր որ բարձրագոյն տանին առջեւ չէր ամբանաանուեր ան: Գուցէ, զլուխը չյարէին՝ գթութեան ցոյց բնելու համար, լաւ, բայց ցկեանս կըրնային արսորել, վերջապէս յօրինակ այլոց բան մը ընելու էր... և այլն: Մանաւանդ թէ ան այ այն ժամանակի մարդերուն պէս անատուտած մըն էր: Սագերուն անգլին վրայ ըրած զրարանութեանց նման բաներ էին այս ամէն խօսքերը:

Մանաւանդ թէ միթէ ա՞նգղ մըն էր ժ...: Այո՛, եթէ զինքը գտնելու ըլլանք սուանձնութեան մէջ վայրենի կերպով մը ապրելուն նայելով:

Թագաւորը մահուան գատապարտելու համար քուէ տուած չըլլալով՝ արսորման հրովարտակներուն մէջ ինքն այ յիշուած չէր և հետեւաբար կըրցած էր Իրանապի մէջ մնալ:

Քաղաքէն երեք քառորդ հեռի խիստ վայրենի հովիտի մը չգիտեմ ո՞ր աներեւոյթ խորշին մէջ կը բնակէր, այս հովիտին քովերը ոչ անակ կար և ոչ այ ճամբայ:

Կ'ըսէին թէ հոն գաշտի նման տեղ մը, ծակ մը, որջ մը ունէր ան: Ո՛չ զրացի կար և ոչ իսկ անցորդ կը տեսնուէր այն կողմը:

Այն հովիտին մէջ բնակիլ սկսելէն ի վեր բուսնոց խոտերը բոլորովին գոցեր էին գէպ ի հողիտը տանող շաւիղը: Գահիճի մը տան վրայ խօսելու պէս կը խօսէին ժ...ին այն բնակարանին վրայօք:

Սակայն եպիսկոպոսը կը մտածէր և մերթ ընդ մերթ գէպ ի հորիզոն նայելով կը գիտէր այն տեղը

ուր ծառերու խումբ մը կար, որոնք ձերունի քօն-  
վանսիօնելին քօնէ էին և կ'ըսէր. Հոն մարդ մը կայ  
որ մինակ է:

Եւ մտքովն ալ կը յաւելուր. կը պարտաւորիմ  
այցելութիւն մը ընել անոր:

Բայց կը պարտաւորինք խստովանելի թէ այս  
գողափարը որ ի սկզբան ընական էր, վայրկեան մը  
մտածելէ հաք տարօրինակ, անհնարին, գրեթէ զըզ-  
ուելի կ'երեւար իրեն:

Վաճն զի իրօք ինքն ալ ընդհանուրին տգաւա-  
րութիւնը կը կրէր գօնվանսիօնելին նկատմամբ, և  
այս իրեն կը ներշնչէր այնպիսի զգացում մը, որու  
ինչ ըլլալը եպիսկոպոսը լաւ մը չէր գիտեր, որ կար-  
ձեռ թէ ատելութեան սահմանն էր և որ լաւ կը բա-  
ցատրէ հակակրօութիւն ըսուած բառը:

Բայց հովիւն ոչխարէն պէ՞ք է որ զգուշանայ,  
վասն զի քոստ է ան. ոչ, սակայն ինչ ոչխար:

Բարեւէր եպիսկոպոսը շուարեր մնացեր էր. եր-  
բեմն գէպի այն կողմը կ'երթար, յետոյ ետ կը  
դառնար:

Սակայն օր մը ձայն ելաւ քողաքին մէջ թէ նո-  
րատի հովիւ մը որ գօնվանսիօնելին կը ծառայէր իր  
որջին մէջ, քողաքը եկած էր բժիշկ մը փնտոելու  
համար. թէ ձերունի չարագործը մեռնելու վրայ է  
թէ անզգայութիւնն ևս քան գեւս կը գրաւէ զինքը  
և թէ մինչեւ առաւօտ չպիտի կրնայ ապրիլ:— Փա՛ռք  
քեզ Տէր, կ'ըսէին սմանք:

Եպիսկոպոսը գաւազանը առաւ, հագաւ նաև վե-  
րարկուն, պատմութեանը շատկեկ գործածուած ըլլա-  
լուն, նամանաւանդ գիշերուան հովին համար. որ  
չատ չանցած պիտի սկսէր փչել և մեկնեցաւ:

Եպիսկոպոսն երբ անիծեալ վայրը հասաւ, արեւը

կ'իջնէր և գրեթէ հորիզօնին կը մօտենար: Սրտի  
տեսակ մը բաղխումով գիտեց որ որջին քօնէ էր:  
Փոսի մը վրայէն ցատկեց, ցանկէ մը անցաւ, մացաւ  
մը վերցուց, աւերուն պարտիզակէ մը ներս մտաւ,  
բաւական համարձակութեամբ քանի մը քայլ առաւ և  
յանկարձ բարձր մացաւի մը ետեւ այրը տեսաւ, որ  
ամայն վայրի մը ներս կողմն էր:

Սխտ ցած, անչափ, պզտիկ և մաքուր խրճիթ  
մըն էր այն և առջևի կողմը բեւեռուած ձողաբարձ  
մը սենէր:

Դրան առջև անուաւոր հին աթոս մը կար որ  
գիւղացիի թիկնաթոս մըն էր. այս աթոսին վրայ  
սպլտակահներ մարդ մը կար որ արեւին նայելով կը  
ժպտէր:

Նստած ձերունիին քով նորասի տղայ մը ոտքի  
վրայ կանգնած էր: Պզտիկ հովիւն էր և ձերունիին  
պնակի մը մէջ կաթ կուտար: Մինչդեռ եպիսկոպոսը կը  
նայէր, ձերունին ձայն հանելով. — Շնորհակալ եմ,  
ա՛լ բանի մը պէտք չունիմ, բաւ և իր ժպտը ա-  
րեւէն հեռացնելով մանկան ուղղեց:

Եպիսկոպոսը յառաջ քայլեց: Ոտքին գիտտումէն  
ձերունին որ նստած էր, գլուխը դարձուց, իր դէմ-  
քին վրայ գծագրուած էր այն ամէն զարմանքը, որու  
կրնայ ենթարկուիլ երկարակեաց մարդ մը:

— Հոս բնակիլ սկսելէս ի վեր այս առաջին ան-  
գամն է որ տունս եկող մը կը տեսնեմ: Ո՞վ էք դուք,  
պարոն:

— Պիէնվընիւ Միրիէլ, պատասխանեց եպիսկո-  
պոսը:

— Պիէնվընիւ Միրիէլ: Ա՛յց անունը լսած եմ:  
Միթէ դո՞ւք էք այն անձը զոր ժողովուրդը դերա-  
պատիւ Պիէնվընիւ կ'անուանէ:

— Ես եմ :

Ծերունին կէս ժպիտով մը կրկնեց .

— Ուրեմն իմ կախկոպոսս էք , այնպէս չէ :

— Կարծեմ թէ :

— Հրամմեցէք ուրեմն , պարոն :

Գօնվանսիօնէլը ձեռքը կախկոպոսին կրկնեց , քայց կախկոպոսը չուզեց տալ ձեռքը և բռտ .

— Գոհ եմ տեսնելով որ սխալեր եմ : Ասուգիւ հիւանդ չէք երևար :

— Պարոն , շատ չանցնիր , պիտի առողջանամ , բռտ ձերունին : Եւ քիչ մը հանդարտելէն կաք , կրկնեց .

— Երեք ժամէն կտք պիտի մեռնիմ :

Յետոյ շարաբակց .

— Սակաւ ինչ բժշկութեան տեղեկութիւն ունիմ , հետեւաբար գիտեմ թէ ինչպէս կուգայ վերջին ժամը : Երէկ միայն ոտքերս ցուրտ էին . այսօր ցուրտը մինչև ձունկս ելաւ . հիմա կը զգամ թէ մինչև մէջքս կը տարածուի ան . երբ մինչև սիրտս գայ , ապրնլէ պիտի գաղբիմ : Արեւը գեղեցիկ է , այնպէս ք : Քիչ մը գուրս ելայ արարածոց վրայ վեանի նայուածք մը նետելու համար : Կրնաք հետս խօսիլ խօսիլը յոգնութիւն չգտածատեր ինձ : Աղէկ մտածերչ հոս գալու և տեսնելու մարդ մը որ քանի մը ժ յրջէէ մէն պիտի մեռնի : Աւելի աղէկ է որ իմ այս վարկեանս ականատես վկաներ ունենայ : Մարդս չիմարութիւններ կ'ունենայ . կ'ուզէի որ մինչև արշալոյս ապրիմ : Գիշերուան մութը շատ չանցնիր պիտի տիրէ : Բայց ինչ և է , հոգ չէ : Վախճանիլը պարզ բան մըն է և ասոր համար մինչև ասուօտ սպասելու հարկ չկայ : Այնպէս թող ըլլայ , գուրսը կը մեռնիմ :

Ծերունին գէպ ի հովիւր գաւնալով բռտ .

— Դուն ա'յ զնա սրտկէ : Երէկ գիշեր չի քնաքար . յոգնած ես :

Պատանին խրճիթը մտաւ :

Ծերունին անոր ետեւէն նայեցաւ և ինքնին խօսելու պէս աւելցուց .

— Անոր քնացած ժամանակը պիտի մեռնիմ . թէ' անոր և թէ իմ քունս կրնայ անվրդձվ կերպով շարունակուիլ :

Եպիսկոպոսը չէր յուզուեր այս տեսարանէն . թէև կարծուի թէ պէտք էր որ յուզուի : Այս կերպով մեռնիլն Աստուծոյ հաստացողի մը մեռնելուն չէր նմաներ : Մեծ սիրտերուն պղտիկ հակասութիւնները եթէ պէտք է նշանակել , կը պարտաւորինք ըսել թէ և պիսկոպոսը որ սովորաբար կը ծիծաղէր Նորին Մեծութեան վրայ , սակաւ ինչ կը դժգոհէր ձերունիին զինքը Գերագոյժաս Տէր չանուանելուն համար և գրեթէ ինքն ալ կ'ուզէր ըսել անոր . քաղաքացի :

Ծերունիին հետ ուզեց վարուիլ այն անախորժ քնասնութեամբ որուն ոչ նուազ սովորած են բժիշկներն և եկեղեցականները , և որուն մտկայն կախկոպոսը սովորած չէր : Բայց վերջապէս այն մարդն ալ , այն գօնվանսիօնէլը , այն երեսփոխանը ժամանակ մը աշխարհիս մեծ մարդերէն մին էր : Եպիսկոպոսն իր կեանքին մէջ գուցէ առաջին անգամն էր որ խօսիւ վարուելու յօժարութիւն կը զգար :

Բայց գօնվանսիօնէլն կախկոպոսին կը նայէր չափաւոր մտերմութեամբ մը , որու մէջ գուցէ խոնարհութիւն կը նշմարուէր , խոնարհութիւն մը որ մահուան կէտը հասնողի մը կը վայելէ :

Եպիսկոպոսը նոյնպէս , թէև սովորաբար կ'զգուշանար հետաքրքրութեանէ կարծելով թէ թշնամանքի մօտ լան մըն է ան , չէր կրնար չքննել գօնվանսիօնէլը այն ուշադրութեամբ որ համակրութեան

հետեւութիւն չէր և զոր այս պատճառաւ գուցէ իր խիղճը էրր յանցանք գատապարտէր եթէ ուրիշ մէկն ըլլար այն ուշադրութեան առարկան:

Միրիէլի համար Գօնվանսիօնէլ մը գրեթէ կը նշանակէր ինչ որ կը նշանակէ օրէնքի, նաև գթութեան օրէնքի պաշտպանութենէ՝ զուրս ձգուած մարդ մը:

Փ... հանգարտ, մարմինը գրեթէ ուղիղ և ձայնն երերուն էր: Այն ութսունամեայ մեծ մարդերէն մին էր, որոնք բնախօսին զարմանքը կը գրաւեն:

Ֆրանսայի յեղափոխութիւնն այն ժամանակին յարմար այսպիսի մարդեր չատ ունեցաւ: Տեսնողը կը զգար թէ այս ծերունին գիմացկուն մարդ մըն էր. թէև մահուան կէտը հասած, այլ ստողջութեան բուր չարժուամները դեռ պահած էր: Իր յստակ նայուածքին, հաստատուն ձայնին և ուսերուն չարժուամին մէջ այնպիսի կենդանութիւն մը կը նշմարուէր որ կրնար մահուան շուարում պատճառել:

Հաւատացեալներու գերեզմանական հրեշտակը՝ Ազրայէլ՝ եթէ անոր գուռը զարնելու գար, կարծելով թէ սխալ գուռ զարկած է, յանկարծ ետ պիտի դառնար անչուչաւ: Փ... կարծես թէ իր ուղեւորը կը մեռնէր: Իր հոգեվարքին մէջ ազատութիւն կար: Մրունքը միայն անչարժ էր: Մահն անկէ սկսած էր իր վրայ տիրապետել: Ոտքերը պազած և մեռած էին. իսկ գլուխը կենդանութեան բոլոր զօրութեամբը կ'ապրէր և լոյսով ողողուած կ'երեւար:

Փ... այս հանդիսաւոր վայրկեանին մէջ կը նմանէր արեւելեան առասպելին նկարագրած այն թագաւորին որուն վերի կողմը մարմին և վարի կողմը մարմարիտն էր:

Քար մը կար հոն, որու վրայ նստաւ կախկոպոսը, Յառաջաբանը յանկարծ սկսաւ:

— Կը շնորհաւորեմ ձեզի որ թագաւորին մահուան միշտ քուէ չտուիր, ըսաւ յանդիմանելու եղանակաւ մը:

— Գօնվանսիօնէլն այս «միշտ» բառին թագուն և դառն նշանակութիւնը չհասկնալ ձեւացուց և աւանց ժպտելու — վասն զի երեսին վրայ ա՛լ ժպտ չէր մնացած — պատասխանեց:

— Մի՛ այդքան շնորհաւորէք զիս, պարոն, բռնաւորին մահուան քուէ տուի:

Խիստ էր այս պատասխանը, ինչպէս կախկոպոսին շնորհաւորութիւնն ալ գժուարամարս:

— Ի՞նչ բնել կ'ուզէք, հարցուց կախկոպոսը:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ մարդս բռնաւոր մը ունի, որ է սղիծութիւնը: Ահա այս բռնաւորը մահուան դատապարտելու համար քուէ տուի: Այս բռնաւորէն ծնաւ թագաւորութիւնը որ ստութենէ արտադրուած իշխանութիւն մըն է, մինչդեռ գիտութիւնը ճշմարտութենէ արտադրուած իշխանութիւն մըն է: Պէտք է որ միայն գիտութիւնն ըլլայ մարդուս կտաովարիչը:

— Նաև խիղճը, պատասխանեց կախկոպոսը:

— Միևնոյն բանն է, խիղճը մարդուս բնածին գիտութեան քանակութիւնն է:

Գերապատիւ Պիէնվընիս կախկոպոսը սակաւ ինչ զարմանալով կը բէր այս խօսքերը, որոնք բոլորովին նոր էին իրեն համար:

Գօնվանսիօնէլը շարունակեց.

— Իսկ Լուի ՄԵրդին գալով կ'ըսեմ թէ անոր մահուան համար քուէ չտուի, վասն զի մարդ մը մեռցնելու իրաւունք չունիմ, բայց կը զգամ թէ չարութիւնը բնածինը ընելու պարտաւոր եմ: Կը կըրկնեմ թէ բռնաւորին մահուան համար քուէ՛տուի, այսինքն քուէ տուի որդւո զի ա՛լ կ'նոջ պոռնկութիւնը,

մարդուս գերութիւնը և մանկան սղխութիւնը գաղ-  
 րին: Անա ասոր համար քուէ տուած եղայ՝ հանրա-  
 պետութեան համար քուէ տալովս: Եղբայրութեան,  
 միաբանութեան և լոյսի հաստատութեան համար քուէ  
 տուի. նախապաշարմանց և մոլորութեանց բարձումին  
 օգնեցի. մոլորութեանց և նախապաշարմանց կործա-  
 նու մը լոյս կ'արտագրէ. հին աշխարհը կործանեցինք  
 մենք և այն հին աշխարհն ալ որ թշուառութեանց  
 անօթ մըն էր, մարդկային սեռի վրայ խորտակուելով  
 ուրախութեան բաժակ մը եղաւ:

— Խառն ուրախութեան, ըսաւ եպիսկոպոսը:

— Կրնաք բռնի նախ թէ պղտորուած է ան և  
 այսօրուան օրս անցեալին այն վերադարձէն ետք որ  
 կ'անուանուի 1814, գիտե՞մ որ աներեւութացած է  
 այն ուրախութիւնը: Բարէ՛, կը հաւանիմ թէ գործն  
 անկատար մնաց: Հին դրութիւնը իրողութեանց մէջ  
 քանդեցինք, բայց զազափարներու մէջէն չկրցանք  
 բոլորովին ջնջել. զեղծումները ջնջելը բաւական չէ.  
 պէտք է փոփոխել նաև մարդուս բարքը. ստոյգ է  
 թէ սղօրիքը վերցաւ, բայց հովը դեռ կայ:

— Քրտե՞մ որ քանդեցիք. քանդելը կրնայ օգ-  
 տակար ըլլալ, բայց չե՞մ կրնար վստահիլ այնպիսի  
 քանդումի մը, որուն մէջ բարկութիւնն ալ մատ-  
 ունի:

— Իբրևուենքն ալ իր բարկութիւնը ունի, պա-  
 րոն եպիսկոպոս և իբրևուենքին բարկութիւնը յա-  
 ռաջգիմութեան տարրերէն մին է. հոգ չէ, այլք ինչ  
 կ'ուզեն թող ըսեն. Քրիստոսի աշխարհք գալէն ի վեր  
 մարդկային սեռի առած քայլերուն ամէնէն մեծն է  
 Ֆրանսայի յեղաշրջումը. այս յեղաշրջումն անկատար  
 էր, բայց և այնպէս վեհ. ընկերային ամէն դժուա-  
 րին խնդիրները լուծեց. միտքերը չափաւորեց, հաղ-  
 դարտեց, մեղմեց և լուսաւորեց. լուսաւորութեան

հեղեղներով աշխարհս ողորկեց. օգտակար եղաւ. Ֆրան-  
 սայի յեղաշրջումն ընդհանուր մարդկութեան օ-  
 ճումն է:

Եպիսկոպոս չկրնալով ինքզինքը զսպել, մըր-  
 մբուսց.

— Այո՛, բայց 93 թուականը (\*):

Գոնվանսիօնէլը դրեթէ վշտագին ձեռով մը աթո-  
 ռին վրայ ելաւ և աղաղակեց, որքան որ կրնայ ա-  
 զաղակել մեռնող մը.

— Ա՛հ, վերջապէս յիշեցի՞ք այդ թուականը. ես  
 ալ ասոր կը սպասէի. հազար հինգ հարիւր տարուան  
 մէջ ամպ մը կազմուեցաւ և տասնհինգ դարէն ետք  
 պայթեցաւ այն. կը տեսնե՞մ որ չանթի մը հարուածը  
 կ'ամբաստանէք:

Եպիսկոպոսը գուցէ առանց խոստովանիլ ուզե-  
 լու, զգաց թէ այդ պատասխանէն հարուած մը ըն-  
 գունեցաւ. բայց առանց այլայլելու պատասխանեց.

(\*) 1793ը նշանակու է Ֆրանսայի մեծ յեղափոխու-  
 րեան մէջ: Նայե շարին Գոնվանսիօն Նափօնալի «մօն-  
 րանար» ըսուած ծայրայեղ հանրապրտականները, Տան-  
 քոն, Բօպէսքիէր Մարա, ևն. Ժիբոնեան ըսուած կու-  
 սակցութեան յարեցին, Լուի 16րդ ամբաստանեցին.  
 Լուի 16րդ. Մարի Ա նրուանէր բազուիսի, զոսն՝ Լուի  
 17րդ և ուրիշ իշխանուի մը Թամբլ ըսուած աշարա-  
 կին մէջ բանահուեցան: Մօնրանեարները 1793ի Սահ-  
 մանադուրիները հաստատեցին, յետոյ զայրեցուցին: Ամ-  
 բողջ Ֆրանսա զինուեցաւ և Յերոպայի դէմ դրա՞ւ  
 Վուա Տէ օիսքէզը (կապիտաններու օրէնք) մը հաս-  
 տատեցաւ և յեղափոխութիւնը ներքին բնամիներէ  
 ազատելու մօտ բիւրաւոր անմեղներու կեանքն և ազա-  
 տութիւնը ջնջուեցաւ: Թագուի Մարի-Անրուանէր, 22  
 Ժիբոնեաններն և ուրիշ շատերը զխառնեցան: Կա-  
 րոլիկութիւնը վերցաւ և յեղք հաստատեցաւ «բան-  
 տարութեան կրօնքը» ևն:

— Գրաստուորը յանուն արդարութեան կը խօսի, իսկ եկեղեցականը յանուն գթութեան որ ոչ այլ ինչ է բայց եթէ աւելի բարձր արդարութիւն մը. Շանթի մը հարուածը պէտք չէ որ սխալի:

Եւ ուղղակի գօնվանսիօնէլըն նայելով ըստ:

— Հասցա ի՞նչ պիտի բռնս կուի 17րդին համար (\*):

Գօնվանսիօնէլը ձեռքը երկնցուց և եպիսկոպոսին թեւը բռնելով պատասխանեց.

— Կուի 17րդը՞. լա՛ւ: Որո՞ւ վրայ կ'ողբաք: Եթէ անմեղ մանկան մը վրայ կ'ողբաք, իբրևունք ունիք. ևս այլ ձեզի նեա կուլամ. իսկ եթէ թագազուն մանկան մը վրայ կ'ողբաք, կ'ուզեմ սակաւ ինչ մտածել: Ինծի համար Գարդուշի (\*\*), եղբայրը որ անմեղ մանուկ մըն էր և որ միայն Գարդուշի եղբայրն ըլլալու ոճրագործութեան համար կրէ՛վի հրապարակին վրայ անութիւնը տակէն կախուելով մեռաւ, ոչ նուազ ողբալի է կուի 15րդի թոռէն, որ նոյնպէս անմեղ մանուկ մըն էր, և որ թամբը ըսուած աշտարակին մէջ նահատակուեցաւ, միմիայն կուի 15րդի թոռն ըլլալու ոճրագործութեան համար:

(\*) Կուի 16րդի օրդին է որ 1785 մարտի 27ին ծնուաւ Ծրանօայի մեծ յեղափոխութեան ժամանակ ընտանիքին հետ Թամիլ ըսուած առաւակին մէջ բանտարկուեցաւ: Իր բանտապահն էր Սիմօն անուն կոչկազործը: 1795ին մեռաւ. ոմանք կասկած ունին քէ բռնաւորութեամբ ան, բայց աւելի հաւանական է քէ բանտին մէջ չարաչար կեցողով նայուելուն համար իր ծաղիկ հոսակին մէջ մեռաւ:

(\*\*) Կուի Տօմիկի Գարդուշ 1693ին Բաբիգի մէջ ծնած հաշակաւոր զոյ մըն է: Ուազակներու խումբի մը պարագային ըլլալով ամէն օր զոյ քիւններ և մարդասպանութիւններ կ'ընէր Բաբիգի մէջ: Շատ դժուարութեան հետ բռնուեցաւ և չարաչար ամբարձրութեամբ սպանուեցաւ:

— Պարո՛ն, ըստ եպիսկոպոսը, անուններու այդ մերձաւորութիւնը չեմ սիրեր:

— Զո՞վ պաշտպաններու համար կը բողոքէք. Գարդուշը թէ կուի 17րդը:

Վայրկեան մը լուսթիւն տիրեց. եպիսկոպոսը գրեթէ զղջացած էր գալուն, այլ սակայն անորոյ և տարբինակ զղբում մը կը զգար իր վրայ:

— Ա՛հ, պարոն եկեղեցական, դուք ճշմարտութեան խտուրթիւնները չէք սիրեր, բայց Քրիստոս կը սիրէր: Գաւազան մը կ'առնուր ան և տաճարին փարխեցիները կը դանաճարէր: Իր փայլակնալի մըլաբակը անմարտելի ճշմարտութիւններ կ'ըսէր: Երբ «Թոյլ տուք մանկուսոյ գալ առ իս» կ'աղաղակէր, պզտիկ մանկանց մէջ խարութիւն չէր գնար. եթէ Բարբրապին տղան Հերովդէսի տղային նեա հաւասար բռնել հարկ ըլլար, չպիտի զչարէր. պարոն, անմեղութիւնն անմեղին արքունի թագն է. անմեղութիւնը վտեմութիւն ըլլալու պէտք չունի. անմեղը թէ՛ նին հազատուով և թէ՛ ծիրանեզարդ վերարկուով վե՛ն է:

— Ստոյգ է, ըստ եպիսկոպոսը կամայ մը:

— Դո՛ւք, չարայարեց գօնվանսիօնէլը, կուի 17րդը յիշեցուցիք ինձ: Համաձայնինք. կ'ուզէ՞ք որ ողբանք ամէն անմեղներու, ամէն նահատակներու, ամէն մանուկներու, թէ՛ վերին և թէ՛ ստորին դասի մանուկներու վրայ. լա՛ւ է, բայց ան տոնն, ինչպէս որ ըսի ձեզ, պէտք է 93 թուականէն աւելի վեր ելնել. պէտք է որ կուի 17րդի ժամանակէն առաջ սկսինք արցունք թափել. ձեզի նեա թագաւորներու զաւակներուն վրայ պիտի լամ, բաւական է որ դուք ալ ինծի նեա ժողովուրդին զաւակներուն վրայ լաք:

— Ամէնուն վրայ կուլամ, ըստ եպիսկոպոսը:

— Նոյնպէս և ես, աղաղակեց ժ. . . և եթէ պէտք

է որ կշիւը հակի, թո՛ղ գէպի ժողովուրդին կողմը հակի. շատ ժամանակէ ի վեր որ կը վշտահարի այն :

Նորէն երկուքն ալ լսելէն ետք, նախ գօնվանսփօնէլը բերանը բացաւ, իր մէկ արմուկին վրայ կոթնեցաւ, այտին մէկ մասը երկու մատովը բռնեց, ինչպէս կ'ընեն մեքենայաբար որոնք որ կը հարցափորձեն և կը դատեն, և հոգեվարքին բոլոր զորութիւններովը լի նայուածքով մը հարցուց եպիսկոպոսին. այս հարցումը պայթում մըն էր :

— Այո՛, պարոն, շատ ժամանակէ ի վեր է որ ժողովուրդը կը վշտահարի, մանաւանդ թէ ձեզի ըսելիքս միայն այդ չէ, ինչո՞ւ. Լուի Ղրղի վրայ հարցումներ կ'ընէք և կը խօսիք հետս. ես ձեզի չեմ ճանչնար. այս կողմերը գալէս ի վեր այս ցանկին մէջ սպրեցայ մինակ, ամենեւին դուրս չելայ և ինձի ծառայող սա պատանիէն զատ ոչ ոք տեսայ. ստոյգ է թէ ձեր անունը հետուէն մինչև ականջս եկաւ հասաւ խառն ի խուռն և կը պարտաւորիմ խօստովանիլ թէ ոչ այնքան աննպաստ կերպով. բայց ասով ձեզի կատարելապէս ճանչցած չեմ կրնար ըլլալ, ըստ որում վարպետ մարդիկ հազարումէկ կերպեր ունին միամիտ ժողովուրդը խարելու համար: Աղէկ միաքս ինկաւ: ձեր կառքին ձայնը չառի. կ'երևի թէ վարը, ճամբուն մէկ ճիւղին մէջ անտառ մը կայ, հոն ձգեցիք գայն: Կը կրկնեմ թէ ձեզ չեմ ճանչնար: Ըսիք ինձ թէ քաղաքիս եպիսկոպոսն էք. բայց ձեր անձնական բարոյականութեան վրայ ամենեւին տեղեկութիւն մը չտար ինձ այդ աստիճանը: Վերջապէս կը կրկնեմ իմ հարցումս.— Ո՞վ էք դուք: Եպիսկոպոս մը, այտինքն եկեղեցիի իշխան մը, այն մարդերէն մին որոնք ոսկիով կը փայլին, ազգատոհմային գինանշաններ ունին, օրինակի համար Տ...ի վիճակին առաջնորդու-

թեան թոշակն է 15,000 ֆրանք. 10,000 ֆրանք ալ պատահական հասցթներ ունի. ընդամէնը կ'ընէ 25,000 ֆրանք և որոնք խոհարարներ և ծառաներ ունին. պատուական կերպով կ'ուտեն կը խմեն. ուրբաթ օրեր ջրային թոշուներով կը սնանին, իրենց առջեւէն և ետեւէն սպասաւորներ ունին. փառաւոր կառքերով հոս հոն կը պաքաին՝ սիգայով և պալատներու մէջ կը բնակին, կապով դուրս կ'ելնեն յանուն Յիսուսի Քրիստոսի որ ըսպիկ կը քայէ՛ր: Առաջնորդ մըն էք և ուրիշներուն պէս եկամուտներ, պալատներ, ձիեր, սպասաւորներ, պատուական կերուխումներ, վերջապէս կեանքի ամէն նշտութիւնները ունիք. շատ լաւ. բայց այդ վայելումները շառքան կ'իմացնեն ինձ կամ թէ ոչ այնքան սրբան կ'ուզէի գիտնալ. այդ վայելումները, կ'ըսեմ, յայտնապէս չեն ցուցներ ինձ այնպիսի բնական և իրական արժէք մը զոր դուք ունենաք, դուք որ գուցէ իմաստութիւն քարոզելու պահանջումով հոս եկած էք. որո՞ւ հետ կը խօսիմ, ո՞վ էք դուք:

Եպիսկոպոսը գլուխը խոնարհելով պատասխանեց. — Որդ մը եմ:

— Հոգեզէն ո՛րդ մը որ կառք կը հեծնայ, մըրմըսաց գօնվանսփօնէլը:

Հիմա կարգը գօնվանսփօնէլին եկաւ. հպարտանալու և եպիսկոպոսին ալ խոնարհելու:

Եպիսկոպոսը հեզութեամբ պատասխանեց.

— Թող այնպէս ըլլայ, պարոն, բայց բացարեցէք ինձ թէ իմ կառքս որ հոն վարը, երկու քայլ անդին ծառերուն քոյն է, կ'ըսէք, պատուական կերուխումներս և ուրբաթ օրերը կերած ջրհաւերս, 25,000 ֆրանք եկամուտս, պալատներս և սպասաւորներս ի՞նչպէս կրնան ապացուցանել թէ գթու-

Թիւնն առաքինութիւն մը չէ ե թէ 93 թուականն անողորքելի չեղաւ :

Գօնվանսիօնէլը ձեռքը ձակաւոր տարաւ : կարծես թէ հոն զիլուած ամպ մը վանելու համար :

— Չեղ պատասխանելէ առաջ կ'ազատեմ որ նե-  
րէք ինձ, բոսա, վասն զի քիչ մը առաջ անիրաւու-  
թիւն մը ըրի. իմ տունս կը գտնուիք, իմ հիւրս էք,  
հետեւաբար կը պարտաւորիմ քաղաքավարութեամբ  
վարուիլ ձեր հետը. քանի որ իմ կարծիքներուս կը  
ձակառակիք, կը վայլէ որ ես ալ միմիայն ձեր պատ-  
ճառաբանութիւնները հերքեմ: Վիճարանութեան մէջ  
ձեր հարստութիւնը ե վայելումները կրնամ իբր զէնք  
ձեզի զէմ գործածել, բայց մարդավարութիւնը կը  
պահանջէ չգործածել: Կը խոստանամ ա'լ չգոր-  
ծածել:

— Ծնորձակայ եմ, բոսա եպիսկոպոսը:  
Փ... չարունակեց.

— Հիմա գանք այն բացատրութեան զոր ինձմէ  
կ'ուզէիք: Ի՞նչ քանի վրայ կը վիճէինք. ի՞նչ կ'ը-  
սէիք ինձ. կարծեմ 93 թուականն անողորքելի եղաւ  
բոլոր. այնպէս չէ՞:

— Այո՛, անողորքելի եղաւ, պատասխանեց եպիս-  
կոպոսը. ի՞նչ կարծիք ունիք Մարայի (\*) նկատմամբ  
որ Կիլիօթիներ կը ծափահարէր:

(\*) Մարա 1744ին Նեոսարէլի Բով Պուսրիի մէջ ծնած է: Հնչակաւոր ուսակապեսական մըն է: Թժեկուրիւն սորվելու համար Քարիզ եկաւ յեղափոխութեան ժամա-  
նակ, ե յեղափոխութեան տեսիլները ընդունելով 1799ին  
բաղաճական լրագիր մը հրատարակել սկսաւ, որու մէջ  
ժայռայեղ սկզբունքներ կը քարոզէր եւ արիւնաբոյր մի-  
ջոցներ կ'առաջարկէր յեղափոխութեան բեմաձինքը  
գոպելու համար: Ժողովուրդին վրայ մեծ ազդում ունե-  
ցաւ «Հասարակաց փրկութեան մասնաձայն» բնուած  
յեղափոխական ժողովին անդամ եւ 1792 Սեպտեմբեր 2

— Եւ գուր ի՞նչ կարծիք ունիք Պոսիւէլի վրայ  
որ «Զքեղ Աստուած» փառաբանական երգը կ'երգէր  
արակօնական հալածումներու յաջողութեան հա-  
մար (\*):

Խիտտ էր այս պատասխանը, բայց պողպատեայ  
սլաքի մը ազդուութեամբ նպատակին կը հասնէր:

Եպիսկոպոսն այս պատասխանէն սարսուղով ափ  
ի բերան մնաց: Բայց Պոսիւէլի անուան այս կերպով  
յիշուելէ զժգոհեցաւ:

Լաւագոյն միտքերն ալ իրենց համար պաշտելի  
կուռք մը ունին ե երբեմն անորոշ կերպով մ, վերա-  
ւորուիլ կը զգան եթէ տրամաբանութեան օրէնքը  
չյարգուի:

Գօնվանսիօնէլին շունչը կարիլ կը սկսէր. հոգե-  
վարքի շնչարգելութիւնը որ մարդուս յետին շունչե-  
րուն հետ կը խառնուի, անոր ձայնը կ'ընդհատէր.  
սակայն աչքերուն մէջ տակաւին հոգիի անթերի  
պայծառութիւն մը կար. ուստի չարունակեց.

— Կ'ուզեմ քիչ մը ես խօսիլ քանի մը կէտերու

եւ Յի կոսորածներուն տեղի տուող եւ աւխատողներուն  
մէկն ալ ինքն եղաւ, Փիոնիսեաններու ետ կուս եցաւ եւ  
անոնց քառերկուրը մտնուաք դասապարտել տուաւ:  
1793ին Շարլոթ Գորսէյ անուն օրիորդը որ Փիոնիսէն ե-  
կած էր, կարծելով թէ սոսկալի բնութեան մը լուռն  
պիտի ազատեալ հայրենիքը, սպաննեց Մարան երբ բազմի-  
քին մէջ էր սա:

(\*) Նանքի հրովարտակին յեսս կոչումն ետ Լուի  
14րդի իշխանութեան ժամանակ զինուոր մտնող անա-  
գորոյն հարստահար թիւներ եւ անբարեկամներ զու-  
ծեցին զազիւնեաններու դէմ Տրակիօնական հալածում  
կ'անուանուին այս հարստահարութիւնները, վասն զի հա-  
լածող զինուորներուն մեծագոյն մասը տրակիօն (վիւսայ)  
բնուած զօրն էր, ուրն բողոքականներու տունը բռնի  
բնակելով ամէն տեսակ բռնաբարութիւն կը գործադրէին:



նկատմամբ: Ֆրանսոսացի յեղափոխութիւնն իր ամբողջութեամբը մարդկային իրաւանց անբաւ հաստատութիւնն է, իսկ 93 թուականը, բարեւ, այն յեղափոխութեան զուրս պատասխան մըն է: Ճեղ անողոքելի կ'երեւայ այս պատասխանը. բայց ամբողջ միապետութիւնն ի՞նչպէս կ'երեւայ: Գարիբ (1) աւազակ մըն է, բայց Մօնթրեզի (2) ի՞նչ անուն կուտար. Ֆուգիէ Թէնզի (3) անտակ մըն է, բայց կամուան-

(1) Գարիբ Ֆրանսայի մեծ յեղափոխութեան ամէնէն արիւնաուճ մարդեւէն մէկն էր: 1792 Վօնվաօնիօսի ֆափօնային անդամ եղաւ, Ֆրանսայի արեւմտեան կողմը դրկուեցաւ ընտանի կախը զուգելու համար. հոն այնքան անգրութիւններ քաւ որոնք Նեբրօնի ժամանակը կը յիշեցնեն: Հարիւրաւոր անձեր միասեղ խեղդել կուտար: Սոսկայի սպաննութիւններ հնարեց, զարհամրապետական ամուսնութիւններ կ'անուանէր. Եին և մարդ եղաւք մէկ կապել և Լուար գետը նետել կուտար: Տառներկու հազար մարդ զստամ է: Այս երէք յեղափոխական ասեանին առջեւ անբասանուեցաւ, զատուեցաւ և 1794 Կեկտ. Յին գլխատուեցաւ:

(2) Մօնթրեզի 1646 Պրէտի մէջ ազնուական և հին գերդասանէ մը ծնած է: Ֆրանսայի մարտեայ մըն է: Լանկէտուդ դրկուեցաւ բողոքականներ զուգելու եւմար որոնք խղի մզանութիւն և սուրբի ջնջում պահանջելու որոշումով ապստամբած էին, Մօնթրեզի ապստամբութիւնը զուգելու համար անգրութիւններով արեան եկեղեցիներ բախեց:

(3) Ֆուգիէ-Թէնզի Ֆրանսայի յեղափոխութեան ժամանակ յեղափոխական ասեանին մէջ հասարակաց ամբաստանիչ պաշտօն կը վարէր շնորհիւ Տանթօնի և Բօպտիէրի որոնց հանելի եղած է: Հազարաւոր ամբաստանեալներ մտնուան զատուարեկ տուա՝ աստուան առանց և ոչ իսկ զատք տեսնելու: Իր նախասակներն կարգն են Մարի Անթուանէր, Փիքոն-Կանի, նաեւ Տանթօն և Բօպտիէր ուռնք իր հին պաշտպաններն էին: Վերջապէս, ինքն ալ 1795ին գլխատուեցաւ ամուսն անէժըր աննիլէն ետ:

Կօն Պալլիքլի(1) վրայ ի՞նչ է ձեր կարծիքը. Մայլար(2) սարսափելի մարդ մըն է, բայց Սօ-Թալանը(3) ի՞նչպէս կը գտնէք. Տիւչէն ախպարը(4) զազան մըն է, բայց Հայր Լըթիէլէյին(5) ի՞նչ անական պիտի տար,

(1) Լամուանեօն-Պալլիքլ Ֆրանսայի մէջ այլ և այլ մեծ պաշտօններ վարած է մինչև 1675: Յետոյ Լանկէտուդի կառավարիչ անուանելով խիտ անգրութեամբ վարուեցաւ բողոքականներուն հետ:

(2) Մալեար Արանիպա Բարիգի Շարլլէ բուռած զատաստանաւորին նուիրակն էր: 1789 Հոկտեմբերի 5 և 6ին Բարիգէն Վերայի խուճող ստրիկ կարգի կանոնք խուճը առաջնորդեց: 1792ին Սեպտեմբերի մէջ կոտորուող նախասակները զատելու եւմար հաստատած այլանդակ ասեանին նախագահն էր: Անակալութեան ետ անունը փոխեց. երբ մեռելը յայտնի չէ:

(3) Գատար Սօ Թալան 1509ին ծնած է Զորայեան մըն էր. Պարիզի կառավարութիւնը քաւ ժամանակ բողոքականներուն դէմ խոտորիւններ բանեցուց և մարտեայ եղաւ իր վարձատրութիւն իր տարած յարանակներուն: Սէն Պարթէլէմիքի կոտորածին զիշերը (1575ին) կրօնամոլութեամբ համակուելով Բարիգի փողոցները պարսեցաւ կարողիկներու մոլի եւանդը գրգռելու և բողոքականները ջարդելու համար:

(4) Եր Տիւչէն կամ Տիւչէն ախպար՝ սովորած Հեպերի մտնուանն է: 1789ին «Եր Տիւչէն» անունով Բաղափակ բազիր մը հանեց, որուն մէջ ծայրայեղ կարծիքներ և լրբեկ յօդուածներ հրատարակեց: Մարի Անթուանէրի դէմ սոսկայի ամբաստանութիւններ հնարեց և Փիքոնիսակներուն կոտորածը պատաստաններուն ալ մէկն ինքն եղաւ: Փանաորութեան կրօնքը հաստատեց. Անաստամ մըն էր: Հասարակաց փրկութեան մտնուածողովին հրամանաւ բռնուելով մտնուան զատուարեկ և 1794 մարտ 24ին գլխատուեցաւ:

(5) Հայր Լըթիէլէ Լուի 10րդի վերջին խոտորակահայն էր: Այս նշանաւոր ժեզուիքը բազաւորին խիղճը կառավարելու պաշտօնը ունենալով, ժամուէնանները սոսկայի կրօնով հարածել, Ռօր Ռուայեայ անուն երեւելի վանքը կործանել տուա և ուրիշ ատ ապիւրատրութիւններ քաւ:

ժողովան-Գուր-Թէթ(1) նրէն մըն է, բայց ոչ այնքան որքան է Լուվուա(2) մարքիզը: Պարո՛ն, պարո՛ն, կը ցաւիմ Մարի Անթուանէթի(3) վրայ որ արհի-գքսուհի և թագուհի մըն էր, բայց նոյնպէս կը ցաւիմ այն խեղճ բողոքական կնոջ վրայ, որ 1685ին Մեծն Լուիի իշխանութեան ժամանակ, մինչդեռ զաւակը ծիծերուն վրան էր, մինչև կէս մէջքը մերկ ցցի մը կապուեցաւ և որուն քովէն քիչ մը անդին գրուեցաւ զաւակը: Այն խեղճ կնոջ կուրծքը կաթով և սիրտը հառաչանօք կ'ուռէր: Նորարոյս մանուկը

(1) Ժօրտան-Գուր-Թէթ Ֆրանսայի յեղափոխութեան ժամանակ Բարիզ եկաւ: 1789 Հոկտեմբեր 6ին երկու պահնորդ զինուոր կոստեց: Պատրիի կառավարչին գուխը կտրու Ֆուլյօնի և Պէրրիէի սիրք բառը և հանողն ալ էր, ինչպէս որ ինքն ալ յայտնած է պարծան-բով: Վօզիւզի գաւառը արիւնի հեղեղներով եղողեց և Ափրիկեանի մէջ կոստածներ ընել տուաւ: Հասարակաց փրկութեան մասնաժողովին հրամանաւ վերջապէս բռնուելով մահուան գահապարտուեցաւ և 1794ին զըլխատեցաւ:

(2) Լուվուա Լուի ԺԳի իշխանութեան ժամանակ պատերազմի պատճենեայ էր: Մեկու անգամ Բալարինան հրդեհել տուաւ: Նանքի հրովաքակին յեսս կոչուսին, այսինքն բողոքականաց տուած ազատութեանց և արտոնութեանց ևս առնուելուն նպատակեց. անոնց դէմ անգրութիւններ բուաւ: Տրակոնական հալածուսները իր հրամանաւ կատարուած են: 1691ին մեռաւ:

(3) Մարի Անթուանէթ Աւստրիայ կայսր Ֆրանսուա առաջինին և կայսրուհի Մարի Թեաէզին աղջիկն էր, Լուի ԺՁին հետ ամուսնացաւ: Յեղափոխութեան ժամանակ Ֆրանսայի բռնամիտներուն հետ յարաբերութիւն ունեցած ըլլալուն համար սաստիկ ամբաստանուեցաւ, Թալիիթ առտարակը, յետոյ Գոնսիէրժըրի բռնած մեծ բանջը նետուեցաւ: 1793ին մահուան գահապարտուելով զըլխատեցաւ:

անօթի և գունասա՛ կը տեսնէր այս կուրծքը, կը հագնուարէր և կուլար. իսկ գահին ալ կ'ըսէր կնոջ որ մանկան մայրն ու միանգամայն դայեակն էր. «Ուրացի՛ր հաւատար», առաջարկելով անոր ընտրել խղճին կամ զաւակին մահը: Մօր մը տրուած այս թանթալեան տանջանքին նկատմամբ ի՞նչ պիտի ըսէք: Պէտք է գիտնալ, պարո՛ն, որ Ֆրանսայի յեղաշրջումն ալ բարկութեամբ պատճառներ ունեցաւ: Ապագան պիտի ներէ անոր բարկութիւնը. իր հետեւութիւնն է լաւագոյն աշխարհի մը կազմուիլը: Իր ամէնէն սարսափելի հարուածներէն զգուանք մը կ'արտադրի մարդկա ին սեռի համար, բայց խօսքս կարճ կը կապեմ, կանգ կ'առնեմ, մանաւանդ թէ մահն մօտ է:

Եւ եպիսկոպոսին նայելէ զպարելով Գօնվանսիօնէլը Վերջացուց իր խորհրդածութիւնը յետագայ խօսքերով:

— Այո՛, յառաջդիմութեան ամարդութիւնները յեղաշրջում կ'անուանուին: Երբ կը վերջանան այն ամարդութիւնները այն տունն կ'իմանանք թէ մարդկային սեռը խտտութիւններ կրեց, բայց յառաջդիմեց:

Գօնվանսիօնէլն ալ ապահովապէս գիտէր թէ եպիսկոպոսին բոլոր ներքին պատնէշներուն հետզհետէ տիրած էր: Բայց ուրիշ պատնէշ մը ևս կար, որ եպիսկոպոսին զիմարդութեան վերջին ապաւնն էր և ուրկէ ելաւ սա խօսքը որուն մէջ այս խօսակցութեան սկիզբին բոլոր խտտութիւնը կը նշմարուի:

— Յառաջդիմութիւնը կը պարտաւորի Աստուծոյ հաւատալ: Բարութիւնը չի կրնար ամբարիշտ ծառայ ունենալ: Անաստուածը մարդկային սեռի համար յոսոսի առաջնորդ մըն է:

ԹՇՈՒԱՌՆԵՐ

Ժողովաբան ձերունի երեսփոխանը պատասխան  
չուսաւ: Դող մը եկաւ վրան. գէպի երկինք նայե-  
ցաւ և այս նայուածքին մէջ կամաց կամաց արտօսը  
մը գոյացաւ: Երբ բիրը բոյրովին լեցուեցաւ, ար-  
տօսը կապտապոյն այտին վրայէն հոսեցաւ և գրեթէ  
թոթուելով, կամաց մը և խորովի խօսելով, նայ-  
ուածքն անդունդներու մէջ կորուելով ըսաւ.

— Ո՛վ դու, ո՛ր խէտկանց գու, գու՛ւ միայն  
կաա:

Եպիսկոպոսն անմեկնելի յազում մը դրաց. վայր-  
կեան մը լռելէն հար ձերունին մատը գէպի երկինք  
վերցուց և ըսաւ.

— Անեղբութիւնը կայ: Ահա հոն է այն: Եթէ  
անեղբութիւնը կամք մը չունենար, կամքն ալ անոր  
սահմանը կ'ըլլար. հետեւարար անեղբ չէր ըլլար.  
ուրիշ խօսքով ըսենք, անեղբութիւնը գոյութիւն  
չէր ունենար: Քանի որ անեղբութիւնը կայ, ուրեմն  
կամք մը ունի: Անեղբութեան այս կամքն է Աստ-  
ուած:

Մահուան գուռը հասնող ձերունիին այս վերջին  
խօսքերը բարձր ճայնով մը և հոգեանտութեան սար-  
սուռով մը արտաբերած էր՝ այնպէս որ կարծես անե-  
րեւոյթ էակ մը կը տեսնէր:

Երբ խօսքը վերջացուց, աչքերը գոցուեցան և  
ձիգը զօրութիւն ձգած չէր վրան: Յայտնի էր թէ իբ  
ունեցած քանի մը ժամուան կեանքը բոսկէի մը մէջ  
անցուցած էր: Վերջին խօսքերովն ան մօտեցած էր  
որու որ մահուան մէջն է: Յետին վայրկեանք կը  
մօտենար:

Եպիսկոպոսը տեսաւ այս վայրկեանին մօտենալը.  
սպասելու ժամանակ չկար. իբր քահանայ եկած էր.  
ի սկզբան յետին ծայր անտարբեր էր, բայց հիմա  
ստոխճանարար յետին ծայր յազումի մը ենթար-

կուած էր: Ծերունին գոցուած աչքերը դիակց, անոր  
տակրուտ և սառնահար ձեռքը ըսնեց և հոգեվարքին  
գուռը տառապող ձերունիին խոնարհելով ըսաւ:

— Այս ժամն Աստուծոյ ժամն է: Միթէ ցուալի  
չըլլա՞ր եթէ ընդունայն իրարու հանդիպած ըլլանք:

Գօնովանսիօնէլը նորէն բացաւ աչքերը: Դէմքին  
վրայ վսեմութիւն մը գրոշմուեցաւ. վսեմութիւն մը  
որ ստուեր մը կ'երևար:

— Պարսն եպիսկոպոս, ըսաւ, այնպիսի դանդաղ  
կերպով մը որ գուցէ աւելի անոր հոգւոյն վեհութե-  
նէն քան թէ ուժերուն նուազումէն յառաջ կուգար,  
կեանքն մտածումով և հայեցողութեամբ անցուցի:  
Վաթսուն տարեկան էի երբ հայրենիքս ղիա կոչեց և  
հրամայեց որ իր գործերուն խառնուիմ: Հնազանդե-  
ցայ. գեղձումներ կային, վերցուցի. բոնութիւններ  
կային, ջնջեցի. իրաւունքներ և սկիզբներ կա-  
յին, հրապարակեցի և պաշտպանեցի: Փրանսա ի  
վտանգի էր, կուրծքս նախրեցի: Հարուստ չէի. մին-  
չև հիմա աղքատ եմ. Տէրութեան գլուխներուն մին  
եղայ. գրամատան գանձարաններն այն աստիճան լե-  
ցուն էին սակիով, որ հարկ կ'ըլլար մոյթերով ամ-  
բասնակեղ պատերը որպէս զի սակիին և արծաթին  
ճանրութեանէն չի փլչին. բայց ես Արպըր Սէզ փո-  
ղոցը յիսուն փարայով փորս կը կշտացնէի: Հարստա-  
հարեպունեան օգնեցի և վշտահարները մխիթարեցի:  
Ստոյգ է թէ եկեղեցիին խորանին վարագոյրները  
պատուեցի, բայց հայրենեաց վէրքերը կապելու ու  
բուժելու համար պատուեցի: Մարդկային սեռի քայլը  
միշտ յատաջ և գէպի լոյս մղեցի և երբեմն ալ դի-  
մադրեցի յառաջդիմութեան երբ տեսայ որ անկարեկիր  
է ան: Եղան պարագաներ ուր պաշտպանեցի նաև  
կրօնաւորներ որոնք բուն իմ հակառակորդներս էին,  
Ֆլանտրի մօտ Բըթէկէմի մէջ, ճիշդ այն տեղը ուր

էին Մերովեան թագաւորներուն ամառնային պալատները, Իւրպանեան կրօնաւորները վանք մը ունէին որ Սէնթ Գլէրի վանատունն էր և զոր 1793ին ազատեցի: Կարողութեանս համեմատ պարտքս կատարեցի և ինձ կարելի եղած բարիքը ըրի: Յետոյ թշնամիներս զիս հալածեցին, պաշարեցին, զբարտեցին, անարգեցին, անիծեցին և տարագրեցին: Արդէն տարիներէ ի վեր թէև մազերս ձերմկած ըլլան՝ կ'զգամ թէ շատ մարդիկ զիս արհամարհելու իրաւունք ունենալ կը կարծեն. խեղճ և ազէտ ժողովուրդը զիս նզովեալ կը համարի. իսկ ես ոչ զոք ատելով կ'ընդունիմ այն ատանձնութիւնը ուր կը թողու զիս ատելութիւնը: Հիմակ ութուունևվեց տարեկան եմ, մահս ալ հասնելու վրայ է: Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ:

— Ձեր օրհնութիւնը, ըսաւ եպիսկոպոսը և ծընկան վրայ եկաւ:

Երբ եպիսկոպոսը գլուխը վեր վերցուց, գօնվանս սիօնէլին զէմքը վեհութիւն մը առած էր: Յետին շունչը տուած էր ան:

Եպիսկոպոսը առենը դարձաւ՝ չգիտեմ ի՞նչ խորուն մտածումներով գրաւուած:

Ի ո՞ր գիշերը աղօթքով անցուց: Հետեւեալ օրը քանի մը բարեսիրտ հետաքրքիրներ ուզեցին հետը խօսիլ գօնվանսիօնէլին վրայ, բայց եպիսկոպոսը իբր պատասխան երկինքը ցուցուց:

Այն օրէն սկսելով մանկանց և վշտակիրներու համար ունեցած գութը և եղբայրսիրութիւնը կըրկնապատկեց:

Ով որ «այն ծերունի չարագործ փ...ին» նկատմամբ ակնարկութիւն մը ընէր, եպիսկոպոսը տարօրինակ մտատանջութեան մը կ'ենթարկուէր:

Կրնայ ըսուիլ թէ իր կատարելութեան նպատակ տող պատճառներուն մէկն ալ իր մտքին գօնվանս

սիօնէլի մտքին հետ, ինչպէս նաև իր խղճին հետ ընդհարիլն եղաւ:

Այս «հովուական այցելութիւնը» բնականաբար տեղական պղտիկ կողմնակցութեանց մէջ բզզումի առիթ մը եղաւ:

«Միթէ եպիսկոպոսի մը կը վայլէ՞ր տշնակիսի հիւանդի մը երթալ: Յայտնի է որ ասանկ մարդ մը դարձի չպիտի գար: Այս ամէն յեղափոխականներն ուրացող են: Ի՞նչ հարկ ուրեմն երթալու: Ի՞նչ տեսնելու գնաց: Կ'երեւայ թէ հետաքրքրութիւն ունէր տեսնելու թէ օստանան ի՞նչպէս պիտի առնէր հոգի մը:

Օր մը ինքզինքը խելացի կարծող հարուստ այրի մը յետագայ հանձարեկ հարցումը ուղղեց անոր, «Սրբազան հայր, կը հարցնեն ոմանք թէ կ'րբ Ձեր Մեծութիւնը կարմիր գտակ (\*) պիտի գնէ»:

— Ո՛հ, Ո՛հ, ասի ծանրակշիւ դոյն մըն է, պատասխանեց եպիսկոպոսը: Բարեբախտաբար որոնք որ կարմրագոյն գտակը կ'արհամարհեն, կարմրագոյն գլխարկը(\*\*) կը յարդեն:

(\*) Հանրապետականները կարմիր գոյակ կը դնէին յեղափոխութեան ժամանակ:

(\*\*) Կարսիկները կարմիր խոյր կը դնէին:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Ա.

Ս Ս Ն Մ Ս Ն Ս Ր Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Մ Ր

Բայց ասկէ հետեւցնել թէ Պիէնվընիւ գերապայ-  
ծաւը «փիլիսոփայ եպիսկոպոս մը» կամ «հայրենասէր  
ժողովրդագետ» մըն էր, մեծապէս սխալիլ էր: Գօն-  
վանսիօնէլին հետ տեսութիւնը որ գրեթէ համադի-  
պութիւն մը կրնայ անուանուիլ, իր վրայ թողուց  
զարմանք մը, որուն պատճառաւ այնուհետեւ աւելի  
հեղեղաւ: Ահա միայն այս էր իր կրամ փոփոխու-  
թիւնը:

Թէպէտ և Պիէնվընիւ եպիսկոպոսը քաղաքական  
գործերու խառնուած մարդ մը չէր բնաւ, հաս գուցէ  
տեղն է սակայն համառօտակի նշանակելու թէ այն  
ատենուան զէպրերուն մէջ ի՛նչ գերք բոնեցին, են-  
թադրելով թէ գերապայծառ եպիսկոպոսը զիրք մը  
ունեցած ըլլայ: Հարկ կը համարինք ուրեմն քանի  
մը տարի առաջուան զէպրերու վրայ խօսիլ:

Պ. Միրիէլ եպիսկոպոսական պաշտօնին հասնելէն  
քանի մը տարի ետք կայսրը ուրիշ եպիսկոպոսներու  
հետ անոր ալ պարտութեան աստիճանը տուած էր:

Ամէն մարդ գիտէ որ Բարը 1809 Յուլիս 5ին գի-  
շերը բռնուեցաւ: Նաբոլէօն այս ատիւ Պ. Միրիէլը  
հրաւիրեց Բարիդի մէջ գումարուող սինոզին որ կը  
բազկանար Ֆրանսայի և Իտալիոյ եպիսկոպոսներէն:  
Այս ժողովը Նօթրը-Տամ եկեղեցիին մէջ գումարուե-

ցաւ և 1811 Յունիսի 15ին իր առաջին նիստը բրա-  
կարդինալ Ֆէյի նախագահութեամբ:

Ժողովի եկող իննըսուն եպիսկոպոսներէն մին  
ալ Պ. Միրիէլն էր, բայց միայն մէկ նիստի և երեք  
կամ չորս մասնաւոր գումարումներու ներկայ գրու-  
նուեցաւ:

Միրիէլ լեռնական վիճակի մը առաջնորդ, գեղ-  
ջուկի և աղքատի պէս բնութեան մէջ ապրող եկե-  
ղեցական մը ըլլալուն համար կ'երեւայ թէ այն բար-  
ձրաստիճան եկեղեցականներուն այնպիսի գաղա-  
փարներ յայտնեց որոնք ժողովին բարեխառնու-  
թիւնը կը փոխէին: Ուստի չուտ մը Տ... վերադար-  
ձաւ: Հարցուեցաւ իրեն թէ ինչո՞ւ ետ դարձած էր  
չուտ մը. Միրիէլ պատասխանեց. «Նեղութիւն կու-  
տայի անոնց, ինձմով դուրսի օդ կ'առնէին: Բայց  
գրան մը ազգուժը ունէի իրենց վրայ»:

Ուրիշ անգամ մըն ալ ըսաւ. — «Ի՞նչ կրնայի ը-  
նել: Այս գերապայծառներն իշխան են. մինչդեռ ես  
գիւղացի աղքատ եպիսկոպոս մըն եմ»:

Ճշմարտութիւնն այս է որ Պիէնվընիւ հաճելի  
եղած չէր անոնց: Շատ բաներ ըսած էր, մանաւանդ  
թէ իրիկուն մը իր ամէնէն բարձրաստիճան պաշտօ-  
նակիցներէն մէկուն տունը գանձելով, կ'երեւայ թէ  
բերնէն յետագայ խօսքերը փախեր են. «Ի՛նչ աղ-  
ուոր ժամացոյցներ, ի՛նչ ազնիւ օթոցներ, ի՛նչ վա-  
յիլուշ սպասուորներ»: Սակայն այս պերճութիւնն  
անշուշտ կարի ձանձրանալի բան մը ըլլալու է: Ո՛հ,  
ո՛րքան նախապատիւ կը համարէի չունենալ այս ա-  
ւելորդ բաները քան թէ անգաղար ականջս ի վար  
լսել այս յանդիմանութիւնները: Կան մարդիկ որոնք  
անօթի են, կան մարդիկ որոնք ցուրտէն կը տառա-  
պին. աղքատնէ՛ր կան, աղքատներ կան:

Հոս մեր նպատակէն չեղելով կ'ըսենք. — Պեր-

ճութիւնը ատելն իրաւացի ատելութիւն մը չէ, վասն զի այսպիսի ատելութեան մը հետեւութիւնն է ճորտորութիւնը ատել: Սակայն եկեղեցական մարդերու համար պերճութիւնը յանցանք մըն է և միայն հանգէտի ու արարողութիւննց ժամանակ ներելի է այն: Պերճութիւնը կարծես թէ այնպիսի սովորութիւններ կը յայտնէ որոնք գթասիրութեան իրական ապացոյցներ չեն համարուիր: Մեծատուն եկեղեցական մը հակասութիւն մըն է, եկեղեցականը պէտք է որ օղբատներուն մօտ ըլլայ:

Արդ, կարելի՞ է որ եկեղեցական մը անընդհատ գիշեր ու ցերեկ ամէն վիշտերը, ամէն անբաղդութիւններն և ամէն աղքատները տեսնէ՝ և թէ ինքն իսկ չունի սակաւ ինչ այն նուիրական թշուառութենէ իբր աշխատութեան փոշին: Միթէ կրնա՞յ ըլլալ որ մարդս խարոյկի մը քով գտնուի և յրտահարի: Միթէ կրնա՞յ ըլլալ որ բանուոր մը փուռի մը մէջ անընդհատ աշխատի և իր մագերունն ոչ մէկ թեղը այրի. ո՛չ եղունգը սեւնայ, ոչ շիթ մը քրտինք թափէ և ոչ ալ գոյգն ինչ մոխիր ունենայ դէմքին վրայ: Եկեղեցականի մը, մանաւանդ եպիսկոպոսի մը գթասիրութեան առաջին ապացոյցն է աղքատութիւնը: Անշուշտ Տ...ի եպիսկոպոսն ալ այսպէս խորհելուն համար այն գիտողութիւնը ըրած էր:

Սակայն, պէտք չէ կարծել թէ տեսակ մը փափուկ խնդիրներու նկատմամբ ան կ'ընտանէր ինչ որ մենք «գարու» գաղտնարները» կ'անուանենք: ժամանակին աստուածաբանական վէճերուն քիչ կը խառնուէր և ոչ կը գնէր այն խնդիրներուն որոնք եկեղեցիին և տէրութեան անախտօր գիրք մը տուած են. բայց եթէ ստիպուելու ըլլար իր կարծիքը յայտնելու, կ'երեւայ թէ աւելի անգրաբնականներու քան թէ կալիպաներու կողմը պիտի հակէր:

Քանի որ կը նկարագրենք և քանի որ չենք ուզեր բան մը պահել, ստիպուած ենք ըսելու նաև թէ ան յետին ծայր անտարբեր մնաց երբ Նաբոլէոն ինկաւ: 1813էն սկսելով ամէն թշնամական ցոյցերու համամիտ գտնուեցաւ և ծափ զարկաւ:

Երբ Նաբոլէոն Էլլպա կղզիէն կը վերադառնար, Պիէնվընիս չուզեց առջեւն ելնել և տեսնել զայն, և Հարիւր Օրուան(\*) իշխանութեան ժամանակ իր թեմին մէջ հանրական աղօթքներ մատուցանիլ չը տուաւ:

Քոյրէն ի գատ, որ էր օրիորդ Պարթիսթին, երկու եղբայր ունէր, մին զօրապետ էր, միւսն ալ կառավարիչ: Շատ անգամ երկուքին հետն ալ կը գրակցէր: ժամանակ մը առաջինին դէմ որդողած էր վասն զի Նաբոլէոն կղզիէն վերադարձին երբ Փան ոտք կոխեց, զօրապետը Բրովանսի մէջ հրամատարութիւն մը ունենալով հազար երկու հարիւր զինուորով կայսրը հարածեր էր ոչ թէ բռնելու, այլ կարծես թոյլ տալու համար որ փախչի: Բայց աւելի գորովանօք թղթակցած է միշտ միւսս կըրօքը հետ, որ պաշտօնէն քաշուած, բարի և պատուարժան մարդ մըն էր և Բարիդի մէջ Փատէթ փոզոցը կը բնակէր առանձին:

Այսպէս ուրեմն Պիէնվընիս եպիսկոպոսն ալ տեսն մը կուսակցութեան սգի կրած, անկէ հետեւող դառնութիւնը զգացած և տարակոյսի մէջ ինկած էր: Այն ժամանակի կրից ստուերը՝ յախտնական իրերով զբաղող այս հեղ և մեծ մտքին մէջէն ալ ան-

(\*) Նաբոլէոն առաջին Էլլպա կղզիէն Ֆրանսոս դառնալէն ետ հարիւր օր միայն իսիսց, այսինքն մինչև Վարէլոյսի պատերազմը, որու մէջ յաղթուելով Սէնր-Էլէնա կղզի վերադարձաւ:

ցաւ : Եւ իրօք աւելի աղէկ էր այսպիսի մարդ մը քաղաքական կարծիքներ ունեցած չըլլար :

Ի այց ընթերցողը թող չսխալի մեր այս գիտողութենէն, վասն զի «քաղաքական կարծիքներ» բառաւոր ամենեւին չենք չփոթեր այն մեծ զգացումին հետ որ է յառաջգիտութեան փափաք և այն հայրենասիրական, ազատական և մարդասիրական համոզումին հետ, որ մեր օրերու մէջ կը պարտաւորի ամէն վեհ միտքիս հիմն ըլլալ :

Առանց մանրամասնարար խորհրդածելու այն խնդիրներու նկատմամբ, որոնք անուղղակի կերպով միայն գրքիս առարկային հետ յարաբերութիւն ունին, պարզապէս այս կարծիքը կը յայտնենք թէ Պիէնվընիւ գերապայծառը գովելի ընթացք մը բռնած կ'ըլլար եթէ թագաւորականներու կողմնակից եղած չըլլար, եթէ կ'ըսեմ իր նայուածքը և ոչ իսկ վայրկեան մը հեռացուցած չըլլար այն հոգեփայլ տեսարանէն ուր այս աշխարհիս կեղծիքներուն և ատելութեանց վերեւ, մարդկային իրերու մրրկալից երթեւեկութեան վերեւ ակներեւաբար կը շողան երեք պայծառ լոյսեր, որոնք են ճշմարտութիւն, Արդարութիւն և Գթութիւն : Թէև կը հաւանինք թէ Աստուած քաղաքական պաշտօնի մը համար ստեղծած չէր Պիէնվընիւ եպիսկոպոսը, սակայն իրաւունք պիտի տայինք եթէ յանուն իրաւանց և ազատութեան բողոքէր ան, սէզ դիմադրութիւն մը և վտանգաւոր այլ արդար հակառակութիւն մը ցուցնէր Նաբոլէոնի զէմ, երբ ամենակարող ընթացք մը հաճելի է մեզ, անկեալներու նկատմամբ բռնուած միեւնոյն ընթացքն ոչ այնքան հաճելի էր :

Կսիւր կը սիրենք երբ ծայրը վտանգ կայ. և ինչ պարագայի մէջ կ'ուզէ թող ըլլայ, առաջին անգամ կուռոզները միայն թշնամին ետքը անողոքա-

բար մեռցնելու իրաւունք ունին : Ո՛վ որ թշնամիին յաջողութեան ժամանակ անդրդուելի ամբաստան մը եղած չէ, անոր անկումին ժամանակ կը պարտաւորուի լոկ : Յաջողութիւնը ամբաստանողը միայն անկումին օրինաւոր գատաւորն է : Իսկ մենք երբ կը տեսնենք որ Նախախնամութիւնը միջամտութիւն կ'ընէ և կը պատժէ, կը թողունք որ պատժէ :

1812 թուականը մեր ձեռքէն զէնքը առնել կը սկսի : 1813ին սղէաներէն համարձակութիւն ասնող այն յոակաց օրէնսդիր ժողովին խօսիլ սկսիլը վստահութիւն մըն էր որ միայն մարդուս զայրոյթը կը գրուէր : 1814ին պարտաւորութիւն մըն էր զգուի տեսնելով այն մարտչալներն որոնք կը մատնէին, այս ձերակոյտի ժողովը որ մէկ տիզմէն միւս տիզմին մէջ կը թաւայէր և Նաբոլէոնը իբր Աստուած պաշտելէն ետք կը նախատէր, այն բուն զգացումը որ կուռքը պաշտելէն ետք կը թույնար և կուռքին վրայ կը թքնէր :

1815ին ամենեւին ծիծաղաշարժ բան մը չէր կըրնար համարուիլ ժողովուրդին և բանակին ճակատագրէն գատապարտաւորին համար բրած ցաւալի ծափահարութիւնը, վասն զի Յրանտա անանց աղէտալի մերձաւորութեան սարսուռը կը զգար, վասն զի Նաբոլէոնի առջև բացուած վաթէրլոյի վիշը կարելի էր անորոշապէս նշմարել և Տ. . . ի եպիսկոպոսին նման սիրա մը՝ բռնաւորին նկատմամբ հարկ եղած ամէն հակառակութիւնը ուրիշ ժամանակի ձգելով՝ գուցէ կը պարտաւորէր դիտել թէ վէին առջև մեծ աղբ մը և մեծ մարդու մը ողջագութեամբ վեհ և սրտառուչ տեսարան մըն է :

Պիէնվընիւ ամէն բանի մէջ արդար, ճշմարտասէր, իրաւասէր, խելացի, խոնարհ և պատուարժան, բարերար և բարեւէր — բարեսիրութիւնն ալ բարե-

Պարութիւն մըն է— մարդու մը պէս կը վարուէր և վարուեցաւ միշտ. միայն Նորոյէտնի նկատմամբ հակառակ կերպով վարուեցաւ: Եկեղեցական մը, իմաստուն մը և մարդ մըն էր Պիէնվընիս: Պէտք է խոտովանիլ որ նաև իր այս քաղաքական կարծիքին մէջ, զոր արդէն պախարակեցինք և զոր գրեթէ դատելու տրամադիր ենք, ան գուցէ աւելի ներողամտութիւն և զիւրակամութիւն ցուցուց քան թէ մենք որ կը խօսինք:

Կայսրը ժողովրդային խորհրդարանի դռնապանութեան պաշտօնը ձերուսի զինուորականի մը տուած էր:

Ասիկա չին պահապան զօրաց երկրորդական պաշտօնատարներէն մին էր. Աւստերլիցի ճակատամարտին առթիւ «Լէժիօն ա'Օնէօր» պատուանշանը առած էր և արծիւի պէս պոնաբարդեան էր: Այս խեղճ մարդն երբեմնակի անզգուշաբար այնպիսի խօսքեր կ'ըսէր, զոր այն ատենուան օրէնքը «խոտվայտյղ խօսք» կ'անուանէր:

«Լէժիօն ա'Օնէօր»ի վրայէն կայսերական պատկերը վերցուելէն ի վեր ան իր զինուորական նշանազգեստը չէր հագներ որպէս զի իր պատուոյ խաչն ալ կրելու չստիպուի: Նորոյէտնէ ընդունած խաչին վրայէն նոյն իսկ ջերմեռանդութեամբ հանած էր կայսերական պատկերը. այս պատճառաւ խաչին վրայ ծակ մը մնացած էր, և այն պատկերին տեղ ուրիշ բան մը ուղած չէր գնել: «Լաւագոյն կը համարիմ մեռնիլը, կ'ըսէր, քան թէ կուրծքիս վրայ կրել երեք առջնագորտը»:

Յայտնապէս ու յօժարակամ կը ծաղրէր Լուի 18րդը. «Անգլիացիի կօշիկ հագնող կաթուածահար ծեր, կ'ըսէր, թող կորսուի Բրուսիա երթայ իր

սալսիֆիովը»): Երջանկութիւն էր իրեն համար միևնոյն անէծքի ենթարկել իր ամէնէն չսիրած երկու բանը, որ էր Բրուսիան և Անգլիան:

Այս ատեղութիւնը այնքան յայտնի կերպով շարունակեց որ վերջապէս պաշտօնէն զրկուեցաւ: Եւ ահա կ'նջը ու զաւակներուն հետ առանց հացի երեսի վրայ մնաց: Եպիսկոպոսը կոչեց, մեղմովին յանդիմանեց և մայր եկեղեցիին ժամկոչն ըրաւ զայն:

Ինը տարուան մէջ Պիէնվընիս եպիսկոպոսը այնքան բարի գործեր ըրաւ և այնքան քաղցր կերպերով վարուեցաւ որ Տ... քաղաքին բոլոր բնակիչները գրեթէ գորովալի և որդիական յարգանքով կը սիրէին զինքը:

Նորոյէտնի նկատմամբ բռնած ընթացքը անգամ ընդունուած և լռեւան ներուած էր ժողովուրդէն, որ տկար այլ բարեսիրտ հօտ է և որ թէև կայսրը կը պաշտէր բայց նաև իր եպիսկոպոսը կը սիրէր:

(\*) Քօսմոսուի եղերդի տեսակէն բաղադրեալ ծաղկաւէտ սանկ մըն է: Երկու տարի ապրող բանջարեղևն մըն է հասարակ «սալսիֆին» իւրամար կ'ուտուի, որ պատուական եւ փափուկ բան մըն է.



## Պ Լ Ո Ի Խ Փ Բ .

## ՊԻԵՆՎՐԵՆԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՄԵՆՈՒԹԻՒՆԸ

Եպիսկոպոսի մը բոլորովին գրեթէ միշտ պզտիկ տրբաներու խումբ մը կայ նման զօրպետի մը, որոքոքորովիք անտիրական պաշտօնատարներու երամ մը կայ:

Ահա՛ այս տեսակ տրբաներու համար է որ մեր սիրուն սուրբ Ֆրանսուա Տը Սալը տեղ մը «անմօքուս եկեղեցականներ» կ'ըսէ:

Ամէն պաշտօն իր հետամուտներն ունի, որոնք նոյն պաշտօնին համնողներուն չքաղիքներն են: Չկայ իշխան մը որ իր մարդերը չունենայ, չկայ հարուստ մը որ չսղոքորթները չունենայ:

Ապագայ փնտսողները փատաւոր ներկային բարբառիքը կը վիտան: Ամէն եպիսկոպոստնիտ քաղաք իր պաշտօնակալներն ունի:

Քիչ մը ազդեցութիւն ունեցող ամէն եպիսկոպոս իր քով կղերանոցի աշակերտներէ բաղկացող քերովբէներու գիշերապահ խումբ մը ունի, որ կը շրջի եպիսկոպոսարանի բարեկարգութեան կը հսկէ և գերազայժառին ժպիտը միշտ կը պահպանէ:

Եպիսկոպոսի մը հաճելի ըլլալը կիսատարկաւագութեան պաշտօնին հասնելու համար սուրբ ասպատանին վրայ ունենայ է: Պէտք է յառաջանայ, առաքելութիւնը բնաւ չարհամարձեր կանսնիկոսութիւնը:

Ինչպէս որ ուրիշ տեղ նշանաւոր գրականք կան, եկեղեցիին մէջն ալ նշանաւոր խոյրեր կան: Խոյրեր ըսելով կ'ակնարկեմ արքունեաց քով ազդեցութիւն ունեցող, հարուստ, թոշակաւոր և յաջողակ եպիսկոպոսներու, որոնք մեծ մարդերու հետ յարաբերութիւն ունին, անշուշտ անթեղ գիտեն, բայց խընդրեյն ալ գիտեն: Նամբողջ վիճակի մը բնակիչները բնգունելէ առաջ ժամերով սպասել տալը ոչ այնքան անխղճութիւն կը համարին. եկեղեցիին սրբատան և դեպտաններու մէջ միութեան գիծեր են և որոնք աւելի արբայ քան թէ եկեղեցական, աւելի առաջնորդ քան թէ եպիսկոպոս են: Երանի՛ անոնց որ այսպիսիներուն կը մօտենան:

Վարկ ու համարում ունեցող մարդեր ըլլալով իրենց բոլորովին կռանգով գործողներուն և պաշտպաններուն, նամանաւանդ հաճելի ըլլալու գիւրութիւնը, ունեցող խել մը երկտատարողներու վրայ վարպապետութեան, քարոզչութեան, մեծ արկաւագութեան, գանձապետութեան և եկեղեցական ուրիշ պաշտօններ կը տեղացնեն, մինչև որ եպիսկոպոսական պաշտօններու կարգն ալ գայ:

Իրենք յառաջանալով իրենց արքանեակներն ալ կը յառաջացնեն: Ճիշդ արեգակնային դրութեան պէս է այն որ կը շարժի, իրենց ճառագայթը իրենց կուռէն եկողներուն վրայ կը փայլի, իրենց բարեարթութեանէն շահարկը պզտիկ պաշտօններ կը տեղան այն մարդերուն վրայ որոնք անոնց պաշտպանութեանը ներքե կը գտնուին:

Եթէ տէրը առաջնորդական մեծ վիճակ մը ունի, պաշտպանեայն ալ նոյնպէս բնդարձակ ժողովրդապետութիւն մը կ'ունենայ: Մանաւանդ թէ Հոսմն ալ կայ որու կ'ապստինին:

Եպիսկոպոս մը որ կարգինալ ըլլալուն կերպը գիտէ, քեզի կ'առնէ կը տանի իբր Գոնկլալի (Բաբը ընտրելու համար գումարուող կարգինալներու ժողով) անդամ. Հոսմի եկեղեցական հասից ասեանը կը մտնես, Պալլիոմը (Եպիսկոպոսական զարդ մըն է) կ'ընդունին և անա կ'ըլլան ունկնդիր սենեկապան եպիսկոպոս. Եպիսկոպոսութենէ գէպ ի կարգինալութիւն քայլ մը կայ միայն, իսկ կարգինալութենէ գէպի Գահանայապետութիւն ոչ այլ ինչ կայ բայց եթէ երեւակայական քուէարկութիւն մը:

Ամէն սարկաւազ կրնայ քահանայապետական աստիճանին հասնիլ երազել:

Մեր օրերուն մարդերուն մէջ միայն եկեղեցականը կրնայ կանոնաւորապէս յառաջանալով թագաւոր ըլլալ և այնպիսի թագաւոր մը որ թագաւորներուն գերագոյնն է:

Անա այս պատճառաւ է որ կղերանոցի մը մէջ կը վխտան մեծնալու տենջացող այնքան աշտկերաներ:

Ո՛րքան ամչկոտ գպիրներ և ո՛րքան նորատի աբլբաներ կան, որոնք Բերեթին պէս իրենց գլխուն վրայ աման մը կաթ ունին (Լաֆօնթէնինն է այս խօսքը. Բերեթ կաթնավաճառ գիւղացի մըն է որ գլուխը աման մը կաթ առած կ'ուզէ անարգել քաղաքը հասնիլ:

Որքան գիւրութեամբ կոչում կ'տնուանուի փառասիրութիւնը. ո՛վ գիտէ. այնքան ջերմեռանդ է այս կոչումը որ գուցէ իրօք անկեղծ ըլլայ և ինքնալ խաբուի իրօք կոչում մը ըլլա կարծելով:

Պիէնվընիւ Եպիսկոպոսը խոնարհ, ազքատ և մեքենասէր անձ մը ըլլալով այն երեւելի խոյրերուն կարգէն չէր: Այս այնքան յայտնի է որ իր հրամանին տակ ամենեւին երիտասարդ եկեղեցականներ չունէր:

Արդէն ըսինք թէ Բարիզ գացած ժամանակ մարդ մը առած չէր հետը: Չկար ապացոյց մը որ այս մենակեաց ձերուսին վրայ պատուաստուիլ ուզող գրանուէր: Չկար նորածիլ փառասիրութիւն մը որ անոր հոգանին ներքեւ բողբոջիլ ուզէր: Իր կանոնիկոսներն և մեծ տեղապահները հասակաւոր բարեսիրտ մարդեր էին. անոր ս'ս փակուած մնացած էին այս թեմին մէջ որ ամենեւին դուռ չունէր գուրս ելնելու և գէպի կարգինալութիւն յառաջանալու համար:

Այս մարդիկ իրենց Եպիսկոպոսին կը նմանէին սա սարբերութեամբ որ իրենք սարիներէն մաշուած էին, մինչդեռ Եպիսկոպոսը կատարելագործուած էր: Ամէն մարդ կը զգար թէ Պիէնվընիւ Եպիսկոպոսին քով մեծնայն անհնարին էր, հետեւաբար անկէ ձեռնադրուող աշակերաները կղերանոցէն ելնելէն անմիջապէս հոք էքսի և Օչի արքեպիսկոպոսներուն ուղղեալ յանձնարարական գիրեր կ'առնէին և շուտ մը կը մեկնէին, վասն զի կը կրկնենք թէ ամէն նորահաս եկեղեցական կ'ուզէ գէպի յառաջ մղուիլ:

Ծայրայեղ անձնութեամբ սպրտող սրբակեաց մարդ մը վտանգաւոր գրացի մըն է. կրնայ ըլլալ որ յառաջանալու ծառայող անդամներուդ հաշմութիւն մը գայ իրմէ. կրնայ ըլլալ որ քու կամքիդ հակառակ աշխարհիս վայելումներէն զրկուելու որոշում մը ընես անոր օրինակէն խաբուելով. զգուշացի՛ր ուրեմն այն քոտոտ առաքինութենէն որ կ'ըսուի անձնութեամբ:

Անա այս էր Պիէնվընիւ Եպիսկոպոսին առնածնութեան պատճառը:

Տխուր ընկերութեան մը մէջ կ'ապրինք: Յաջողիլ, անա այս է այն ուսումը զոր ապականութիւնը չիթ առ չիթ կ'առանդէ ամէնուն:

ԹՇՈՒԱՌՆԵՐ՝

Վայրկեան մը չեղելով կ'ըսենք թէ յաջողութիւնը բաւական զգուելի բան մըն է: Արժանաւորութեան հետ իր ունեցած կեղծ նմանութենէն մարդիկ կը խաբուին:

Ժողովորդը կը կարծէ թէ ինչ որ է մեծութիւնը նոյնն է նաև յաջողութիւնը: Պատմութիւնը միամտաբար կը խաբուի յաջողութենէն, որ ճիշդ տազանդին նմանութիւնը ունի:

Ժիւզէնայ և Թասիթ միայն չխաբուելով կը մըրմըռան յաջողութեան գէժ: Մեր օրերու մէջ գրեթէ պաշտօնական փխրաստիացութիւն մը յաջողութեան քով ծառայութեան պաշտօն ունի, յաջողութեան սպասաւորն է և անոր նախասենեակին ծառայութիւնը կ'ընէ:

Յաջող՝ անա այս է սկզբունքը: Բարեբաւտութիւնը յաջողակութիւն կ'ենթագրէ: Վիճակահանութեան մէջ բան մը վաստկէ, և անա յաջողակ մարդ մը կ'ըլլաս: Ո՛վ որ կը յաղթանակէ, կը յարգուի: Բարեբաւտութեան մէջ ծնէ՝ անա այս է միայն պետք եղածը: Բազմ ունեցիր, ամէն բան կ'ուսննաս, երջանիկ եղիր և ամէն մարդ պիտի կարծէ թէ մեծ մարդ մըն ես: Եթէ մէկ ուսի թողունք այն չինդ կամ վեց անբաւ բացառութիւնները որոնք գարու մը փառքն են. կրնանք ըսել թէ ժամանակակից մարդերու զարմանքը կարծառեութիւն մըն է:

Ոսկիին գոյնը սակի կը կարծուի: Ո՛վ կ'ուզես եղիր. հոգ չէ, բաւական է որ յաջողած ըլլաս մեծնալու: Ռամիկն ինքն իր գեղութեան վրայ չիացող ծերունի մըն է որ ինքզինքը կը պաշտէ և որ սամիկին ծափ կը զարնէ Ամենամեծ կաղերոգութիւն մը կայ զոր ունեցողը կ'ըլլայ Մովսէս մը, Էքսիլ մը, Տանթէ մը, Միշէլ-Անտ կամ Նարոլէոն մը: Ո՛վ կ'ուզէ թող ըլլայ, երբ նպատակի մը կը հասնի, բազմութիւնն

անմիջապէս և ծախահարութեամբ կը հաստատէ թէ անա ալ ունի այս հանճարներուն այն ամենամեծ կարողութիւնը:

Թող նոտար մը երեսփոխան ըլլայ, թող սուտ Գորնէյլ մը ՏՐԴԱՏ չինէ, թող ներքինի մը կանանոց մը ունենալու յաջողի, թող զինուորական Բրիտոմ մը սպասաւորար յաղթող հանդիսանայ ժամանակի մը վճարակաւ ճակատամարտին մէջ, թող զեղագործ մը Սամյրը-է-Մէօզի բանակին զօրաց կօչիկներուն համար խաւաքարտ, ներքաններ հարէ և այն խաւաքարտը կաշիի տեղ վաճառելով չորս հարիւր հազար ֆրանք եկամուտի տէր ըլլայ, թող բեռնակիր մը ապօրինաւոր վաշխատութեան հետ ամուսնանայ և անկէ ծնի եօթ կամ ութ միլիոն սրու հայրն ինքն է և մայրն ալ վաշխատութիւնը. թող քարոզիչ մը անգախօսելով եպիսկոպոս մը ըլլայ, թող մեծ տունի մը մտակարարն այնքան հարստանայ որ պաշտօնէն ելլելուն պէս գանձուց պաշտօնեայ ըլլայ, և անա մարդիկ հանճար կ'անուանեն այս տեսակ յաջողութիւնը, ինչպէս որ Մուսղըթօնի գէմքը Գեղութիւն և Գլօտի կերպարանքն ալ Վեհափառութիւն կ'անուանեն: Անդունդին համատեղութեանցը հետ կը չփոթեն այն աստղերը զոր բաղերու թաթուլները տղմային անօթի մը վրայ կը կազմեն:

Ք Լ Ո Ւ Խ Ճ Ք.

ԹԷ ԻՆՉ ԿԸ ՀԱՒԱՏԱՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՐ.

Ուղղափառութեան մասին Տ. . . ի եպիսկոպոսը չենք ուզեր քննել: Այսպիսի հոգիի մը առջեւ միայն յարգելու յօժարութիւն կը գգանք: Պէտք է հաւատալ արդարին խղճին՝ իր/խօսքին վստահելով:

Մանաւանդ թէ քանի մը հոգիներու նկատմամբ մենք կը հաւատանք թէ մարդկային առաքինութեան ամէն գեղութիւնները մեր հաւատքէն տարբեր հաւատքի մը մէջ ալ կրնան զարգանալ:

Եպիսկոպոսը ի՞նչ կարծիք ունէր այս կամ այն վարդապետութեան նկատմամբ: Այս ներքին զաղտնիքները միայն գերեզմանին ծանօթ են, ուր հոգիները մերկ կը մտնեն:

Մեր ստուգապէս գիտցածը այս է որ հաւատքի դժուարութեանց ամենեւին կեղծ լուծում մը չէր տար ան: Ազամանդը որ և է փտութեան բնգունակ չի կրնար ըլլալ: Կրցածին չափ կը հաւատամ ան: «Հաւատամ առ Հայրն», կ'աղաղակէր շատ տնգամ: Մանաւանդ թէ բարութեան գործերով կը դռնէր այն գոհունակութիւնը որ խղճին կը բաւէ և որ զաղտնապէս մարդուս կ'ըսէ. «Աստուծոյ հեան ես»:

Բայց կէտ մը կայ զոր կարծենք թէ պէտք է նշանակել. ըսել կ'ուզենք թէ եպիսկոպոսը հաւատքէն դուրս և անոր վերօք սիրային ծայրայեղութիւն

մը ունէր: Ահա շատ սիրելու մասին անդրդուելի համարուած էր ան «ղգօն մարդերէ, ծանրարարոց անձերէ և խոհեմ անձերէ»: Այս բառերը սիրելի և զամ են մեր տրոմայի աշխարհին մէջ ուր ինքնամոյութիւնը, խնաստակութենէ կ'ընդունի նշանախօսը: Ի՞նչ էր այս ծայրայեղ սէրը. անարատ բարեսիրութիւն մը որ, ինչպէս ըսինք տրդէն, մարդերու վրայ կը յորդէր և առիթը պատահած ժամանակ՝ իրերու վրայ անգամ կը տարածուէր: Ասանց արհամարհութեան կ'ապրէր: Աստուծոյ արարածոց նկատմամբ ներողամիտ էր ան:

Ամէն մարդ, որ մարդերու լուսագոյնն անխորհուրդ խտութիւն մը ունի, զոր անասնօրէն գործածելու համար կը պահէ: Տ. . . ի եպիսկոպոսը չունէր այս խտութիւնը զոր սակա՛ն ամէ՛ն և կեղեցական սովորապէս ունի: Չենք կրնար ըսել թէ հնգիկ քուրմերուն պէս հոգեփոխութեան անգամ կը հաւատար, բայց կ'երևի թէ ժողովոյ գիրքին այս խօսքին վրայ կը մտածէր: «Կենդանիներու հոգին ո՛ր կ'երթայ գիտե նք»: Տեսքին տգեղութիւններէն և բնազգումին տձեւութիւններն ո՛չ կը խոտվէր և ոչ ալ կը զայրանար. մանաւանդ թէ կը յուզուէր, գրեթէ արգահատանք կը զգար:

Կարծես թէ այս տգեղութեանց և տձեւութեանց վրայ մտածելով աներևոյթ կեանքի սահմանէն դուրս կ'իջնէր անոնց պատճառը, բացատրութիւնը կամ արդարացումը գտնելու համար և մերթ ընդ մերթ կը խնդրէր Աստուծմէ որ այն տգեղութիւնները և տձեւութիւնները թեթեւցնէ: Ասանց բարկութեան և գիրբը սրբուած մտազալմ մը կարգալ ուղղ լեզուապէտի մը աչքով կը քննէր այն ամէն խառնակութիւնները որոնք ասկաւին բնութեան մէջ կը տեսնուին:

Այս մտախոհութեան ասթիւ երբեմն անոր բերնէն տարօրինակ խօսքեր կ'երևէին :

Աստուտ մը իր պարտէզին մէջ կը գտնուէր և կը կարծէր թէ մինակ էր, բայց քոյրն ետեւէն կը քալէր առանց անկէ տեսնուելու. յանկարծ կանգ առաւ Պիէնվընիւ և գետինը բանի մը նայեցաւ. այս բանը սև, մազոտ և սոսկալի մամուկ մըն էր: Պիէնվընիւ ըսաւ այս խօսքը, զոր իր քոյրը ետեւէն լսեց. «Ինձ կենդանի, յանցանքք իրը չէ» :

Ինչո՞ւ չրեւի բարեսիրութեան այս տղայական այլ գրեթէ երկնային խօսքերը: Տղայական խօսքեր, կ'ըսենք. թող այնպէս ըլլայ, բայց այս տղայական վեհ խօսքերը նաև սուրբն Ֆրանսուա Տ'Ասիզի և Մարկոս Օրէլի բերնէն ելած են. Օր մը մըջխնի մը վրայ կոխել չուզելուն համար ոտքը գալարեց :

Այսպէս կ'ապրէր այս արգար մարդը: Երբեմն իր պարտէզին մէջ կը քնանար. քնացած ժամանակ նմանը չտեսնուած պատկասելի կերպարան մը կ'առնէր :

Երիտասարդական և նաև առնական հասակին վրայ պատմուածներուն նայելով Պիէնվընիւ եպիսկոպոսը կը քոտ և բարկասիրտ մարդ մըն է եղեր: Իր տիեզերական հեղութիւնը չէ թէ բնական գրգում մը, այլ մեծ համոզումի մը հետեւութիւնն էր, համոզում զոր կեանքի յարաբերութիւններն անոր սըրտին մէջ կազմած էին և զոր խորհրդածութիւնները շիթ առ շիթ գոյացուցած էին յամբարար, վասն զի ինչպէս ժայռը նոյնպէս և բնաւորութիւն մը կրնայ ջուրի կաթիլներու ծակեր ունենալ: Այս ծակերը չեն սրբուիր, այս բնաւորութիւնները չեն ջնջուիր:

Կարծենք ըսինք արդէն թէ 1815ին եօթնասուներ և հինգ տարեկան հասակը մտած էր, բայց կարծես թէ վաթսուներ տարեկանէն աւելի չէր: Մեծահասակ չէր, փոքր ինչ գէր էր և այս գիրութեան առաջքը

առնելու համար ժամերով հետի կը քայլէր. քայլը հաստատ էր և քիչ մը միայն կը ծուռէր. այս մանր պարագայէն հետեւութիւն մը հանել չէ մեր միտքը. Գրիգոր Կրդ բարն ութսուներ տարեկան հասակին մէջ ուղիղ կը կենար և կը ժպտէր. ասիկա յիշելով ըսել չենք ուզեր թէ բարի եպիսկոպոս մըն էր ան: Պիէնվընիւ եպիսկոպոսը գեղեցիկ գլուխ մը ունէր, ինչպէս կ'ըսէ ժողովուրդը, բայց այս գլուխն այնքան սիրուն էր որ անոր գեղեցկութիւնը կը մոռցուէր:

Երբ կը խօսակցէր այն մանկային զուարթութեամբ որ իր վայելչութեանց մին էր և որու վրայ խօսեցանք, իր ունկնդիրն ընտանի համարձակութիւն մը կը զգար. կարծես թէ եպիսկոպոսին բոլոր անձէն ուրախութիւն մը կը բլխէր: Երեսին գոյնը կենդանի և թարմ էր. ակուաները զոր պահած էր, խիստ ճերմակ էին և խօսելու ատեն կ'երևային: Այս երկու պատճառաւ այն համարձակ և զիւրամտոջելի երեւոյթը ունէր, զոր ունեցողին համար կ'ըսենք. հեղաբարոյ պատանի մըն է, ինչպէս ձերուսի մը համար կ'ըսենք. պարզամիտ մարդ մըն է:

Ընթերցողը կը յիշէ արդէն թէ Նաբոլէոնին ալ պարզամիտ մարդ մը երեւցած էր Պիրնվընիւ եպիսկոպոսը: Եւ իրօք ի սկզբան և առաջին անգամ զինքը տեսնողի մը համար գրեթէ պարզամիտ մարդ մըն էր: Բայց եթէ քանի մը ժամ քովը մնալու ըլլայիր և քիչ մը մտածումի մէջ ընկզմած տեսնէիր զինքը, պարզամիտ մարդուն կերպարանքը կամաց կամաց կը փոխուէր և չգիտեմ ինչ պատկասելի երեւոյթ մը կ'առնէր. իր լայն և զգոն ճակատը, որուն վեհութիւն մը կուտային սպիտակ մազերը. նաև մտածումէն վեհութիւն մը կը ստանտր. վեհութիւնն անոր բարութենէ կը զատուէր, թէև բարութիւնը ճառագայթելէ չէր գաղբեր. իր առջեւ կը զգայիր այն

յուզմունքը որով կը գրատուիս եթէ տեսնես հրեշտակ մը որ Բագուելով յամբարար իր թեւերը կը բանայ ստանց ժողովել, գողցելու: Յարգանքով, անմեկնելի յարգանքով մը աստիճանարար կը գրատուելիր, յետոյ սիրտդ այ այս յարգանքով կը յեղուէր և կը զգայիր թէ աստուծոյ գոննուոյ մարգը այն զօրաւոր հողիններուն մին է որոնք փորձուած ներդրամիս են և որոնց մտածումն ալ միմիայն մեզմ կըրնայ ըլլալ, վասն զի կարի վսեմ է:

Ինչպէս որ տեսանք, իր կեանքի ամէն օրուան զբաղումներն էին ժամերգութիւնը, ոգորում թիւնը, վշտահարները մխիթարել, պղտիկ երկիր մը մշակել, եզրայրսիրութիւնը, սակաւասիրութիւնը, հիւրասիրութիւնը, աշխարհիս իրերէ հրաժարումը, վստահութիւնը, սուտ մը և աշխատութիւնը:

Զբաղում ըսելով ճիշդ բառը ըսած կ'ըլլանք և իրօք եպիսկոպոսին բոլոր օրը, աստուծոյն մինչեւ իրիկուն, բարի մտածումներով, բարի խօսքերով և բարի գործերով կը գրատուէր: Բայց օրուան զբաղումը բոլորովին ընցած չէր ըլլար, եթէ Պաթիւթին և Մակրուար իրենց սենեակը երթալէն ետք եպիսկոպոսը ցուրտին կամ անձրեւին պատճառաւ չկարենար պարտէզը երթալ գիշերը և քնանալէն ասաջ մէկ կամ երկու ժամ հոն մնալ. կարծես թէ իրեն համար կրօնական արարողութիւն մըն էր նախ գիշերային երկնից վսեմ տեսարաններուն նայելով մտածել և ապա նիրհել: Երբեմն նաև կէս գիշերը ժամ մը անցած ժամանակ պատաւ աղջիկներն եթէ քնացած չըլլային ծառուղիին մէջ անոր յամբարար քայլը կը լսէին:

Հոն մինակ կը քայլէր հանդարտութեամբ, միտքը ամփոփելով, պաշտելով, իր սրտին պայծառութիւնը եթերին պայծառութեան հետ բաղդատելով, մթու-

թեան մէջ համաստեղութեանց տեսանելի պայծառութիւններէն յուզուելով և հոգին անձանօթ աշխարհէն ներչնչուող մտածումներու տալով բոլորովին: Այսպէս քալելու ժամանակ սիրտը նուիրելով այն ժամին ուր գիշերային ծաղիկներն իրենց անուշահոտութիւնը կը նուիրեն. աստեղագարդ գիշերուան մէջ իբր ճրագ մը վստուած և արարածոց տիեզերական ճառագայթութիւն մէջ անբաւ հիացումով մը գրատուած ըլլալով, գուցէ ինքն ալ չէր գիտեր թէ ի՞նչ կ'անցնէր իր միտքէն. կը զգար թէ իր վրայէն բան մը կը թռէր կ'երթար և փոխադարձաբար բան մըն ալ իր վրայ կ'իջնէր: Այս փոխանակութիւնն ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ հոգիի անգունդներուն, տիեզերաց անգունդներուն հետ խորհրդաւոր կերպով փոխանակիլը:

Պիէնվընիս կը մտածէր Աստուծոյ մեծութեան և ներկայութեան վրայ, նաև սպողաց յաւիտենակահոտութեան վրայ որ զարմանալի զազունիք մըն է. ամէն անեղբութեանց վրայ որոնք իր աչքերուն ասջեւ ամէն կողմէ անհունասպէս կը հեռանային և միմիայն կը նայէր անխանալիին՝ ասանց խմանալ ուղեւա զայն: Աստուծոյ ո՛վ և ի՞նչ ըլլալը չէր քննէր, այլ անոր վեհութենէն կը շխնար:

Կը գիտէր հիւլէներու այն սքանչելի հանդիպումները որոնք նիւթին տեսք կուտան, նիւթին զօրութիւնները կը հաստատեն և կը յայտնեն, միութեան մէջ անհատականութիւնները, տարածութեան մէջ համեմատութիւնները, անեղբութեան մէջ անթիւր կը կազմեն, և լոյսով գեղեցկութիւնը կ'արտաբերեն: Անհատները այս միաւորութիւններով անընդհատ կը կապուին և կը քակուին, սակէ կը հետեփ կեանքը և մահը:

Հին ձողարարձի մը կռթնող փայտեայ նստու-

բանի մը վրայ կը բազմէր և իր պողատու ծառերուն գծուծ և վտխո չուքերուն մէջէն աստղերուն կը նայէր: Արտավարի մը քառորդին տարածութիւնը ունեցող այն հողն որ այնքան խեղճութեամբ մշակուած էր և ուր խել մը աւերակներ և հիւղեր կային, սիրելի էր անոր և բաւական:

Աւելին ի՞նչ պիտի բնէր այնպիսի ձերուանի մը որ իր կեանքին պարսպ ժամանակը ցորեկը պարտիզպանութեամբ և գիշերը հայեցողութեամբ կ'անցընէր: Այս նեղ շրջապատը որուն ձեղունքը երկինքն էր, միթէ բաւական չէ՞ր զԱստուած պաշտելու. հետզհետէ անոր թէ՛ ամէնէն զմայլելի և թէ՛ ամէնէն վսեմ գործերը տեսնելով:

Եւ իրօք միթէ իր ամէն ուղածը այս չէր. ասկէց աւելի ի՞նչ կրնար փափաքիլ: Երջելու համար պզտիկ պարտէզ մը ունէր և մտախոհելու համար անբաւութիւնը: Ոտիցը քով ունէր ինչ սր կրնայ մշակուիլ և քաղուիլ, իսկ գլխուն վերօքը կար ինչ որ կրնար իր քննութեանց և խորհրդածութեանց ենթարկելու երկրիս վրայ քանի մը ծաղիկներ, իսկ երկնից մէջ բոլոր աստղերն ունէր:



## Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Գ .

### Թէ՛ Ի՛նչ կը խորհէր ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ

Վերջին խօսք մըն ալ բռնք:

Ոմանք այս մանրամասն պարագաները կարգալէն ետքը գուցէ բռն՝ մանաւանդ արդի ժամանակիս՝ թէ Տ... ի եպիսկոպոսը կերպիւ ի-իք « ամենաստուածեան մըն է, — այս բառը հիմա մտաւ եղած բառ մըն է, — և թէ՛ պախարակելու և թէ՛ գովելու մտօք գուցէ կարծեն թէ ան ալ ունէր այն փիլիսոփայական մասնաւոր գրութեանց մին, որք մեր դարուն յատկութիւններն են և որք երբեմն մէնական միտքերու մէջ կը ծլին, կը կազմուին և կ'աճին մինչև որ անոնց կրօնքին յաջորդեն: Այս պատճառաւ կը պնդենք թէ որոնք որ Պիէնվընիս եպիսկոպոսը ճանչեցին, ամենեւին պատճառ մը չունէին անոր վրայ այսպիսի կարծիք մը ունենալու: Այս մարդը միայն իր սրտէն կ'ընդունէր լոյսը: Իր իմաստութիւնը սրտէն բղխող լոյսով կը բազմանար միայն:

Ամենեւին դրութիւն մը չունէր, բայց բարի գործեր շատ ունէր: Գծուարիմաց խնդիրներու նկատմամբ խորհրդածութիւնները մարդուս բանաւորութիւնը կը զդրդեն: Ապացոյց մը չունինք որ կարծենք թէ եպիսկոպոսը մութ խնդիրներու վտանգին ենթարկած ըլլայ իր միտքը: Առաքեալ մը կրնայ յանդուգն ըլլալ. բայց եպիսկոպոս մը կը պարտաւորի վախկոտ ըլլալ: Հաւանական է որ իր խիղճը ներած

չէր այնքան խորունկ կերպով քննել այն դժուարին խնդիրները, որոնք կերպիւ խիբ սարսափելի են, և մեծ մխտակութեամբ պահուած: Հանդուցի գանձիւններուն մէջ նուիրական սարսափ կայ. այս գանձիւններուն տիրալի դոները բաց եւ ուղղղին. բայց բան մը կայ որ կեանքի անցորդին կ'ըսէ թէ ներելի չէ ներս մտնել: Վա՛յ անոր որ կը մտնէ:

Հանձարները վերացական և դժուարիմայ խընդիրները քննելու համար երբ մտածումի անլուր խորերը կը թափանցեն, կարծես թէ վարդապետութեանց վերեւ գտնուելով իրենց գաղափարները Աստուծոյ կ'առաջարկեն: Անոնց ազօթքը վիճարանելու յանդուգն հրատէր մըն է: Պաշտելու ատեն կը հարցնեն: Ասիկա անձկութեամբ և պատասխանատուութեամբ լեցուն ուղիղ կրօն մըն է ան անձերու համար որոնք անոր զատիվայրներէն չեն երկնչիր:

Մարդկային խորհրդածութիւնն ամենեւին սահման չունի: Գտնողին պատասխանատուութիւնը իր վրայ տանելու թէութեամբ նոյն իսկ իրեն շրջում պատճառող բնութիւնը կը վերլուծէ և կը քննէ:

Կրնայ ըսուիլ թէ սքանչելի ընդդիմադրութեամբ մը ինքն ալ բնութիւնը կը հիացնէ. մեղի շրջապատող խորհրդատու աշխարհը մեզմէ ընդունածը ետ կը գարծնէ. հասանական է որ հիացմամբ նկատողները հիացմամբ կը նկատուին:

Ինչ և է, աշխարհիս վրայ կան մարդեր — արդեօք մարդ են անոնք — որոնք մտահոխոհութեան հոբիզաններէն բացարձակին բարձրութիւնները որոշակի կը նշմարեն և որոնք անեզրական բարձրութեան անհղ տեսիլը կը տեսնեն: Պիէնվընիս եպիսկոպոսը այս մարդերու կարգէն չէր, հանձար մը չէր:

Անշուշտ պիտի անարեկէր այս բարձրութիւններէն ուրիշ հանձարներ, ոմանք, ինչպէս են Ավլ-

տէնպօրկ և Բասպալ, յիմարութեան անգունոր սպըրդեցան:

Անշուշտ այս մեծ մտախոհութիւնները բարոյական օգտակարութիւն մը անին և այս դերբուկ ճամբաներէն յատճացողն իտեական կատարելութեան կը մտենայ:

Բայց Պիէնվընիս եպիսկոպոսը աւելի կարճ ճամբայ մը բռնած էր, որ էր Աւետարանը:

Իր շուրջաօրին վրայ ամենեւին չէր ուզեր Եզիա մարգարէին վերարկուին ծալքերը կազմել. դէպքերու խաւարին տատանման վրայ ամենեւին ապագայի ճառագայթ մը չէր ծրագրեր. իրերու նշույլը բոց մը համարելու չէր անխատեր. ո՛չ մարգարէութիւն ունէր, ոչ ալ մոգութիւն: Այս խոնարհամիտ մարդը միմիայն կը սիրէր:

Հասանական է որ իր աօթքը գերմարդկային փափաքի մը ատրիճանին հասնէր. բայց մարդը ինչպէս որ չի կրնար շատ սիրել, նոյնպէս չի կրնար շատ ազօթել, և եթէ սուրբ գրոց ցուցուցած սահմանէն աւելի ազօթք ընելը հերոսութիւն կը ճամարուի, ապա ուրեմն սուրբ թէրէզա և սուրբն ժէրոմ հերետիկոս են:

Պիէնվընիս եպիսկոպոսը հեծողներուն և ապաշաւողներուն կը մտենար: Տիեզերքն իբր անբաւ հիւանդութիւն մը կ'երեւար իրեն. ամենուրեք տեղ կը նշմարէր, բժիշկի մը ուշադրութեամբ ամենուրեք ականջ կուտար վշտահարներու ձայնը լսելու համար և առանց լուծել ուզելու հանդուցը՝ վերքը բուժելու կը ջանար:

Արարածներուն ամենի տեսարանն անոր սրտին արգահատանքը իր զարգացնէր. իր միակ զբաղումն էր կարեկցելու և մխիթարելու լաւագոյն կերպ մը գտնել թէ՛ իրեն և թէ՛ ուրիշներուն համար:



Այս բարի և հազուագիւտ եկեղեցականին համար  
ամէն էակ միւլթարիւ ուզող տրտմութեան մշտակայ  
առարկայ մըն է :

Կան մարդիկ որոնք ոսկի հանելու կ'աշխատին .  
բայց Պիէնվընիս եպիսկոպոսը կարեկցութիւն արտա-  
բերելու կ'աշխատէր : Իր հանքն էր տիեզերական  
թշուառութիւնը : Վիշան ամէնուրեք միշտ բարեգոր-  
ծութեան մը առիթ էր : «Սիրեցէ՛ք զմիմեանս», կ'ը-  
սէր բացարձակապէս . անկէց աւելի բան չէր փափա-  
քեր, և այս էր միայն իր բոլոր վարդապետու-  
թիւնը :

Օր մը այն մարդն որ ինքզինքը «փրկափայ»  
մը կը կարծէր, այն ձերակուտականը զոր արդէն  
սիշեցինք, եպիսկոպոսին բտաւ . —Շայէ՛ անգամ մը  
աշխարհիս տեսարանը, ամէնքն ամէնուն դէմ կը պա-  
տերազմին, ամէնէն զօրաւորն ամէնէն խելացին է :  
Չեր «սիրեցէ՛ք զմիմեանս» վարդապետութիւնը տըխ-  
մարութիւն մըն է : —«Լաւ, պատասխանեց Պիէնվը-  
նիս եպիսկոպոսն առանց վիճելու, և թէ՛ տիմարու-  
թիւն մըն է այն, պէտք է որ հոգին անոր մէջ պահ-  
ուի, Ինչպէս մարգարիտը ոտորէին մէջ :»

Եւ իրօք եպիսկոպոսն այս «տիմարութիւն» մէջ  
կը կենար, հոն կ'ապրէր . անով բացարձակապէս դո՛հ  
կ'ըլլար . մէկուսի թողլով ահագին խնդիրները որոնք  
միտքը կը զբաւեն և կ'ահարեկեն . վերացականու-  
թեան անշտիկի հետաւորութիւնները . մէթաֆիզիկի  
գարստանդները, այն ամէն անդունդները որոնց յա-  
տակը առաքեալին համար Աստուած, իսկ անասու-  
ուածին համար ոչնչութիւնը կայ . ճակատագիրը,  
բարին և չարը, էակն էակին դէմ հրատարակուած  
պատերազմը, մարդուս խիղճը, կենդանիին խորհուն  
քնաչրջութիւնը, մարդուս մահուամբ այլակերպու-  
թիւնը, կիանքերու համառօտ հաշիւը զոր գերեզմանը

կը պարունակէ . սիրոյ առարկաներուն յաջորդարար  
և անիմանալի կերպով մը մարդկային անդրդրուելի  
հոգիին հետ պատուաստուիլ և միաւորիլը . նիւթին  
էութեան, ինքնագոյութեան պատճառը, Չէն և Էն,  
հոգին, բնութիւնը, ազատութիւնն ու հարկը . բարձր  
խնդիրներ, ազետալի խորութիւններ ուր կը ծուին  
մարդկային մտքի հսկայածու հրեշտակապետները,  
զարհուրելի անդունդներ, որոնց յատակը կը հային,  
Լիւզբէս, Մանու, սուրբ Պօղոս և Տանթէ այն փայ-  
լակնափայլ աչօք, որ հաստատօրէն դէպ ի անեղբու-  
թիւն նայելով կարծես թէ աստղեր կը ծագեցնէ :

Պիէնվընիս եպիսկոպոսը պարզ մարդ մըն էր որ  
զուրաէն կը հաստատէր մութ խնդիրները՝ առանց  
քննելու, առանց յուզելու, և առանց իր միտքն ալ  
խոտվելու . իսկ իր հոգին մթութիւնը կը յարգէր  
պատկաւանքով :



Ա Ն Կ Ո Ւ Մ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

ԱՌԱՒՕՏԷՆ Ի ՎԵՐ ՔԱՆՈՂ ՄԱՐԳՈՒ ՄԸ ԵՐԵՎԱՆԵ

1815ի Հոկտեմբերին առաջին օրերէն օր մը աւելին մարդ մտնելէն գրեթէ ժամ մը առաջ հետիտան ճամբարգող մարդ մը Տ... պզտիկ քաղաքը կը մըտնոր: Նոյն ժամուն պատուհանները կամ գուռներու չեմին վրայ գանուող քանի մը անձինք անհանդարտ կերպով մը այս ուղեւորին կը նայէին:

Այս մարդէն աւելի թշուառ կերպարանք ունեցող անցորդ մը դեռ տեսած չէին: Միջանասակ, յոյր, հաստաբազուկ, ուժեղ եւ քառասունըհինգ կամ քառասունըվեց տարեկան մարդ մըն էր ան: Մոփածեւ եւ պահպանակաւոր դլխանոց մը, որու նիւթը կաշի էր, մասամբ իւրք կը ծածկէր իր արեւակէզ, խորչակահար եւ քրտնաթոր գէմքը: Շապիկը, որու կըտաւը հաստ եւ գոյնը դեղին էր, արծաթեայ պզտիկ խարիսխով մը պարանոցին կպուած ըլլալով, իր թա-

ւառ կուրծքը կ'երեւար. չուանի պէս գալարուած փողկապ մը գրուած էր. իսկ հագած բանթալոնը, որուն գոյնը եւ կտաւը հաստ էր, գործածուած, բուրրովին մաշուած, մէկ ծունկը ձերմկած եւ միւսն ալ ծածկուած էր. վրան ծլիկ ծլիկ եղած գորշագոյն հին պլուզա մը ունէր, որուն մէկ արմուկը կանանչ չուխայի կտորով մը կարկտուած եւ չուանով կարուած էր. կոնակը աղէկ լեյուած, աղէկ կոճկուած եւ բուրրովին նոր գինուորական տոպրակ մը, ձեռքն ալ հանգուցաւոր անագին գաւազան մը կար. ոտքը գուլպայ չուէր. կոշիկներն երկաթով գրուադուած, գլուխը խուզուած եւ մօրուքը երկնցած էր: Քրտինքը, տաքը, ոտքով ճամբորդութիւնն եւ փոշին ա'լ աւելի գձուձ երեւոյթ մը կուտային այս աւերուն կերպարանքին:

Մազերը գերծուած, այլ սակայն տնկուած էին. վասն զի ա'լ սկսեր էին քիչ մը բուսնիլ եւ կ'երեւար թէ ժամանակէ մը ի վեր կտրուած չէին:

Ուսկէ՞ կուգար: Հարաւէն: Գուցէ ծովին եզրերէն, վասն զի Տ... մտած էր այն փողոցէն ուսկէ եօթն ամիս առաջ Նարոյէտն կայսրն ալ անցած էր Գանէն Բարիդ երթալու համար:

Այս մարդն առուօտէն մինչև իրիկուն քալած էր, վասն զի շատ յոգնած կ'երեւար: Քաղաքին վարի կողմը գտնուած հին արուարձանին կիներէն ոմանք կասէնտի պուլվարին ծառերուն տակ անոր կանգ առնելը եւ ձեռնվայրին ծայրը աղբիւրէ մը ջուր խըմելը տեսած էին: Կ'երեւի թէ շատ ծարաւ էր, վասն զի ետեւէն գացող քանի մը պատանիներ երկու հարիւր քայլ անդին, չուկայի հրապարակին աղբիւրին քով անոր նորէն կանգ առնելը եւ ջուր խմելը տեսան:

Երբոր Բուաչըվէր փողոցին անկիւնը հասաւ, ձախ կողմը դարձաւ և դէպի քաղաքապետին սպարանն ուղղուեցաւ. ներս մտաւ և քառորդէ մը ետք դուրս ելաւ: Ոստիկանութեան զինուոր մը դրան քով քարէ բազմարանի մը վրայ նստած էր. այս ա՛ն նստարանն էր որուն վրայ ելաւ Տրուօ զօրապետը Մարտի Աին Տ.: ՚ի բնակիչներուն ահաբեկ բազմութեան ժիւան ծովածոցին (Միջերկրականի ծովին պղտիկ խորչերէն մին է) յայտարարութիւնը կարգալու համեր: Մարդը գլխանոցը հանեց և ոստիկան զինուորին բարեւ տուաւ:

Զինուորը ստանց ընդունելու բարեւը, ուշադրութեամբ նայեցաւ, ժամանակ մը ետեւէն գիտեց և յետոյ քաղաքին խորհրդարանը մտաւ:

Այն ժամանակները Տ...ի մէջ «Լա Գրուա տը Գօլպա» անունով գեղեցիկ պանդոկ մը կար: Պանդոկապետն էր Փագէն Լապար անուն մարդ մը, որ քաղաքին մէջ նշանաւոր էր ուրիշ Լապար անուն մարդու մը հետ ազգականութիւն ունենալուն համար: Այս Լապարը Կրքնօպլի մէջ «Թրուա Տօֆէն» անուն պանդոկին գլխաւորն էր և ժամանակաւ զօրարանակի ստաջնորդութեան պաշտօն վարած էր:

Երբ կայսրը էլպա կղզիէն պառնալով Ֆրանսա մտաւ, այս «Թրուա Տօֆէն» պանդոկին վրայ շատ տարածայնութիւններ ելած էին քաղաքին մէջ:

Կը պատմուէր թէ Պերթրան զօրապետը սալյորդի հագուստով ծպտած բազմիցս հոն եկած էր Յունվար ամսոյ մէջ և թէ հոն զինուորներու պատուոյ խաչեր և քաղաքացիներու ալ լիարուօն սկիներ բաշխած էր:

Ճիշտ այս է որ Կայսրը Կրքնօպլը մտած տտեհ չուզած էր կուսակալին պալատը ընակիլ և քաղաքապետին չնորհակալ ըլլալով ըսած է. «Լա մարդ մը

կը ճանչեմ, անոր տունը պիտի երթամ» և «Թրուա Տօֆէն»ի պանդոկը գացած էր:

«Թրուա Տօֆէն»ի Լապարին այս փառքը քսանըհինգ մդոն անդին մինչև «Լա Գրուա տը Գօլպա» պանդոկին Լապարին վրայ կ'անդրադառնար: Ասոր ակնարկելով քաղաքին մէջ կ'ըսէին. «Կրքնօպլը Լապարին եղբորսդին է աս»:

Մարդը դէպի «Լա Գրուա տը Գօլպա» պանդոկն ուղղուեցաւ, որ քաղաքին պանդոկներուն լաւագոյնն էր: Խոհարանը մտաւ որ փողոցին վրայ դուռ մը ունէր: Բարձր հնոցները վառուած էին. բուխերիկին մէջն ալ լաւ կրակ մը վառուած էր, որ զուարթօրէն բոցեր կ'արձակէր:

Պանդոկապետը, որ միանգամայն պանդոկին մարդերուն գլխաւորն էր՝ կրակարանէն դէպի սաները կ'երթեւեկէր, կարի զբաղած էր և կը հսկէր պատուական ճաշի մը պատրաստութեան: Այս ճաշը սալյորդներու համար էր, որոնք մտակայ սրահին մէջ վրվուկով կը խնդային: Ամէն ճամբորդ գիտէ որ սալյորդները սովորութիւն ունին պատուական կերպով ճաշելու:

Կրակին առջև երկայն շամբուր մը կը դառնար, որու վրայ ճարպալի ալպեան մուկուժը, կաքաներ և վայրի աքաղաղներ կային, իսկ հնոցներու վրայ Լօղէի լիճին սրտուած երկու խոշոր ծածան (տաղան պալըղը) և Այօղի լիճէն սրտուած և կարմրախայտ բտուած ձուկ մը կ'եփուէր:

Պանդոկապետը գրան բացուիլը և նորեկի մժ ներս մտնելը լսելով՝ առանց նայելու հարցուց.

— Ի՛նչ կ'ուզէք, պարոն:

— Ընթրիլ և պանկիլ, ըսաւ մարդը:

— Շատ ազէկ, պատասխանեց պանդոկապետը, և մանրազնին նայուածքով մը օտարականը գլխէն

մինչև ոտքը դիտելէն ետք կրկնեց. «Ստակը վճարելու թէ ու թեամբ» :

Մարդը պլուզային գրպանէն կաշիէ հաստ քսակ մը հանեց և պատասխանեց.

— Ուզածդ ստակ ըլլայ :

— Ապա ուրեմն պատրաստ եմ կամքդ կատարելու, ըսաւ պանդոկապետը :

Մարդը նորէն գրպանը գրաւ քսակը, տոպրակը կռնակէն իջեցնելով գրան քով գետինը գրաւ, գաւազանը ձեռքը պահեց, և գնաց կրակին քով ցած աթոռակի մը վրայ նստաւ :

Տ... քաղաքը լերան վրայ շինուած է : Հոկտեմբերի գիշերները ցուրտ կ'ընէ :

Բայց պանդոկապետը հոն հոս երթեւեկելու ատեն նայուածքը համբոյրդին վրայ կը շրջէր :

— Ե՞րբ պիտի ճաշենք, ըսաւ մարդը :

— Հիմակ անմիջապէս, պատասխանեց պանդոկապետը : Մինչդեռ նորեկ մարդը կռնակը դարձուցած կրակին քով կը տաքնար, ժագէն Լապար պատուարժան պանդոկապետը գրպանէն մատիտ մը հանեց և պատուհանին քով պզտիկ սեղանի մը վրայ գրուած հին օրագրի մը ծայրը պատուեց առաւ, սպիտակ լուսանոցին վրայ քանի մը տող գրեց, ծալլեց առանց կնքելու և այս թուղթին կտորը տղայի մը յանձնեց օր կ'երեւար թէ անոր խոհանոցին ծառան և միանգամայն սպասաւորն էր : Պանդոկապետը ծառային ականջին բան մը ըսաւ և ահա աս իսկոյն մեկնեցաւ դէպ ի քաղաքապետին պաշտօնատունը վազելով :

Ճամբորդն ամենեւին նշմարած չէր պանդոկապետին թուղթ մը գրելը եւ տղային հետ զրկելը : Անգամ մը ևս հարցուց. «Ե՞րբ պիտի ճաշենք» :

— Հիմակ անմիջապէս, պատասխանեց :

Տղան ետ դարձաւ և թուղթը բերաւ : Պանդոկ

կապետը շուտ մը բացաւ զայն պատասխանի սպասող մարդու մը պէս : Ուշադրութեամբ կարդաց, գլուխը որորեց և վայրկեան մը մտածեց :

Վերջապէս քայլ մը առաւ դէպ ի ճամբորդն որ ախուր մտածումներու մէջ ընկզմած կ'երեւար :

— Պարո՛ն, ըսաւ պանդոկապետը, չեմ կրնար ձեզի ընդունիլ :

— Մարդն աթոռակին վրայէն կիսովին ելաւ եւ ըսաւ :

— Ի՞նչ պատճառաւ կը վախնաք որ չե՞մ վճարեր, կ'ուղէ՞ք որ կանխիկ վճարեմ : Կը կրկնեմ թէ սաակ ունիմ :

— Պատճառն այդ չէ :

— Հապա ի՞նչ է :

— Ստակ ունիմ, ըսիք :

— Այո՛, ըսաւ մարդը :

— Բայց ես սենսակ չունիմ, պատասխանեց պանդոկապետը :

Մարդը հանդարտօրէն ըսաւ .

— Ախո՛րը դրէք զիս :

— Չեմ կրնար :

— Ինչո՞ւ :

— Վասն զի ախո՛ր ձերունն է :

— Ապա ուրեմն, կրկնեց մարդը, շտեմարանին մէկ անկիւնը յարդի շեղ մը կրնայ անկողին մը ըլլալ ինձ : Ծաշէն ետք մտածելու բան է այդ :

— Եւ ոչ իսկ կերակուր կրնամ տալ ձեզ :

Պանդոկապետին այս պատասխանը զոր մեղմ ձայնով այլ հաստատ կերպով տուած էր, ծանր երեւցաւ օտարականին : Ուրբի վրայ ելաւ եւ ըսաւ :

— Բայց պարոն, անօթութենէ կը մեռնիմ : Առաւօտէն ի վեր քալած եմ. տասներկու մղոն ճամբայ

քաղցրի: Քանի որ ստակը կուտամ, կ'ուզեմ կերակուրուի:

— Ուտելու բան չկայ, ըստ պանդոկապետը:

— Մարդը քահ քաց խնդաց եւ գէպ ի կրակաբանը եւ հնոցները դառնալով, ըսաւ. «Բան մը չունի՞ս, հապա այս կերակուրները ի՞նչ են:

— Ասոնց ամէնն ալ տէր ունի:

— Ո՞վ է տէրը:

— Սայրորդները:

— Քանի՞ հոգի են:

— Տասներկու:

— Լաւ. բայց քսան հոգիի բաւելու կերակուր կայ հոն:

— Ամէնն ալ առին ես ստակն ալ կանխիկ վճարեցին:

Մարդը նորէն նստաւ եւ ձայնը առանց բարձրացնելու ըսաւ.

— Պանդոկի մը մէջ կը գտնուիմ եւ քանի որ անօթի եմ, տեղէս չեմ շարժիր:

Այն ատեն պանդոկապետը մարդուն մօտեցաւ եւ անոր ականջն ի վար ըսաւ այնպիսի ձայնով որ օտարականին սարսուռ մը տուաւ:

— Կորսուէ՛ գնա՛ ասկէ:

Նոյն պահուն ճամբորդն որ կծկուած էր եւ գաւազանին երկաթաւոր ծայրովը քանի մը խարոյկ կը հրէր կրակին մէջ, բարկութեամբ դարձաւ. եւ ուրովհետեւ պատասխան մը տալու համար բերանը կը բանար, պանդոկապետն ուղղակի իրեն նայեցաւ եւ ցած ձայնով մը շարայարեց. — Նայէ՛ որ ասկէ աւելի չխօսիմ: Կ'ուզե՞ս որ անունդ տամ: Ժան Վալփան է անունդ: Հիմա կ'ուզե՞ս որ նաեւ ո՞վ ըլլա գ ըսեմ: Երբ հոս եկար, կասկած մը ունեցայ վրադ, քաղաւ

քաղեալին տոմսակ մը գրեցի եւ ա՛հ պատասխանն ալ առի: Կարգալ զիտե՞ս:

Այսպէս խօսելով օտարականին կը ներկայէր այն թուղթը, որ քիչ մը ստաջ պանդոկէն քաղաքապետին պաշտօնատունը եւ անկէ ալ գէպ ի պանդոկ ճամբորդած էր:

Մարդը անգամ մը աչքէ անցուց թուղթը: Պանդոկապետը պահ մը լուծիւնէ ետք կրկնեց.

— Սովորութիւն ունիմ ամէն մարդու հետ քաղաքավարութեամբ վարուելու: Կորի՛ր, գնա՛ ուրեմն:

Մարդը գլուխը ծռեց, նորէն կռնակը առաւ տոպրակը գոր գետինը զրած էր եւ գուրս ելաւ: Մեծ փողոցը մտաւ. առանց ուր երթալը գիտնալու կը քալէր սուսերուն քսուելով իբր նուաստացած եւ տրտում մարդ մը: Եւ ոչ խակ անգամ մը ետին չնայեցաւ:

Եթէ նայած ըլլար, պիտի տեսնէր որ «Լա Գրուատը Գօլպա»ի պանդոկապետը դրան չեմին վրայ կանգնած եւ պանդոկին բոլոր ճամբորդները ինչպէս նաև փողոցին բոլոր անցորդները բոլորովին խմբած շարժումներով կը խօսէր եւ մատով զինքը կը ցուցնէր եւ այն խումբին անվստահ եւ ահարեկ նայուածքը դիտելով պիտի գուշակէր թէ շատ չանցած բոլոր քաղաքին մէջ գէպը մը պիտի համարուէր իր գալուստը:

Բայց բան մը չտեսաւ: Վշտահար մարդիկ իրենց ետեւը չեն նայիր, վասն զի քաջ գիտեն թէ անբաղուածիւնը իրենց ետեւէն կուգայ:

Այսպէս ժամանակ մը ճամբան շարունակեց՝ միշտ քալելով, անծանօթ փողոցներէ երթալով պատահաբար, եւ մոռնալով յոգնութիւնը, ինչպէս տրտում թեան մէջ կը պատահի միշտ:

Յանկարծ սաստիկ անօթի ըլլալը զգաց, Գիշերը

կը մօտենար: Չորս կողմը նայեցաւ հանգստարան մը գտնելու յոյսով:

Հոյաչէն պանդոկը իրեն համար գոց էր. աւելի գձուձ ճաշարան մը, անշուք խցիկ մը կը փնտռէր:

Ճիշտ փողոցին ծայրը ճրագ մը կը վառէր. վերջալոյսի ատեն սպիտակ երկնից վրայ եղեւնի ոտտ մը կը ճրագրուէր, որ երկաթեայ մոյթէ մը կախուած էր: Մարդը հոն գնաց:

Իրօք պզտիկ պանդոկ մըն էր, Շաֆօ փողոցին պանդոկն էր այն:

Ճամբորդը վայրկեան մը կանգ առաւ և պատուհանին ապակիէն պանդոկին ստորին սրահէն ներսը նայեցաւ. այս սրահին մէջ սեղանի մը վրայ դրուած ճրագ մը կար. նաև «չմինէա» մը որուն մէջ լաւ կրակ մը կը վառէր: Քանի մը մարդիկ գինի կը խըմէին. պանդոկապետը կը տաքնար:

Կրակարանին վրայ չղթայով երկաթեայ սան մը կախուած էր, որուն մէջ կերակուրը եռալով կ'եփէր: Այս պանդոկն երկու դուռ ունի. մին փողոցին վրայ է, միւսն ալ պզտիկ գաւիթին վրայ:

Ճամբորդը չհամարձակեցաւ փողոցին դուռնէն մտնելու: Լոկեայն գաւիթը մտաւ, անգամ մըն ալ կանգ առաւ, յետոյ վեհերտութեամբ դոնափակը վերցուց և դուռը հրեց:

— Ո՞վ է այն, ըսաւ պանդոկապետը:

— Մէկն որ կ'ուզէ ընթրել և պակիլի:

— Շատ աղէկ. հոս կ'ընթրեն և կը պակիին:

Մարդը ներս մտաւ. գինի խմող մարդերուն ա՛մէնն ալ դարձան նայելու համար:

Մէկ կողմէ ճրագն և միւս կողմէ կրակը կը լուսաւորէին օտարականը. ուստի մինչդեռ տաքակր կը քակէր, ամենքն ալ քննեցին զայն:

Պանդոկապետն ըսաւ մարդուն. — Ահա կրակ:

Կերակուրը սանին մէջ կ'եփի: Եկո՛ւր տաքցի՛ր, բարեկամ:

Օտարականը կրակին քով գնաց և նստաւ: Կրակին երկնցուց սուքերը զոր յոգնութիւնը վիրաբաւորած էր: Սանէն պատուական հոտ մը կ'եղնէր: Իր գէմքը, զոր մասամբ խիք ծածկած էր գլխանոցը, բարօրութեան անորոշ իրեւոյթ մը առաւ, երեւոյթ մը որուն հետ խառնուած էր վշտի սովորութենէ յառաջ եկող կակձալի տեսքը:

Բայց հաստատ, աղբու և տխուր գէմք մըն էր այն, որուն գիծերը տարօրինակ կերպով մը բազազրուած էին:

Այս գէմքն ի սկզբան հեղահամբոյր, բայց ետքէն խիստ կ'երեւար: Աչքը մացառի մը տակէն փայլող հուրի մը պէս յօնքերուն ներքև կը փայլէր: Սակայն սեղան նստող մարդերուն մին ձկնավաճառ մըն էր, Շաֆօյի փողոցին գինետունը մտնելէն առաջ Լապարի պանդոկը գացեր էր ձին ախոռը գնելու համար:

Առաւօտուն պատահարար Պրա տ'Ասի և կարծեմ էսդուբլօնի ճամբուն վրայ հանդիպած էր այս չարաչուք օտարականին որ հետիտան կը ճամբորդէր: Արդ, հանդիպած ատեն մարդն որ արդէն խիստ յոգնած կ'երեւար, առաջարկած էր անոր գինքը իր ձիուն ետեւ առնել, բայց ձկնորսը չչսել ձեւացնելով աւելի չուտ երթալ սկսեր էր:

Կէս ժամ առաջ այս ձկնորսն ալ ժողէն Լապարին բոլորափքը խմբուող մարդերուն մին էր և նոյն իսկ ինքն իր առաւօտեան անհաճոյ հանդիպումը «Լա Քրուա տը Քոլպայի մարդերուն պատմած էր: Նստած տեղէն աննշմարելի նշան մը ըրաւ պանդոկապետին և երբ աս քովն եկաւ, ցած ձայնով քանի մը խօսք ըսին երարու:

Մարդը նորէն իր մտածումներուն մէջ ընկզմած էր նոյն պահուն :

Պանդոկապետը կրկին շմինէային մօտեցաւ , ձեռքը տմարդօրէն օտարականին ուսին վրայ դրաւ և ըսաւ .

— Ելի՛ր գնա ասկէ :

Օտարականը ետեւը դարձաւ և մեղմօրէն պատասխանեց . — Ա՛հ , դուն ալ գիտես . . . :

— Այո՛ :

— Միւս պանդոկէն ճամբայ տրուեցաւ ինձ .

— Ասկէց ալ կ'աքսորուիս :

— Հապա ո՞ւր երթամ :

— Ո՛ւր որ կ'ուզես :

Մարդը գաւազանը և տոպրակը առաւ և գնաց :

Երբ գուրս ելաւ , քանի մը պատանի , որոնք « Լա Գրուա տը Գօլպա » էն մինչև հոն ետեւէն եկած էին և կարծես իրեն կը սպասէին , քար նետեցին անոր : Բարկութեամբ քանի մը քայլ ետ դարձաւ և գաւազանով սպառնաց պատանիներուն որոնք թռչուններու երամի պէս ցրուեցան :

Բանտին առջեւէն անցաւ : Դրան վրայ կախուած երկաթեայ շղթայ մը կար որ զանգակի մը կապուած էր : Շղթան քաշեց : Պզտիկ դուռ մը բացուեցաւ :

— Պարոն դոնապան , ըսաւ օտարականը յարգանքով քլիարկը հանելով , կը բարեհաճի՞ք դուռը բանալու և այս գիշերուան համար տեղ մը տալու ինձ :

Չայն մը պատասխան տուաւ :

— Բանտը պանդոկ մը չէ : Իբր յանցաւոր բռնել տուր ինքզինքդ և անա այն ատեն կ'ընդունիմ քեզի :

Դոնակը նորէն գոցուեցաւ :

Մարդը պզտիկ փողոց մը մտաւ , ուր շատ մը պարտէզներ կային : Ասոնց մէկ քանին ցանկապատի

տեղ ցած ցանկեր ունին միայն , որով փողոցը զուարճալի կերպարանք մը կ'առնէ :

Այս պարտէզներուն և ցանկերուն մէջ միայարկ պզտիկ տուն մը տեսաւ , որուն պատուհանէն լոյս կ'երեւար : Պատուհանէն ներս նայեցաւ , ինչպէս նայեցաւ պանդոկէն : Մեծ սենեակ մըն էր այն և պատերը կիրով ճերմկած : Չիթով ծածկուած անկողին մը , մէկ անկիւնը օրօրան մը , քանի մը փայտեայ աթոռ կար նաև երկձիգ հրացան մը որ պատին վրայ կախուած էր : Սենեակին մէջ կերակուրի սեղան մը կար պատրաստուած : Պղնձեայ ճրագի մը լոյսէն փողոցը կ'երեւար , որուն կտաւը հաստ և ճերմակ էր . սեղանին վրայ արծաթի պէս փայլող անազեայ կուժ մը կար գինիով լեցուն և թուխ գոյն թանաման մը որ չոգի կուտար :

Այս սեղանին քով քառասուն տարեկան հասակի մօտ մարդ մը նստած էր , որուն ղէմքն ուրախ գուլթ էր , և ծունկին վրայ մանուկ մը կար որ կը ցայտէր : Քո՛վն ալ կին մը կար , որ նորատի էր և ուրիշի մը ծիծ կուտար : Հայրը կը խնդար , մանուկը կը խնդար , մայրը կը ժպտէր :

Օտարականը այս անուշ և խաղաղաւէտ տեսարանին առջև պահ մը մտախոհեց : Ի՛նչ կը զգար այս վայրկեանին : Միայն ինք գիտէր :

Հաւանօրէն մտածեց թէ այս զուարթալի տունը պիտի հիւրընկալէր զինքը և թէ հոն ուր այնքան երանութիւն կը տեսնէր , զուցէ սակաւ ինչ գթութիւն պիտի գտնէ :

Մեղմիւ դուռը զարկաւ , բայց լսող չեղաւ : Երբ երկրորդ անգամ զարկաւ , լսեց որ կինը կ'ըսէր . — Բարեկամ , կարծեմ թէ դուռը կը զարնուի :

— Ո՛հ , պատասխանեց էրիկը :

Օտարականը երրորդ անգամ զարկաւ :

էրիկը ոտքի վրայ ելաւ, ճրագը առաւ և գնաց դուռը բացաւ: Բարձրահասակ, կէս գիւղացի և կէս արհեստաւոր մարդ մըն էր ան:

Կաշիէ ընդարձակ դենջակ մը կար վրան, որ մինչեւ ձախ ուտը կ'երկնէր և որու մէջ կռան մը, կարմիր թաշկինակ մը, վառօթի կաշեղէն շիշ մը և ուրիշ շատ մը բաներ կային որոնք գրպանի պէս գոտիին մէջն էին: Գլուխը դէպի կոնակը կը ծռէր. շապիկը լաջնապէս բացուած և ծռուած ըլլալով, իր սպիտակ մերկ վիզը կ'երեւար, որ ցուլի մը վզին կը նմանէր: Ունքերը թանձր, «Փավօրիթ»ները սեւ և աճաղին, աչքերը գլխին հետ հաւատար, դէմքին վարի կողմը խոփոռ էր. և այս ամէնը տնական հանդստութիւն վայելողի մը այն երեւոյթը ունէր որ անբացատրելի բան մըն է:

— Ներեցէք, պարոն, ըսաւ ճամբորդը: Ստակը վճարելու թէութեամբ կրնա՞ք պնակ մը թան և քընանալու համար սա պարտէզին մէջ գտնուած հիւղին մէկ անկիւնը տալ ինձ: Ըսէ՛ք, կրնա՞ք տալ. տա՞մ ստակը:

— Ո՞վ էք դուք, հարցուց տան աէրը:

Մարդը պատասխանեց. — Բույ-Մուստօնէն կուգամ: Բոլոր օրը քալեցի. տասներկու մղոն ճամբայ քալեցի: Կրնա՞ք խնդիրս ընդունիլ. տա՞մ ստակը:

— Երբ բարի մարդ մը ստակը վճարելու պայմանաւ կ'ուզէ ընթրել և պառկիլ, չեմ կրնար մերժել իր խնդիրը: Բայց ինչո՞ւ պանդոկը չէք երթար:

— Պանդոկին մէջ տեղ չկայ:

— Անկարելի է, այսօր ո՛չ տօնավաճառի և ոչ ալ շուկայի օր է: Լազարին պանդոկը գացի՞ք:

— Այո:

— Ինչո՞ւ չկեցաք:



ՄԻԹԷ ԴՈՒ ԵՍ ԱՅՆ ՄԱՐԴԸ



— Չգիտեմ ինչո՞ւ չուզեց ընդունիլ զիս, պատաս-  
խանեց ճամբորդը շփոթումով:

— Շաֆօ փողոցին մէջն ալ չգիտեմ ո՞վ պանդոկ  
մը ունի. հոն ալ գացի՞ք:

Օտարականին շփոթութիւնն երթալով կ'աւել-  
նար, ուստի թոթովելով պատասխանեց.

— Հոն ալ չընդունեցին զիս:

Գիւղացիին գէժքն անվստահութեան երեւոյթ մը  
տուաւ, նորեկին գլխէն մինչև ոտքը նայեցաւ և  
յանկարծ սարսուտով մը գոչեց.

— Միթէ դո՞ւ ես այն մարդը...: Անգամ մըն  
ալ օտարականին նայեցաւ ուշադրութեամբ. երեք  
քայլ ետ գնաց, ճրագը սեղանին վրայ դրաւ և պա-  
տէն հրացանը տուաւ:

Սակայն գիւղացին Միթէ ԴՈՒՆ ԵՍ ԱՅՆ ՄԱՐ-  
ԴԸ ՈՐ... խօսքը ըսած պահուն կիներ տեղէն ելած,  
երկու դասակը գիրկը առած և շտապաւ էրիկին ետեւը  
սպաստանած էր: Աչքերն անարեկ, պարանոցը բաց  
էր. և անուգոգով օտարականին կը նայէր՝ մեղ-  
միկ մըմտալով. «Գո՞ղ չուն»:

Այս ամէն չարժումներն այնքան շուտով տեղի  
ունեցան որքան կարելի էր երեւակայել զանոնք:  
Տանուտէրն իժի մը նայողի պէս քանի մը վայրկեան  
օտարականին կերպարանքը նայելէն և զննելէն ետք  
դուռը եկաւ և ըսաւ.

— Կորի՛ր գնա:

— Շնորհք բրէք, բաժակ մը ջուր տուէք, կըրկ-  
նեց մարդը:

— Ա՛ս քեզի բաժակ մը ջուր, ըսաւ գիւղացին,  
հրացանին ծայրը ցուցնելով:

Յետոյ ուժգնակի դուռը գոցեց և երկու անագին  
նիզեր քաշեց ետեւէն: Մարդը լսեց դրան կղպուելը,  
վայրկեան մը ետք պատուհանին փեղկերը գոցուե-

ցան, երկաթեայ մոյթ մըն ալ ետեւի կողմէն դրուեցաւ: Օտարականը մոյթին ձայնն ալ լսեց դուրսէն:

Երթալով գիշերուան մութը կը կոխէր: Ալպեան լեռներու ցրտաշունչ հովը կը փչէր: Մարը մտնող արեւին նշոյլներուն շնորհիւ օտարականը փողոցին կից պարտէզներուն մէկուն մէջ խրճիթի նման բան մը նշմարեց, որուն չորս կողմը դալարի կոշտերով գոցուած երեւցաւ իրեն:

Փայտեայ արգելոցի մը վրայէն ցատկելով պարտէզը մտաւ և խրճիթին մօտեցաւ, որուն դուռը նեղ և խիստ ցած ծակ մըն էր: Խրճիթը կը նմանէր այն շէնքերուն զոր փողոց մաքրողները փողոցներու եղբին վրայ կը շինեն: Անշուշտ կարծեց թէ փողոց մաքրողի մը բնակարանն էր ան: Անօթութիւնն ու ցուրտը զինքը կը տանջէին. անօթի մնալը յանձն առած էր. բայց գէթ ցուրտէն պատասպարուելու ապաստարան մըն էր ան:

Այս տեսակ բնակարաններու մէջ սովորաբար գիշերը մարդ չգտնուիր: Օտարականը փորին վրայ պռակելով, ծակէն խրճիթին մէջ սպրդեցաւ: Խրճիթը տաք էր: Յարգեայ անկողին մը գտաւ հոն, որ բաւական լաւ էր, վայրկեան մը վրան երկնցաւ և այնքան յոգնած էր որ ամենեւին չչարժեցաւ: Յետոյ տեսնելով որ տուրակը կռնակին վրալ նեղութիւն կուտայ իրեն, տեսնելով նաև որ պատրաստ բարձ մըն էր այն, սկսաւ փոկերուն մին քակել:

Նոյն պահուն որոտումի նման անագորոյն թընթիւն մը լսեց՝ աչքերը վերցուց և խրճիթին ծակէն տեսաւ որ մութին մէջ անագին շունի մը գլուխը կը ծրագրուէր:

Խրճիթը շունի որջ մըն էր:

Մարդը որ նոյնպէս հաստարագուկ և ամենի անձ մըն էր, գաւազանը ձեռքն առաւ, տուրակը վահան

մը բրաւ և վերջապէս յաջողեցաւ որջէն դուրս ելլելու: Այս սովիւ իր հին պաթերուն պատուաւորներն աւելի լայնցան:

Պարտէզէն ալ դուրս ելաւ, բայց կռնակի վրայ քայլելով, վասն զի շունը փախցնելու համար ստիպուած էր գաւազանը այն կերպով շարժելու, զոր այս տեսակ սուսերամարտի թեանց վարպետները «լա բող գուվէրթ» (գոցուած վարդ) կ'անուանեն:

Երբ բաւական գոտարութեամբ նորէն դուրս ելաւ արգելոցին վրայէն անցնելով, երբ ինքզինքը փողոցը գտաւ՝ մինակ, առանց բնակարանի, առանց յարկի, առանց պատասպարանի, արտաքսուած ըլլալով նաև այն յարգեայ անկողին վրայէն և այն սղորմելի որջէն, քարի մը վրայ աւելի ինկաւ քան թէ նստաւ, և կ'երեւայ թէ անցորդ մը որ փողոցէն կ'անցնէր, անոր աղաղակը լսեց որ կ'ըսէր. — Եւ ոչ իսկ շուն մըն եմ:

Պահ մը ետք ոտքի վրայ ելաւ և սկսաւ քայլել: Քաղաքէն դուրս ելաւ, յուսալով թէ դուցէ՛ դաշտերուն մէջ ծառ մը կամ յարդի գէղ մը կը գտնէ և կը պատասպարուի:

Այսպէս ժամանակ մը քայլեց՝ միշտ գլուխը կուրած: Երբ զգաց թէ մարդկային ամէն բնակարաններէ հեռի կը գտնուի, գլուխը վերցուց և աչքերը չորս կողմը շրջեց:

Տեսաւ որ դաշտի մը մէջն էր. իր առջև այն ցած բլուրներէն մին կար որոնք կարուած ողորկ խողաններով ծածկուած են և որոնք հունձքէն ետք խուզուած գլուխներու կը նմանին:

Հորիզոնը բոլորովին խաւար էր. միայն գիշերուան մթութիւնը չէր այս խաւարը. գրեթէ գետնին մօտ գիղուած ամպեր ալ կային, որոնք կարծես թէ

բլուրին վրայ կը կոթնէին և վեր կ'երկէին երկինքը պատելով:

Լուսինը պահ մը ետք պիտի ելնէր և գէնիթին վրան ալ տակաւին վերջալուսական նշոյլ մը կը ծփար. հետեւաբար այն ամպերն երկնից վրայ սպիտակագոյն գոթէթ մը կը կազմէին, ուրկէ երկրի վրայ լոյս մը կ'արձակուէր:

Արդ, երկիրը երկինքէն աւելի լուսաւորուած էր: Այս լուսաւորութիւնը օդերեւութական պատճառի մը ազեւոր հետեւանքն էր և ըլլաւ որուն շրջանակը խեղճ և անշուք էր, խաւարամած հարկոսնին վրայ անախորժ և տոգոյն տեսքով մը կը ծրագրուէր: Այս տեսարանը իր ամբողջութեամբը սոսկալի, փոքր, տխուր և սահմանաւոր էր: Ոչ գաշտին և ոչ ալ բլուրին վրայ բան մը չկար, բացի տձև ծառէ մը որ ճամբորդէն քանի մը քայլ անդին սարսոկելով կը գալարուէր:

Յայտնի է թէ այս մարդը չունէր խնայականութեան և մտքի այն փափուկ սովորութիւնները, որով մարդս իրերու անստոյգ տեսքէն կը տպաւորուի, սակայն այն երկինքին, բլուրին, գոշտին և ծառին վրայ այնպիսի ազեւոր երեւոյթ մը կար որ ճամբորդը պահ մը անշարժ մնալէն և մտախոհելէն ետք յանկարծ ետ գտնեալ սկսաւ:

Կան վայրկեաններ ուր կարծես թէ բնութիւնը թշնամի է: Մարդը ետ դարձաւ, բայց Տ...ի գուռները գոցուեր էին:

Տ... քաղաքը, որ կրօնական պատերազմներու ժամանակ պաշարումներու գիմոցած է, դեռ 1815ին հին պատերով շրջապատուած էր: Այս պատերը կը պաշտպանուէին քառաձև աշտարակներէ, որոնք կառքէն քանդուեցան: Ճամբորդը խրամատէ մը անցաւ և քաղաքը մտաւ:

Երեկոյեան ժամը գրեթէ ութն էր: Փողոցները չճանչնալուն համար, սկսաւ քալել առանց գիտնալու թէ ո՛ւր կ'երթայ:

Այսպէս մինչև կառավարիչին պաշտօնատունը, յետոյ կղերանոցը հասաւ: Մայր եկեղեցիին հրապարակէն անցնելու ատեն սպանալու ձեւով ձեռքը գէպի եկեղեցիին կողմը շարժեց: Այս հրապարակին անկիւնը տպարան մը կայ:

Ստաջին անգամ այս տպարանին մէջ տպուեցան կայսեր և կայսերական պահապան զօրաց առ բանակն ուղղեալ յարաբարութիւնները, որոնք էլլաւ կղզիէն բերուած էին և զոր նոյն խիկ Նարսէան շարագրած էր:

Օտարականը յոյնութեան պատճառաւ ուժը կուտաւ և ամէն բանէ յոյսը կտրած ըլլալով այն տրպարանին դրան առջև գտնուող քարէ նստարանին վրայ պառկեցաւ:

Նոյն պահուն եկեղեցիէն պատու կին մը գուռս ելնելով տեսաւ այս մարդը որ մութին մէջ երկրնցած էր:

— Բարեկամ, ի՞նչ կ'ընէք հոգ, ըսաւ կինը:

Մարդը խտլաւ և բարկութեամբ պատասխանեց.

— Բարի՛ կին, ըրածս արդէն կը տեսնես. պտուկեցայ որ քնանամ:

Բարի կինը, — Ի՞նչ քարի բուռելու արժանի էր ան, — ի՞նչ մարքիզունիւն էր:

— Այգ քարի՛ն վրայ, հարցուց ան:

— Տեսնուի՞նք տարի փայտէ անկողինի մը վրայ պառկեցայ, ըսաւ մարդը. այսօր ալ քարէ անկողինի մը վրայ կը պառկիմ:

— Զի՞նուո՞ր մըն էիք:

— Այո՛, զինուոր էի, բարի կին:

— Ի՞նչօ՞ւ պանդակը չէք երթար:

— Վասն զի ստակ չունիմ:

— Ափսո՛ս որ քսակիս մէջ քառասուն փարա  
ունիմ, ըսաւ Ռ...ի մարքիղունին:

— Տուէ՛ք հոգ չէ:

Մարդը քառասուն փարան առաւ: Ռ...ի մար-  
քիղունին շարայարեց:—Ասանկ չնչին դումարով մը  
չէք կրնար պանդոկը երթալ. փորձ մը ըրի՞ք: Ան-  
կարելի է որ գիշերը հոս անցընէք: Հարկաւ անօթի  
էք և կը պաղիք: Մէկը չգտնողեցա՞ւ որ գթալով  
ձեզի իր տունը ընդունէր:

— Ամէն դուռ զարկի:

— Վե՞րջը:

— Ամէն դուռէ ալ արտաքսուեցայ:

«Բարի կինը» մարդուն թեւին դպչելով և հրա-  
պարակին միւս կողմէն եպիսկոպոսարանին կից ցած  
և պղտիկ տուն մը ցուցնելով կրկնեց.

— Ամէն դուռ զարկի՞ք:

— Այո՛:

— Աս դուռն ալ զարկի՞ք:

— Ո՛չ:

— Չարկէք ուրեմն:

Գ Լ Ո Ի Խ Բ.

ԻՄԱՍՏՈՒՆԻՆ ԽՐԱՏՈՒԱԾ ԽՈՂԵՄՈՒԹԻՒՆԸ

Այն իրիկունըՏ...ի եպիսկոպոսը քաղաքին մէջ  
պտոյտը ընելէ ետք իր սենեակը քաջուած և ժամերով  
հոն մնացած էր: «Պարտուց» վրայօք մեծ երկ մը կը  
յօրինէր, որ դժբախտաբար անկատար մնաց:

Ուշադրութեամբ աչքէ կ'անցընէր ինչ որ հայ-  
րապետներն և վարդապետներն այս ծանրակշիռ նիւ-  
թին վրայ ըսած են: Իր դիրքն երկու մատի բաժ-  
նուած էր. առաջին մասին մէջ ամէնուն պար-  
տաւորութեանց վրայ կը խօսէր:

Ամէնուն պարտաւորութիւնները մեծ պարտա-  
ւորութիւններ են որոնք չորս կարգի կը բաժնուին:

Մտթէոս աւետարանիչը հեռուեալ կերպով կը  
նշանակէ զանոնք. — Պարտաւորութիւնք առ Աստ-  
ուած, պարտաւորութիւնք առ անձն, պարտա-  
ւորութիւնք առ ընկերն, պարտաւորութիւնք առ  
արարածս:

Իսկ միւս պարտաւորութիւնները եպիսկոպոսը  
ուրիշ գրութեանց մէջ գտած էր. թագաւորներու և  
հպատակներու պարտաւորութիւնները առ հոսմայե-  
ցիս գրուած նամակին մէջ, գառաւորաց, կանանց,  
մայրերու և երիտասարդներու պարտաւորութիւնները  
Սուրբ Պետրոսի գրութեանց մէջ մանկանց և ծառա-  
ներու պարտաւորութիւնները առ Եփեսացիս գրուած

նամակին մէջ և կոչսերու պարտաւորութիւններն ալ կորնթացիս գրուած նամակին մէջ նշանակուած և պատուիրուած են :

Այս ամէն պատուէրները մեծ աշխատութեամբ ներդաշնակաւոր ամբողջութեան մը մէջ զետեղել կ'ուզէր հոգիներու նուիրելու համար :

Ժամը ութին տակաւին կ'աշխատէր՝ բաւական անհանգիստ կերպով քառակուսի սղօթիկ թուղթերու վրայ գիր դրելով և ծնկան վրայ բացուած մեծ գիրք մը ունենալով, երբ տիկին Մակլուար սովորութեանը համեմատ ներս մտաւ անկողնին քովի պահարանէն արծաթեղէնները առնելու համար :

Պահ մը ետք եպիսկոպոսը զգալով թէ սեղանը պատրաստ է և թէ քոյրը գուցէ իրեն կը սպասէ գիրքը գոցեց, գրասեղանէն հեռացաւ սեղանատունը մտաւ :

Սեղանատունն երկայնաձև սենեակ մըն էր, և ինչպէս ըսած ենք արդէն, փողոցին վրայ գուռ մը և պարտէզը նայող պատուհան մը ունէր :

Տիկին Մակլուար իրօք ալ ամէն սպասները բերած և սեղանը պատրաստած էր : Իր գործովը զբաղելու ատեն միանգամայն Օրիորդ Պաթիսթինի հետ կը խօսակցէր : Ճրագ մը կար սեղանին վրայ, որ շմինէին քօլն էր : Ասոր մէջն ալ լաւ կրակ մը վառուած էր :

Դիւրին է գաղափար մը ունենալ այս երկու կանանց նկատմամբ, որոնց հասակը վաթսուէն տարին անցած էր. տիկին Մակլուար կարճահասակ, անձնեայ, աշխոյժ էր. իսկ օրիորդ Պաթիսթին հեզահամբոյր, նիհար փափուկ, եզրայրէն քիչ մը աւելի մեծ էր :

Մետաքսեայ զգեստ մը հագած էր, որ 1806ին նորաձևութեանց համեմատ լուսագոյն էր : Այս զգեստը

տը Բարիզէն առնուած էր և տակաւին կը տեսէր : Ռամկական խօսքերը միայն մէկ բառով իտէալ մը բացատրելու յատկութիւնը ունին, մինչդեռ նոյն իտէան բացատրելու համար գուցէ հարկ ըլլայ ամբողջ երեսը լեցնել. ուստի այն ռամկական խօսքերուն մին ընտրելով կ'ըսենք թէ տիկին Մակլուար «գեղջուկ» է, իսկ օրիորդ Պաթիսթին «տիկնոջ» մը կերպարանքն ունէր :

Տիկին Մակլուար փողաւոր սպիտակ գլակ մը և վիզն ալ ոսկի խաչ մը ունէր. տան մէջ գտնուած կնոջական զարդն այս էր միայն. պարանոցը խիստ սպիտակ թաշկինակ մը կապած և լայն ու կարճ թեզանիքով ասուէ սեւ զգեստ մը հագած էր. կարմիր և կանանչ քառակուսիներ ունեցող զենջակ մըն ալ կար վրան, զոր մէջքէն կապած էր կանաչ ժապուէնով մը՝ ֆանելայէ նոյնագոյն զենջակի մը հետ, որ վերի երկու ծայրերէն երկու գնդասեղով կապուած էր : Իսկ կոշիկները հաստ և դուլպաններն ալ Մարսիլլայի կանանց սովորութեան համեմատ զեղին էր :

Պաթիսթինի զգեստը 1806ի ձևերուն համեմատ կտրուած կարճ զգեստ մըն էր, որ նեղ թուաներ, ուսադրի ձևով թեզանիներ իրր զարդ կախուած ժապուէն մը և կոճակներ ունէր : Գորշագոյն մազերը գանգրաձև կեղծ վարտերով ծածկուած էին : Տիկին Մակլուար խելացի, աշխոյժ և բարեւէր կերպարան մը ունէր :

Բերնին երկու անկիւններն անհաւասար կերպով ելած և վերին շուրթը ստորին շրթունքէն աւելի լայն ըլլալով վէս և խրոխտ կնիկի մը երեւոյթը կուտային անոր : Եպիսկոպոսին լութեանը ժամանակ աներկիւզ համարձակութեամբ և միանգամայն յարգանօք կը խօսէր նա. բայց երբ գերապայժառ

կը խօսէր, ինչպէս որ գիտէ ընթերցողը, օրիորդին նման կրաւորապէս կը հնազանդէր ան. Իսկ Պաթիսթինն և ոչ անգամ կը խօսէր: Միայն կը հնազանդէր և կը հաւանէր:

Բայց երկտասարդութեանը ժամանակ աղու որութիւնն ունեցած չէր. գլուխը հաւասարութեամբը կապտադոյն մեծ աչեր և քիթ մը ունէր որ երկայն և կանգուն էր, բայց իր բոլոր գէմքէն, իր բոլոր անձէն, ինչպէս ըսինք, սկիզբները անպատու՝ բարութիւնն մը կ'արտաշնչուէր:

Հեզամմբոյր ըլլալու համար ծնած էր ան. բայց հաւատքը, գթասիրութիւնն և յոյսն որոնք հոգին տաքցնող աւաքինութիւններ են, այս հեզամբոյրութիւնը սակաւ առ սակաւ մինչև սրբութեան բարձրացուցած էին: Բնութիւնը դառն մը և կրօնքն ալ հրեշտակ մը բրած էր զայն: Խեղճ սրբասուն ազջիկ: Քաղցր յիշատակ մը աներեւութացած էր:

Օրիորդ Պաթիսթինն այն գիշեր եպիսկոպոսարանին մէջ տեղի ունեցող զէպքը ետքէն այնքան պատմած է որ շատ անձինք որոնք զեռ կենդանի են, այն զէպքին մանրամասն պարագաներն անգամ կը յիշեն:

Եպիսկոպոսը մտած ատեն տիկին Մակլուար փոքր ինչ եռանդով կը խօսէր. «օրիորդ»ին հետ կը խօսակցէր խնդրի մը վրայ, որ ընտանի էր իրեն և որուն եպիսկոպոսը սովորած էր: Խնդիրը տան դրան զոնափակին վրայ էր: Կ'երեւի թէ տիկին Մակլուար ընթրիքին համար քանի մը պաշար առնելու գացած ատեն զանազան տեղեր բաներ լսած էր:

Չարաչուք դատարկասունի վրայ խօսք կը պրտտէր. կ'ըսուէր թէ կասկածելի թափառական մը եկած էր, որ անշուշտ քաղաքին մէջ տեղ մը կը գրտ-

տուէր, և թէ կարելի է որ գէշ փորձանքի հանդիպին որոնք որ այն գիշերը ուշ գառնալ ուզեն իրենց տունը. թէ ոստիկանութեան տեսչութիւնը լրջօրէն չէր կատարեր իր պաշտօնը, վասն զի կառավարիչն և քաղաքապետն իրարու հետ հակառակութիւն ունէին և կ'ուզէին իրարու գէշութիւնն ընել զէպքերու տեղի տալով թէ հետեւաբար խելացի մարդիկ կը պարտաւորէին իրենք հակել քաղաքին պահպանութեան և զգուշանալ, և թէ պէտք էր որ իւրաքանչիւր ոք հաստատուն կերպով փակէր, կզպէր և ամբազնիբ իր տունը և «գուռներն ալ աղէկ գոցեր»:

Տիկին Մակլուար այս վերջին խօսքը շեշտելով ըսաւ. — Բայց եպիսկոպոսն իր սենեակին մէջ պաղած ըլլալով, չմինէին առջեւ նստած էր և կը տաքնար, նաև ուրիշ բաներու վրայ կը մտածէր:

Ուստի, առարկութիւն մը չըբաւ այն շեշտաւոր խօսքին նկատմամբ զոր տիկին Մակլուար ըսած էր: Տիկին Մակլուար այն խօսքը երբ կրկնեց, օրիորդ Պաթիսթինն իր եղբօրն տոանց ահաճութիւն մը պատճառելու տիկին Մակլուարը գոհ ընել ուզելով, համարձակեցաւ վհներոտութեամբ ըսելու.

— Եզրա՛յր իմ, տիկին Մակլուարի ըսածը կը լսէ՞ք:

— Անորոշ կերպով բան մը լսեցի, ըսաւ եպիսկոպոսը: Յետոյ կիսով չափ աթոռը գարձնելով, ձեռքը ձունկերուն վրայ դնելով և զէպ ի պառաւ սպասուէին վերցնելով իր համակիր և զուարթ զէմքը, զոր կրակը վարէն կը լուսաւորէր, շարաշարեց:

— Ըսէ նայինք, ինչ կայ. բան մը կա՞յ, միթէ մեծ վտանգի մէջ ենք:

Այն ատեն տիկին Մակլուար կրկին գրուցեց ամ-

բողջ եղելու թիւներ, ակամայ թիչ մը չարտագանց կերպով պատմելով:

Մակկուարի պատմութեան նաչելով, գնչու մը, բոսլիկ մարդ մը, վտանգաւոր մութազկան մը կար քաղաքին մէջ այն պահուն. թէ այս մարդը ժապէն Լապարի պանդոկը գացեր էր, բայց Լապար չէ ընդուներ զայն. թէ Կասէնտիի պուլվառէն գալը և մոթ ասան անոր թափառելը տեսողներ կային. վերջապէս տոպրակ մը և չուան կրող և սարսափելի գէմք ունեցող մարդ մըն է եղեր ան:

— Ստոյգ է ըսածդ, հարցուց Պիէնվընի:

Եպիսկոպոսին այսպիսի հարցում մը ընելու զիջանելէն տիկին Մակկուար ոգի առաւ. այս հարցումէն մակարերեց թէ եպիսկոպոսն ալ ոչ նուազ կը խոռուէր. ուստի յաղթանակաւ շարունակեց իր պատմութիւնը:

— Այո՛, սրբազան հայր, ըսածիս պէս է: Այս գիշեր աղէտ մը պիտի պատահի քաղաքիս մէջ. ամէն մարդ այս կարծիքը ունի. ցաւալի է որ ստտիկանութիւնն այ քաղաքին անդորրութեան հող չի տանիր: Լեռներու մօտ քաղաքի մէջ ապրիլ և գիշերը փողոցներուն մէջ և ոչ իսկ կանթեղ ունենալ. մարդ գիշերով դուրս կ'եկնէ և որ կողմը դառնայ մութ խորշերէ ի գատ բան չի տեսներ: Ես կ'ըսեմ, Սրբազան հայր, և ահա օրիորդն ալ ինծի պէս կ'ըսէ թէ...

— Ես բան չըսի, ընդմիջեց քոյրը, վասն զի կըրայրս գէշ բան չընէր:

Տիկին Մակկուար խօսքը շարունակեց, իբր թէ բողոք մը եղած չըլլար:

— Կ'ըսենք թէ այս տունն ամենեւին ապահով չէ. եթէ սրբազանը հրաման կուտայ, երթամ Բօլէն

Միւզպուա գարրինը կանչեմ որպէս զի դրան հին պարզունակները նորէն գնէ. պարզունակները պատրաստ են. վայրկեանի մը դորձ է այս. կը կըրկնեմ թէ գէթ միայն այս գիշերուան համար պարզունակ պէտք է: Սրբազան հայր, վասն զի սոսկալի բան մըն է այնպիսի դուռ մը ունենալը զոր ուզողը կը բանայ դուրսէն՝ դռնափակը վերցնելով. այս չբաւէր, և ահա Ձեր Սրբազնութիւնը սովորութիւն ըրած է ամէն եկողին հրամայէ՛ ըսելու, և ո՛վ Ատուած իմ, կէս գիշերի միջոցին անգամ ուզողը առանց հրամանի ներս կը մտնէ...

Սոյն պահուն դուռը զարնուեցաւ բաւական ուժգնութեամբ:

— Հրամայեցէ՛ք, ըսաւ եպիսկոպոսը:



## Գ Լ ՈՒ Խ Գ.

## ԿՐՈՒՈՐԱԿԱՆ ՀՆԱԶԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ԴԻԻՅԱԶՆՈՒԹԻՒՆԸ

Դուռը բացուեցաւ և այնպիսի ուժգին կերպով բացուեցաւ որ կարծես թէ մէկը զօրութեամբ և հաստատութեամբ հրած էր զայն: Մարդ մը ներս մտաւ: Արդէն կը ձանձնանք անոր ով ըլլալը: Աս ան ձամբօրդն է որ, ինչպէս տեսանք քիչ մը առաջ, իջեան մը գտնելու համար կը թափառէր:

Երբ մտաւ, քայլ մը առաւ և կեցաւ առանց գոցելու դուռը: Տողրակը կռնակն էր, գաւազանը ձեռքը, նայուածքը խոժոռ, յանդուգն յոգնած և ուժգին էր: Շմինէային կրակը կը լուսաւորէր զայն: Չարաչուք կերպարան մը ունէր: Աղէտաւոր երեւոյթ մըն էր ան:

Տիկին Մակլուար և ոչ իսկ կրցաւ աղաղակ մը արձակել: Սարսուռ մը զգաց և բերանը բաց մնաց:

Օրիորդ Պաթիսթին ետին դառնալով ներս մըտնող մարդը նշմարեց և վախէն ոտքի վրայ ելաւ. յետոյ գլուխը կածաց կամաց կրակարանին կողմը դարձնելով սկսաւ եղբօրը նայիլ, և ահա իր դէմքը նորէն ստացաւ իր սովորական կատարեալ հանգարտութիւնը և պարզութիւնը: Եպիսկոպոսը մարդուն կը նայէր հանգարտօրէն:

Երբ բերանը պիտի բանար հարցնելու համար նորեկին թէ ի՞նչ կը փափաքէր, մարդն երկու ձեռ-

քովը գաւազանին կռթնեցաւ, աչքերը ծերունիին և երկու կնոջ վրայ ծուռ անեց փոփոխակի և առանց սպասելու որ եպիսկոպոսը խօսի, բարձր ձայնով մը ըսաւ.

—Անունս ժան Վալթան է. իսկ ես թիապարտ մըն եմ: Տասնրիներ տարի թիապարտներու բանտը մնացած եմ: Չորս օրէ ի վեր ազատեցայ և չորս օրէ ի վեր կը քալեմ Բօնիթարլիէ երթալու համար, վասն զի հոն է երթալու տեղս: Թուլօնէն մինչև հոս եկայ չորս օր քալելով: Այս իրիկուն երբ այս քաղաքը հասայ, պանդոկ մը գացի, բայց աքսորուեցայ զեղին անցագրիս պատճառաւ, զոր հարկ եղած էր քաղաքապետին պաշտօնատուները ցուցնել: Ուրիշ պանդոկ մըն ալ գացի, բայց թէ՛ առաջինին և թէ՛ ետքինին պանդոկապետը «կորի՛ր գնա» ըսաւ ինձ: Ոչ ոք ընդունեց զիս: Բանտը գացի. բանտապահը դուռը չբացաւ: Շունի մը որջը գացի, բայց չունն ալ խածաւ և արտաքսեց զիս մարդերուն պէս. կարծես թէ ո՛վ ըլլալս գիտէր: Դէպ ի դաշտերը գացի դուրսն աստղերու պաշտպանութեան ներքե պառկելու համար, բայց երկինքը աստղ չի կար: Կարծեցի թէ պիտի անձրեւէ և թէ բարի Աստուած մը չկար որ անձրեւը արգիլէ, ուստի քաղաքը վերագարձայ դրան մը առջև քնանալու համար: Վարը, հրապարակին մէջ քարի մը վրայ պառկելու վրայ էի երբ բարեսիրտ կին մը ձեր տունը ցուցնելով ըսաւ. «Մա դուռը դարկ»: Չարկի և ներս մտայ. ի՞նչ է հոս, պանդոկապետ մըն էք դուք: Ստակ ունիմ, որ գրամագլանխս է Հարիւրիներ ֆրանք և տասներէնգ սու ունիմ, զոր թիապարտութեան մէջ տասներկու տարի աշխատելով վաստակեցայ: Ուստի պատրաստ եմ վճարելու: Միթէ նօ՞գս է. ստակ ունիմ, ըսի: Խիստ յոգնած



եմ. ոտքով տասներկու մզօն քարեցի. անօթի եմ. կ'ուզէ՞ք որ հոս մնամ այս գիշեր:

— Տիկի՛ն Մակրուար, ըսաւ եպիսկոպոսը, մէկ պնակ աւելի դի՛ր սեղանը:

Մարդը երեք քայլ առնելով ճրագին մօտեցաւ, որ սեղանին վրան էր և կարծես եպիսկոպոսին ըսածը լաւ մը չհասկնալով, ըսաւ.

— Կիմանա՞ք, նորէն կը կրկնեմ թէ թիապարս մըն եմ: Եղեոնագործ գառապարտեալ մըն եմ. թիարանէն կուգամ:— Գրպանէն գեղնադոյն մեծ թուղթ մը հանեց և բացաւ:— Անցադիրս ինչպէս կը տեսնէք, դեղին է: Սյս պատճառաւ ուր որ երթամ կ'արտաբսուիմ: Կ'ուզէ՞ք կարգալ: Կարգալ գիտեմ, ե՛ս կարգամ: Թիարանին մէջ սորված եմ գրել կարգալը: Սորվիլ ուզողներուն համար դպրոց մը կայ հոն: Ահա տեսէ՛ք ինչ գրուած է անցադիրս մէջ. «Փան Վայթան գառապարտութենէ ազատեալ եղեոնագործ, ծնեալ ի...» այս կտորը պէտք չունիք կարգալու: «տասներինը տարի թիարանը մնաց: Հինգ տարի՛ դուս պատուհան խորակելով գողութիւն ընելուն և տասներջորս տարի ալ չորս անգամ թիարանէն փախչելու փորձ ընելուն համար: Վտանգաւոր մարդ մըն է ան»:

Ահա աստիկ այս պատճառաւ ամէն մարդ գուրս հանեց զիս: Գուք կ'ուզէ՞ք ընդունիլ զիս: Միթէ պանդօկ մըն է հոս: Կը հանի՞ք որ ընթրեմ և պակիմ. ախտո մը ունի՞ք:

— Տիկին Մակրուար, ըսաւ եպիսկոպոսը, ննջարանին անկողնին վրայ սպիտակ սաւան մը փռէ՛:

Արդէն բացատրեցինք թէ մինչև ո՛ր աստիճան կ'երթար երկու կանանց հնազանդութիւնը:

Տիկին Մակրուար գուրս ելաւ առած հրամանները կատարելու համար:

Եպիսկոպոսը մարդուն գտնալով ըսաւ.

— Պարոն՛, նստեցէք և տաքցէք. մէկ բսպէէն պիտի ընթրենք և ընթրելու ժամանակ ձեր անկողինն ալ պիտի պատրաստուի:

Հիմակ ա՛լ մարդը կատարելապէս հստեցաւ: Իր դէմքը մինչև այն ատեն տխուր և խոժու էր, ապշութեամբ, տարակոյտով և ուրախութեամբ գրասուեցաւ և տարօրինակ երեսոյթ մը առաւ: Յիմար մարդու մը պէս սկսաւ թոթովել:

— Իրա՞ն ըսիք, ի՞նչ, իրաւ պիտի ընդունի՞ք զիս. պիտի չարտաքսէ՞ք ուրիշներուն պէս. թիապարտի մը պարոն ըսել, իբր տէր առ ծառայ՝ գնա՛ կորի՛ր չուն, չըսե՛լ ինձ, ինչպէս միշտ կ'ըսեն աւմենքն ալ: Կը կարծէի որ պիտի արտաքսէք զիս և ահա ասոր համար ալ չուս մը ըսի թէ ո՛վ եմ: Ո՛հ, ապրի ուրեմն այն բարեսիրտ կինը որ ձեր գուորցուց ինձ: Չհաւատալս կուգայ երբ կը մտածեմ թէ պիտի ընթրեմ և սաւանով ծածկուած անկողին ինձ համար: Ինձի որ տասներինը տարիէ ի վեր անկողնի մը վրայ պտակած չեմ: Ուրեմն կը հաճիք որ հոս մնամ, այնպէս չէ՞: Բարի մարդեր էք եղեր, մանաւանդ թէ ստակ ալ ունիմ, յօժարակամ պիտի վրձարեմ: Ներեցէ՛ք, պարոն պանդոկապետ, ի՛նչ է ձեր անունը: Ինչ որ ուզէք պիտի վճարեմ: Բարեսիրտ մարդ մըն էք: Պանդոկապետ էք, անանկ չէ՞:

— Եկեղեցական մըն եմ ես և հոս կը բնակիմ, ըսաւ եպիսկոպոսը:

— Եկեղեցական մը, կրկնեց մարդը: Ո՛հ, ո՛րքան ալ բարեսիրտ եկեղեցական մըն էք, ապա ուրեմն ինձմէ ստակ չէք ուզեր, այնպէս չէ՞, պարոն ժողովրդապետ: Այս մեծ եկեղեցին ժողովրդապետն էք անչուստ: Ո՛հ, սրբան ապուշ եմ եղեր որ ձեր գգակը չէի տեսեր:

Մարդը խօսելու ատեն տայրակը և գաւազանը

անկիւն մը զետեղած, անցապիւրը դրպանը դրած և նստած էր: Օրիորդ Պաթիսթին հեզութեամբ անոր կը նայէր: Մարդը չարայարեց:

— Դուք մարդասէր անձ մըն էք, պարոն ժողովրդապետ, և արհամարհանք ի՛նչ է չգիտէք: Բարեօրրա եկեղեցական մը ըլլալը լաւ բան մըն է: Ուրեմն հարկ չկայ որ վճարեմ:

— Չէ՛, ըսաւ եպիսկոպոսը, պահեցէք ձեր ստակը: Քանի՞ ֆրանք ունիք. կարծեմ թէ հարիւր ինը ֆրանք ունիմ, ըսիք:

— Նաև տասնեհինգ սու, պատասխանեց մարդը:  
— Ընդամէնը հարիւրինը ֆրանք և տասնեհինգ սու. ո՞րքան ժամանակի մէջ վաստակեցաք այս դրամը:

- Տասնեկներ տարուան մէջ:
- Տասնեկներ տարի:

Եպիսկոպոսը խորին կերպով մը հառաչեց:

Մարդը չարայարեց. — Այս ստակին ամէնն ալ պահած եմ քովս: Չորս օրէ ի ի վեր միայն քսանըհինգ սու ծախք ըրի, զոր Կրասի մէջ կառքէն բեռ իջեցնողներու օգնելով վաստակեցայ: Քանի որ արբայ մըն էք, ըսեմ ուրեմն թէ թիարանը քահանայ մը ունէինք: Օր մըն ալ եպիսկոպոս մը տեսայ: Գերապայծառ կ'անուանի ան. Մարտիլիայի մէջ Մածօրի եպիսկոպոսն է: Ժողովրդապետներու վրայ իշխող ժողովրդապետն է ան: Ասիկա դուք ալ գիտէք. ներեցէք վայելուչ կերպով չխօսելուս. է՛հ, որքան հեռի է մեզմէ ասանկ բաներու վրայ տեղեկութիւն ունենալը: Կը հասկնաք արդէն թէ մեզի պէս մարդիկ... Թիարանին մէջ խորանի մը առջև պատարագ մատուց. գլխուն վրայ սակեղէն սրածայր բան մը ունէր, որ կէսօր ատեն արեւուն կը փայլէր: Մենք երեք կողմէ կարգով շարուած էինք. ճիշտ մեր հան-

դիպակաց կողմը թնդանօթներ կային, որոնց պտուրոյգները վառուած էին: Աղէկ չէինք տեսներ: Եպիսկոպոսը խօսեցաւ, բայց շատ հեռի էինք. բան մը չէինք լսեր: Ահա այս է եպիսկոպոս ըսածս:

Մինչդեռ կը խօսէր ան. եպիսկոպոսը գացած էր գուռը գոցելու որ բայ մնացած էր.

— Տիկին Մակլուար, ըսաւ եպիսկոպոսը, կարելի եղածին չափ կրակին մօտ դիր պնակը և դէպ ի հիւրը դասնալով ըսաւ.

— Ալպեան լեռներու մէջ գիշերուան հովը ցուրտ է: Պարո՛ն, կարծեմ թէ կը մտիք:

Ամէն անգամ որ եպիսկոպոսը մեզմէ և հանդարտ ձայնովը և կարի բարեւէր ընտանութեամբ մը «պարոն» կ'ըսէր, մարդուն գէմքը կը զուարթանար:

Թիսպարոտի մը «պարոն» ըսելը Մէտիւզի նաւաբեկի մը գաւաթ մը ջուր տալ է: Անուանարկութեան ակնածութեան ծարաւի է:

— Ահա՛ ճրագ մը որ խիստ քիչ լոյս կուտայ, ըսաւ եպիսկոպոսը:

Տիկին Մակլուար հասկցաւ ի՛նչ ըսել ուզելը, սրբազանին պտակելու խուցը գնաց և շմինէային վրայէն երկու արծաթեայ աշտանակները առնելով վառեց ու բերաւ սեղանին վրայ դրաւ:

— Պարո՛ն ժողովրդապետ, ըսաւ մարդը, բարի մարդ մըն էք դուք. զիս ոչ միայն չէք արհամարհեր, այլ նաև կը հիւրընկալէք: Ինձի համար ձեր մոմերը կը վառէք: Այլ սակայն ուրիշ գալս և թըշուառ մարդ մը ըլլա ս չպահեցի ձեզմէ:

Եպիսկոպոսը որ մարդուն քովը նստած էր, մեղմորիկ անոր ձեռքը բռնելով, ըսաւ.

— Կրնայիք ձեր անուանը չյայտնել ինձ: Այս

տունը խմս չէ, այլ Յիսուսի Քրիստոսի տունն է: Այս գուռը ներս մտնողին չի հարցնէր թէ ի՞նչ է անունը, այլ կը հարցնէ թէ վիշտ մը ունի՞: Վշտահար էք, անօթի եւ ծարաւի՞ էք, ուրեմն բարի եկաք: Շնորհակալ մի՛ ըլլաք ինձի, մի՛ ըսէք թէ տունս կ'ընդունիմ ձեզի: Այս տունը միմիայն աստատանաբանի կարօտողներունն է: Կը կրկնեմ ուրեմն ձեզ, ձե՛զ որ անցորդ մըն էք, թէ հոս ձեր տան մէջ կը գտնուիք: Հոս ինչ որ կայ, ամէնն ալ ձերն է: Ձեր անունը գիտնալու ի՞նչ պէտք ունիմ, մանաւանդ թէ այդ անունը ըսելից ատաջ, ուրիշ անուն մըն ալ ունիք զոր գիտէի:

— Իրաւ ըսիք, իրօք գիտէի՞ք իմ անունս:

— Այո՛, պատասխանեց, եզրայքս կ'անուանուիք զուք:

— Ձեզի բան մը ըսե՞մ, պարոն ժողովրդապետ, երբ ներս մտայ, շատ անօթի էի. բայց այնքան բարութեամբ կը վարուիք հետս որ ա՛լ չգիտեմ թէ ի՞նչ եմ, անօթութիւն չեմ զգար ալ:

Եպիսկոպոսը մարդուն նայեցաւ եւ ըստ.

— Կ'երեւայ թէ շատ վիշտ կրած էք:

— Ո՛հ, ըստ մարդը, տասեւինը տարի կարմիր տառատուկ հագայ, ստքս գնդակ կրեցի, տախտակի մը վրայ քննչայ. տաքէն, ցուրտէն, աշխատանքէն եւ թիավարութեամբ տանջուեցայ. գաւազանի հարուածներ կերայ, ոչինչ բանի համար կրկին չղթայով կապուեցայ, խօսքի մը համար խաւարին բանտի մատնուեցայ, նաև անկողնի հիւանդ եղած ատենս չղթայով կապուած մնացի: Շուները, այո՛, շուները ինձմէ աւելի երջանիկ են: Տասնեւինը տարի քաջեցի այս ամէնը. քառասունըվեց տարեկան եմ: Հիմակ ալ դեղին անցագիր ունիմ: Ահա կրածներս:

— Այո՛, պատասխանեց եպիսկոպոսը, տրամութեան տեղէ մը ելած էք. մտիկ ըրէք: Երկնից մէջ աւելի շատ ուրախութիւն պիտի գտնէ՛ սպաշառող մեղաւորի մը արտասոււալի գէմըրը քան թէ հարիւր արգարի սպիտակախոյզ գցեալը: Եթէ այդ վշտալի տեղէն մարդերու գէմ ստեղծութեան եւ բարկութեան զգացումներով գրասուած ելաք, մեզք ձեզ. իսկ եթէ բարեօրութեան եւ հաշտութեան զգացումներով ելաք, մեզմէ աւելի կ'արժէք:

Սակայն տիկին Մակրուար թանը սեղանը բերած էր. այս թանը ջուրով, խղով, հացով եւ աղով շինուած էր. սեղանին վրայ կար նաև քիչ մը խոզի ձարոց, կոտոր մը ոչխարի միս, թուզ, թարմ պանիր եւ հաճարէ մեծ հաց մը:

Եպիսկոպոսին այս սովորական ընթրիքին Մօվի չին գինիէն շիշ մըն ալ գինի վերագրած էր:

Եպիսկոպոսին գէմըրը յանկարծ այն զուարթ կերպարանքը աստու, որ հիւրասէր բնաւորութեանց յատկութիւնն է:

— Հրամանեցէք, ըստ ազգու ձայնով մը, ինչպէս որ իր սովորութիւնն էր ըսելու երբ օտարական սեղանակից մը ունենար: Մարդը իր աջ կողմը նստեցուց. իսկ օրինորդ Պաթիթիին որ կատարեխապէս հանդարտ էր եւ բնական վիճակը պահած, ձախ կողմը նստաւ: Եպիսկոպոսը Հայր մերը ըստ եւ սովորութեանը համեմատ նոյն իսկ ինքը թանը բաշխեց: Մարդը անյաղաքոր ուտել սկսաւ:

Յանկարծ եպիսկոպոսը ըստ.

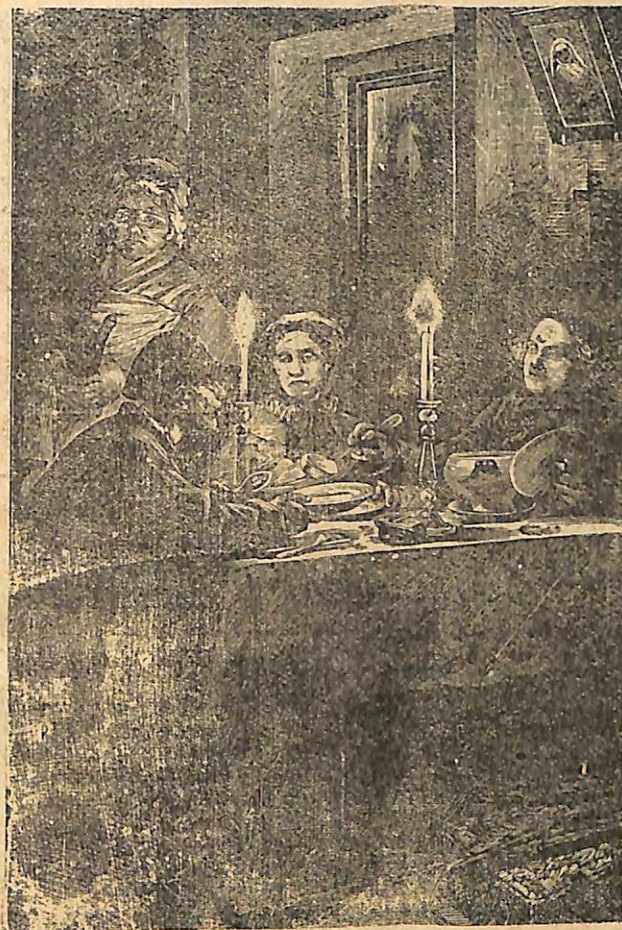
— Բայց կարծեմ թէ սեղանին վրայ բան մը կը պակսի:

Իրօք տիկին Մակրուար բացօթեալապէս հարկաւոր եղած երեք պնակը միայն գրած էր:

Բայց եպիսկոպոսը սեղանակից մը ունեցած առան սովորութիւն ըրած էր փողոցին վրայ վեց արծաթեայ պնակներն այ շարել տայ, անմեղ ցոյց մըն էր այս:

Չարդ համարուող այս սիրուն ցոյցը մանկային շնորհալի շքեղասիրութիւն մըն էր այս խաղաղ և անաչտ տան մէջ ուր սղքատութիւնը արժանապատուութեան աստիճանին բարձրացած էր:

Տիկին Մակլուար եպիսկոպոսին գիտողութիւնը հասկցաւ. առանց բան մը լսելու գուրս ելաւ և պահ մը ետք եպիսկոպոսին պահանջած միւս երեք պնակներն այ սեղանակիցներուն ամէն մէկուն առջև համաչափօրէն զեակուած էր փայլէին փողոցին վրայ:



Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

ԲՕՆԹԱՐԼԻԷԻ ՊԱՆԻԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Տ Ե Ղ Ե Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ընթերցողին ճշգրտապէս նկարագրելու համար ինչ որ ընթրիքին ժամանակ խօսուեցաւ կամ եղաւ, կը պարտաւորինք օրիորդ Պաթիսթինի առ տիկէն Պուաշըվրօն գրած նամակէն յետագայ տողերը քաղել, ուր թիապարտին և եպիսկոպոսին խօսակցութիւնն իր ամէն պարագաներով և պարզութեամբ պատմուած է:

«...Այս մարդը ամենեւին ուշադրութիւն չէր ընել մեզմէ և ոչ մէկուն: Սովամահի մը պէս անյագարար կուտէր: Բայց ընթրիքէն ետք ըսաւ.

«— Պարոն ժողովրդապետ, այս ընթրիքն ինձի համար խիստ պատուական է. բայց կը պարտաւորիմ խոստովանիլ թէ ձեզմէ աւելի պատուական բաներ կ'ուտեն այն օրսորդները որոնք չի թողուցին որ իրենց հետ ընթրեմ:

«Խօսքը մեր մէջ մնայ, այս դիտողութենէն քիչ մը դժուարեցայ: Եղբայրս պատասխանեց:

«— Անոնք ինձմէ աւելի կը յօգնին:

«— Ո՛չ, կրկնեց մարդը, աւելի ստակ ունին. անա այս է պատճառը, բայց դուք կը տեսնեմ որ աղքատ էք: Գուցէ նաև ժողովրդապետ չէք: Իրօք ժողովրդապետ էք: Ա՛, եթէ Սասուած արդարատէր ըլլար, պէտք էր որ ժողովրդապետ եղած ըլլայիք:

«Աստուած արդարատէր է, մանաւանդ շատ արդարատէր, ըսաւ եղբայրս: Պահ մը ետքը շարա- յարեց:

«— Պ. ժան Վալթան, կարծեմ թէ Բօնթարլիէ կ'երթար:

«— Այո՛, հրամայում է ինձ միայն մէկ շաբաթ ճամբորդել:

«Կարծեմ թէ ասանկ ըսաւ մարգր: Յետոյ շա- րունակեց:

«Պէտք է որ վազն առտու արեւին ծագելու ա- տեն ճամբայ ելնեմ: Ճամբորդութիւնը տաժանելի է: Գիշերները ցուրտ կայ, ցորեկներն ալ տաք:

«Երթալիք քաղաքդ պատուական քաղաք մըն է, պատասխանեց եղբայրս: Յեղաշրջումին ժամանակ ընտանիքս տնանկաղաւ. նախ Ֆրանչ-Ֆօնթէ քաշ- ուեցայ և ժամանակ մը հոն ապրեցայ բազուկովս աշխատելով: Աշխատելու կամք ունէի. և ա՜նա իրօք հոն գործ գտայ: Ուղած գործդ կրնաս ընտրել: Քար- տարաններ, սղարաններ, գտարաններ, խղարաններ, մեծ ժամացոյցներու, պողպատեայ և պղնձեայ իրե- րու գործարաններ կան և առնուազն քսանի չափ եր- կաթի գործանոցներ, որոնց չորսը Լօի, Շաթի, յեօնի, Օտէնգուբի և Պէօրի մէջ կը գտնուին ու խիստ ըն- դարձակ են:

«Կարծեմ չեմ սխալիր եթէ հաստատեմ թէ եզ- բօրս տուած անուններն իրօք այս անուններն են. յետոյ խօսքը ընդմիջելով ըսաւ ինձ.

«— Սիրելի քոյր, այդ քաղաքին մէջ ազգական չունի՞նք:

«— Ունէինք, պատասխանեցի, մանաւանդ ա- նոնցմէ մին էր Պ. աը Լիւսընէ որ հին կառավարու- թեան օրովը Բօնթարլիէի մէջ քաղաքին գուռներուն պահապաններուն գլխաւորն էր:

«— Այո՛ կրկնեց եղբայրս, ըսցյ 1793ին մարգ- րի բազուկներէն զատ ուրիշ ազգական չունէր: Ես ալ աշխատած եմ: Բօնթարլիէի մէջ ո՞ւր պիտի եր- թաք, պարոն ժան Վալթան, բոլորովին նահապե- տական և սիրելի արուեստ մը կայ, քոյր իմ: Կ'ակ- նարկեմ այն պանիրի գործարաններուն որոնք «Ֆրիւիթիէր» կ'անուանուին:

«Եղբայրս միշտ ստիպելով մարգը սր ուտէ միտ- մի նկարագրեց անոնց Բօնթարլիէի «Ֆրիւիթիէ»նե- րուն ինչ ըլլալը: Ասոնք երկու տեսակ են եղեր. ա- ուաջին տեսակն է «մեծ շտեմարան»ները, որոնք հա- րուսաներուն են և որոնց մէջ քառասուն կամ յի- սուն կով կայ. այս կովերն ամառը եօթը կամ ութը հազար կտոր պանիր կ'արտաբերեն:

«Երկրորդ տեսակն է «ընկերակցութեան ֆրիւի- թիէ»ները, որոնք ազքատներուն են. ասոնք միջին ընտան գիւղացիներն են, որոնք իրենց կովերը մէկ- տեղ կը դնեն և արտաբերում պանիրը իրենց մէջ կը բաժնեն: Ամսականով պանիրագործ կը բռնեն, զոր «կրիւրէն» կ'անուանեն: Պանրագործն օրը երեք ան- գամ ընկերակիցներուն կաթը կ'ընդունի և քանա- կութիւնը հաշուեփայտի (չէթէյէ) մը վրայ կը նշա- նակէ:

«Պանիրի գործարաններն ապրիլի վերջերը կը սկսին գործել և յունիսի կէսին տատները պանրա- գործները լիւր կը տանին իրենց կովերը: Մարգը քանի որ կ'ուտէր, կենդանութիւն կ'առնէր: Եզ- բայրս խմել կուտար անոր Մօվի այն պատուական գինիէն զոր ինք չի խմեր, վասն զի սուղ գինի է այն, կ'ըսէ: Եղբայրս իր սովորական զուարթու- թեամբ զոր դու ալ արդէն գիտես, այս ամէն պա- րագաները կը պատմէր մերթ ընդ մերթ ինձի համար չնորհալի ձեւեր ընելով խօսելու տտեն: «Կրիւրէն»ի

պաշտօնին վրայ կրկին և կրկին անգամ խօսեցաւ . առանց ուղղակի և խստիւ խրատելու մարդը՝ կը փափաքէր որ հասկնար ան թէ այն պաշտօնը կրնար իրեն համար ապաւեն մը ըլլալ :

«Բան մը շատ զարմանք տուաւ ինձ : Ինչ որ ըսի քեզ այս մարդուն վրայ, իրօք նոյնը նշմարեցի : Եկու նայէ որ եղբայրս, ի բայ առնելով այն քանի մը խօսքը զոր մարդը եկած պահուն ըսած էր Քրիստոսի նկատմամբ, թէ՛ սեղանին վրայ և թէ՛ ընթրիքէն հտք ամենեւին բան մը չըսաւ՝ մարդուն ո՛վ ըլլալը անոր յիշեցնելու և թէ իր ալ ո՛վ ըլլալը անոր իմացնելու համար :

«Առերեւոյթ առիթ մըն էր այս անշուշտ փոքր ինչ քարոզելու և իր եպիսկոպոս մը ըլլալը թիապարտին ցուցնելու, որպէս զի ո՛ւր եկած ըլլալը չի մոռնար ան : Իր տեղն ուրիշ մը ըլլար, այսպիսի թշուառի մը հիւրընկալութիւն ցուցնելը անշուշտ առիթ մը պիտի համարէր և անոր մարմինը անելու ատեն միանգամայն հոգին ալ պիտի մնէր՝ բարոյականով և խրատներով համեմուած քանի մը յանդիմանութիւն ընելով, կամ թէ կարեկցութիւն ցուցընելու ատեն նաև խրատ պիտի տար որ ա՛լ այնուհետեւ աւելի լաւ վարմունք ունենայ : Բայց եղբայրս ոչ անոր ո՛ր քաղաքէն ըլլալը հարցուց և ոչ ալ առաջարկեց որ իր կեանքի պատմութիւնը ըսէ : Վասն զի այս պատմութեան մէջ ըրած յանցանքն ալ կար և եղբայրս կարծես թէ կ'զգուշանար զայն յիշեցնել անոր :

«Թէ մինչեւ ո՛ր աստիճան կ'երթար այս զգուշութիւնը, եթէ կ'ուզես հասկնալ, գիտցի՛ր որ եղբայրս պահ մը Բօնիթարլիէի լեռնականներուն վրայ խօսք բանալով երբ ըսաւ թէ «անոնք երկնից մօտ» քաղցր աշխատանք մը ունին և թէ իրենց անմե-

ղութեան համար երջանիկ են» խօսքը անմիջապէս կտրեց՝ վախնալով որ իր այս խօսքէն որ բերնէն փախած էր «մարդը չվիրաւորուի : Շատ մտածելէն հտք կարծեմ վերջապէս հասկցայ թէ ի՛նչ կ'անցնէր եղբօրս սրտէն : Անշուշտ կը մտածէր ան թէ ժանձալման անուանող այս մարդն արգէն իր ներկայ թշուառութեան գաղափարովը դրաւուած էր . թէ աւելի լաւ էր այս գաղափարը անոր մտքէն հեռացնել, և հաւատացնել անոր՝ գէթ պահ մը՝ թէ ինքն ալ ուրիշներուն պէս անձ մըն էր, և թէ ամէն բան իրեն համար հաւասար էր :

«Եւ իրօք պէտք չէ՞ որ այսպէս ըմբռնուի զթասիրութիւնը : Սիրելի տիկին, ստուգիւ աւետարանական տեսակ մը պարտաւորութիւն չէ՞ այն ազնուութիւնը, որ քարոզութիւն, ակնարկութիւն ընելէ և բարոյականի դաս տալէ կը զգուշանայ, և երբ մարդավշտի կէտ մը ունի, լաւագոյն կարեկցութիւնը միթէ այս կէտին ակնարկելէ զգուշանալը չէ՞ :

«Ինձ այնպէս երեւցաւ թէ եղբօրս ներքին մտածումն ալ այս էր : Ինչ եւ է . այս միայն կրնամ հաստատել թէ եղբայրս կարելի էր որ այս գաղափարները ունեցած ըլլար . բայց անոնց նկատմամբ եւ ոչ իսկ ինձի համար ակնարկութիւն մը չըրաւ . ինչ որ էր ամէն իրիկուն, այն իրիկուն ալ սկիզբէն մինչեւ վերջը նոյնը մնաց եւ այս ժանձալմանին հետ այն կերպարանքով եւ այն կերպով ընթրեց որով կ'ընդրէր ան Պ . Փէտէոնի կամ վիճակին ժողովրդապետին հետ :

«Ընթրիքը լմնալէն հտք երբ թուրը ուտել սկսանք, դուռը զարնուեցաւ : Եկողը փէրպօ խաթունն էր իր պղտիկին հետ զոր գիրկը առած էր : Եղբայրս մանկան ճակատը համբուրեց և ինձմէ տաս-

նընկնդ սու փոխ առնելով, զոր վրաս ունէի ժէրպօ խաթունին տուաւ :

«Այս վայրկեանիս մարդը մեծ ուշագրութիւն մը չէր ընէր : Ա՛յ չէր խօսեր և խիստ յոգնած կ'երեւար : Երբ խեղճ ժէրպօն գնաց, եղբայրս գոհարանական աղօթքը բրաւ, յետոյ մարդուն գտնաւով ըսաւ. հարկաւ մեծ պէտք ունիք քնանալու :

«Տիկին Մակլուար չուա մը սեղանին սպասները վերցուց : Հասկցայ որ կը պարտաւորէինք մեր սենեակը երթալ և թնդուլ որ ճամբորդը քնանայ. և իրօք ալ վեր ելանք. Սենեակիս մէջ Զօրէ-Նուարէն բռնուած խարբուսի մը մորթը կար. վեր ելնելէս պահ մը ետք տիկին Մակլուարին տուի զայն որ տանի մարդուն անկողինին տակը դնէ : Գիշերները չառ ցուրտ կ'ընէ, այս մորթէ անկողինը տաք կը պահէ : Մե՛զք որ այս մորթը չինցած է, երթալով վրան մազ չպիտի մնայ : Եղբայրս Արմանիայի մէջ Իանուբեան գետի ափերուն քով Թօթթօնժէն քաղաքը գտնուած աստն առած է զայն, ինչպէս նաև փղտկրեայ կոթով պզտիկ գանակը, զոր սեղանին վրայ կը գործածեմ :

«Տիկին Մակլուար գրեթէ անմիջապէս վեր եկաւ նորէն, սկսանք աղօթք ընել Աստուծոյ այն սրահին մէջ ուր ձերմակեղէնները կը փոխնք յետոյ անձնիւր իր սենեակը մտաւ ասանց բան մը ըսելու իրարու » :



Գ Լ Ո Ի Խ Ե :

Հ Ա Ն Գ Ա Ր Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Պիէնվընիւ եպիսկոպոսն իր քրոջը գիշեր բարիբուրէն ետք սեղանին վրայէն արծաթեայ աշտանակներէն մին առաւ և միւսն ալ իր հիւրին յանձնելով ըսաւ .

— Պարոն, ձեր սենեակը պիտի տանիմ ձեզի : Մարդն ետեւէն գնաց :

Ընթերցողն ինչպէս որ արգէն դիտած է ասկէ առաջ մեր ըսածներէն, բնակարանին սենեակներն այնպիսի ձեւով կարգադրուած էին որ աղօթարանը երթալու համար, ուր էր հիւրի անկողինը կամ անկէ ելնելու համար, պէտք էր եպիսկոպոսին պառկելու սենեակին մէջէն անցնիլ :

Երբ այս սենեակին մէջէն կ'անցնէր, տիկին Մակլուար արծաթեայ անօթները անկողինն քովի պահարանը կը դնէր :

Ամէն անգամ պառկելու երթալէն առաջ անոր վերջին հոգատարութիւնն այս արծաթեղէնները պահարանը դնէրն էր :

Եպիսկոպոսը հիւրը պառկելու խորշը տարաւ, ուր սպիտակ և կակուղ անկողին մը պատրաստուած էր : Մարդը աշտանակը պզտիկ սեղանի մը վրայ դրաւ :

— Մնաս բարեաւ, պատուական քուն մը կը մաղթեմ ձեզ : Վաղը առտու մեր կովերէն կ'իջուած



Թան մըն ալ տաք կաթ կը խմէք մեկնելէ առաջ :

— Շնորհակալ եմ, պարոն արբա, ըսաւ մարդը :

Այս խաղաւէտ խօսքերը հաղիւ թէ ըսած էր և ահա յանկարծ ու անմիջապէս այնպիսի տարօրինակ շարժում մը ըրաւ որ երկու սրբասուն աղջիկները կրնար ահաբեկել եթէ տեսնէին զայն : Նաև այսօր զժուարին է մեզ հասկնալ թէ ի՛նչ էր նոյն պահուն զայն գրգողը :

Արդեօք ազգարարութի՞ւն մը տալ կ'ուզէր թէ սպառնալիք մը ընել : Կամ թէ սրբազապէս կը հնազանդէ՞ր արդեօք բնածին և նոյն խակ իրեն անյայտ զրգումի մը :

Յանկարծ ծերունին դարձաւ, թեւերը կուրծքին վրայ գրաւ խաչաձեւ և տան տիրոջ վրայ վայրենի նայուածք մը հաստատելով բիրտ ձայնով մը գոչեց .

— Նայեցէք ի՛նչ կ'ըսեմ, իրա՞ւ է ուրեմն թէ իրօք այս գիշեր հոս պիտի պառկիմ, մանաւանդ թէ սասանկ ձեզի մօտ տեղ մը : Խօսքն ընդմիջեց և խընդումով մը որ հրէշային երեւոյթ մը ունէր և կըրկնեց .

— Ազէկ մասձեցի՞ք, ուսկէ՞ կրնաք գիտնալ թէ մարդասպանութիւն ըրած չեմ :

— Աստուծոյ գիտնալու բանն է այդ, պատասխանեց կպիսկոպոսը :

— Յետոյ աղօթքնող կամ խրովի խօսող մարդու մը պէս շուրթերը շարժելով և ծանրութեամբ աջ ձեռքին երկու մատը ուղղեց և օրհնեց մարդը որ չխոնարհեցաւ և առանց գլուխը դարձնելու, առանց ետեւը նայելու իր սենեակը մտաւ :

— Երբ ննջարանին մէջ մարդ պառկէր, աղօ-

թարանին մէջ երկու կողմէ քաշուած «սօֆ»է վարապոյր մը խորանը կը ծածկէր :

Կպիսկոպոսն անցնելու առեն վարագոյրին առջև, ծունր դրաւ և կարճ աղօթք մը ըրաւ :

Վայրկեան մը ետք իր պարտէզին մէջ կը քալէր, կը մտախոհէր և կը հիանար հողին և միտքը բոլորովին տալով այն խորհրդաւոր մեծ բաներուն, զոր Աստուած գիշերը բաց մնացող աչքերու կը ցուցընէ :

Իսկ մարդն իրօք այնքան յոգնած էր որ անկողնին վրայ փռուած պատուական սպիտակ սաւաննեքուն պէտքն անգամ չէր զգացած :

Թիապարաներուն պէս քիթին ծակէն փչելով մոմը մարած և առանց հանգերձները հանելու երկընցած պտտկած էր անկողնին վրայ և խկոյն խորունկ քուն մը քաշել սկսած էր :

Կէս գիշերուան ժամը զարնելու առեն կպիսկոպոսը պարտէզէն գալով իր սենեակը մտաւ :

Քանի մը վայրկեանէն ետք պզտիկ տան մէջ ամենքն ալ կը քնանային :



## Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

## Ժ Ա Ն Վ Ա Լ Ժ Ա Ն

ժան վալժան կէս գիշերին մօտ արթնցաւ :

ժան վալժանի ընտանիքը Պրիի գիւղացի ընտանիքներէն մին էր : Մանկութեան ժամանակ կարգաւ սորված չէր : Առնութեան հասակը մտած առեն Փավրօլի մէջ յատանող էր :

Մօրը անունն էր ժան Մաթիէօ . հօրը անունն էր ժան վալժան կամ վլա ժան , որ հաւանօրէն մահանուն մըն էր և «վուալա ժան»ի (անա Յովհաննէսը) համառօտութիւնն էր :

ժան վալժան խորհուն այլ ոչ արտում բնաւորութիւն մը ունէր . զգայուն կազմութեանց սեփական բնաւորութիւն մըն է այս : Բայց վերջապէս գէթ առերեւութապէս բաւական դանդաղ և բաւական աննըչան մարդ մըն էր ան :

Մանկութեան հասակին մէջ հայրը և մայրը կորուսած էր : Մայրը կաթնատենդ բուսած տենդէն մեռած էր ըստ չխնամուելուն համար : Հայրն ալ իրեն պէս յատանող ըլլալով , ծառէ մը ինկած և մեռած էր :

ժան վալժանի միայն մէկ քոյրը մնացած էր կենդանի , որ իրմէ աւելի հասակաւոր էր և այրի , և ազջիկ ու տղայ եօթը զաւակ ունէր :

Այս քոյրը ժան վալժանի մանկութիւնը խնա-



## Ժ Ա Ն Վ Ա Լ Ժ Ա Ն

## Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

## Ժ Ա Ն Վ Ա Լ Ժ Ա Ն

ժան Վալթան կէս գիշերին մօտ արթնցաւ :

ժան Վալթանի ընտանիքը Պրիի գիւղացի ընտանիքներէն մին էր : Մանկութեան ժամանակ կարգալ սորված չէր : Առնութեան հասակը մտած առեն Փավորօլի մէջ յատանող էր :

Մօրը անունն էր ժան Մաթիէօ . հօրը անունն էր ժան Վալթան կամ Վլա ժան , որ հաւանօրէն մահանուն մըն էր և «վալթա ժան»ի (անա Յովհաննէսը) համառօտութիւնն էր :

ժան Վալթան խորհուն այլ ոչ տրտում բնաւորութիւն մը ունէր . զգայուն կազմութեանց սեփական բնաւորութիւն մըն է այս : Բայց վերջապէս գէթ առերեւութապէս բաւական դանդաղ և բաւական աննըչան մարդ մըն էր ան :

Մանկութեան հասակին մէջ հայրը և մայրը կորուսած էր : Մայրը կաթնատենդ՝ բուռած տենդէն մեռած էր լաւ չխնամուելուն համար : Հայրն ալ իրեն պէս յատանող ըլլալով , ծառէ մը ինկած և մեռած էր :

ժան Վալթանի միայն մէկ քոյրը մնացած էր կենդանի , որ իրմէ աւելի հասակաւոր էր և այրի , և ազջիկ ու տղայ եօթը զաւակ ունէր :

Այս քոյրը ժան Վալթանի մանկութիւնը խնա-



## Ժ Ա Ն Վ Ա Լ Ժ Ա Ն

մած և գտչն մեծցուցած էր. ամուսնոյն կենդանութեան ժամանակ նորահաս եղբայրը միշտ իր տունը կ'ուտէր և կը պատկէր:

Ամուսինը մեռաւ. եօթը զաւակին անջինեկը ութը տարեկան և վերջինը մէկ տարեկան էր: Ժան Վալժան այն ատեն քսանըֆինգ տարեկան հասակը կը մտնէր:

Մանկանց հօրը տեղն անցաւ և ինքն ալ իր քոյրը խնամեց, ինչպէս այն զինքը խնամած էր ասենօք:

Այս յաջորդութիւնը պարզապէս տեղի ունեցաւ իբր պարտաւորութիւն մը, մանաւանդ թէ Ժան Վալժան փոքր ինչ վեսութիւն ցուցուց այս պարագային մէջ: Այսպէս իր երկասարգութիւնը կը վատնէր տաժանելի կերպով և փանաքի վարձքով աշխատելով: Բնաւ «բարեօրոտ բարեկամուհի» մը ստացած չէր ան: Սիրահարուելու ժամանակ ունեցած չէր:

Իրիկունը յոգնած տուն կը դառնար և անմուռնչ կ'ընթրէր: Ուտելու ատեն քոյրն անոր պնակին մէջէն ընթրիքին լաւագոյն մասը, օրինակի համար մսին կտորը, խոզի ճարպին չերտը, կաղամբին սիրտը կ'առնէր և զաւակներէն մէկուն կուտար: Ժան Վալժան սեղանին վրայ կը ծռէր, գլուխը կարծես թէ ապուրին մէջ կը դնէր. երկայն մազերն ալ պնակին բոլորտիքը կախուելով աչքերը կը ծածկէին. այս գիրքով կ'ընթրէր ան և քրոջն անիրաւութիւնը չի տեսնել կը ձեւացնէր:

Ֆալլըրօլի մէջ Ժան Վալժանի տնակին մօտերը Մարի Գլօտ անուհով կին մը կար որ ազարակի մը վարձակայն էր և որ փողոցին միւս կողմը կը բնակէր:

ժան Վալթանի քրոջ զաւակները սովորաբար ա-  
նօթի մնալով երբեմնակի Մարի Գլօտին կ'երթային ,  
իրենց մօր անունովը թաւ մը կաթ փոխ կ'առնէին և  
ցանկի մը ետեւ կամ ծառուղիի մը այս կամ այն  
անկիւնը երթալով և թասը իրարու ձեռքէ յափըջ-  
տակելով կը խմէին և այնպիսի դանդաղութեամբ կը  
խմէին որ պղտիկ աղջիկները կաթին մէկ մասը իրենց  
ղենջակին վրայ կար բերնին մէջ կը թափէին . եթէ  
իրենց մայրն իմանար այս խաբէութիւնը , խստիւ  
պիտի պատժէր անշուշտ յանցաւորները : ժան Վալ-  
թան առանց քրոջը բան մը ըսելու , բարկանալով և  
մրմունջով Մառի Գլօտին կաթին ստակը կը վճարէր ,  
և այս կերպով մանուկները չէին պատժուեր :

Յատանումի եղանակին մէջ օրը չորսուկէս դա-  
նեկան կը վաստկէր , իսկ ուրիշ ժամանակ իբր հնձող ,  
իբր գործաւոր , իբր անդիորդի ծառայ , իբր բեռնա-  
կիր կ'աշխատէր , օրականը հանելու համար :

Վերջապէս ձեռքէն եկած ամէն աշխատութիւն  
յանձն կ'առնէր : Քոյրն ալ կ'աշխատէր , բայց ինչ-  
պէս կարելի էր ապրուիլ եօթը պղտիկ զաւակներով :  
Ասոնք տխրալի խումբ մըն էին զոր թշուառութիւնը  
պաշարեց և կամաց կամաց անհետեց : Չմեռ մը ան-  
տանելի ցուրտ ըրաւ . ժան Վալթան գործ չգտաւ .  
ընտանիքն ալ հաց չունեցաւ : Իրաւ կ'ըսենք թէ  
եօթը զաւակով առանց հացի մնաց ընտանիքը :

Կիրակի իրիկուն մը Մօպէր Իզապօ , որ Ֆալը-  
րոլի մէջ եկեղեցիին հրապարակին վրայ հացագործ  
մըն է , պառկելու պատրաստուած ժամանակ իր խա-  
նութին ապակիով ազուցուած և վանդակապատով  
գոցուած փեղկին ահագին հարուած մը տրուիլը լսեց :  
Ժամանակին հասնելով տեսաւ որ վանդակապատն  
և ապակին կռուփով ծակուած և այս ծակին մէջէն  
թեւ մը մտած էր : Թեւը հաց մը բռնեց և առաւ

գնաց : Իզապօ աճապարանօք դուրս ելաւ . գողը արա-  
գութեամբ կը փախչէր . Իզապօ ետեւէն վազելով  
բռնեց զայն : Գողը հացը նետած էր և թեւը տակա-  
ւին արիւնջուայ էր :

Այս գողը ժան Վալթանն էր :

Այս գէպքը տեղի ունեցաւ 1795ին : ժան Վալ-  
թան այն ժամանակի դատարաններուն առջեւ ամբաս-  
տանուեցաւ . «գիշեր ժամանակ պատուհան խորտա-  
կելով գողութիւն ըրած ըլլալուն համար» : Հրացան  
մը ունէր , զոր ամենաքաջ նետողի մը պէս կը գոր-  
ծածէր : Երբեմն զաղտագողի որսորդութիւն կ'ընէր .  
այս պատճառաւ ամէն մարդ գէշ համարում ունէր  
վրան : Գաղտագողի որսորդներու նկատմամբ օրինա-  
ւոր նախապաշարում մը կայ :

Գաղտագողի որսորդը , ինչպէս նաև ժաքսանենգը  
գրեթէ աւազակ կը սեպուի : Այլ սակայն հոս հարկ  
կը համարենք հաստատել թէ այս տեսակ մարդերու և  
քաղաքաց սոսկալի մարդասպանին մէջ տակաւին  
վիճ մը կայ : Գաղտագողի որսորդն անտատին մէջ  
կ'ապրի : Քաղաքները գալտնաբարոյ մարդեր կը կազ-  
մեն , վասն զի մարդս կ'ապականեն , իսկ լեռը , ծովը  
և անտառը վայրենի մարդեր կը կազմեն : մարդուս  
վայրենութիւնը կը զարգացնեն , այլ շատ անգամ  
առանց ջնջելու անոր մարդկութիւնը :

ժան Վալթան յանցաւոր դատուեցաւ : Պատժա-  
կան օրինագրքին տրամադրութիւնները պարզ և մէ-  
կին էին : Մեր քաղաքակրթութեան աշխարհին մէջ  
ահարկու ժամեր կան , կ'ակնարկենք այն ժամերուն  
ուր պատժական օրէնքը նաւաբեկութիւն մը կը  
վճռէ : Քանիօն ցաւալի է այն բոպէն ուր ընկերու-  
թիւնը կը հեռանայ և անդարմանելի կերպով երեսի  
վրայ կը թողու խորհող էակ մը : ժան Վալթան հինգ  
տարի թիարանի դատապարտոց եցաւ :

1796 ի Ապրիլի 22 ին Իտալիոյ բանակին առաջին զօրապետին Մօնթենոթի մէջ ըրած յազթուութիւնը Բարիդի մէջ կը հրատարակուէր: Տիրէքթուարը Յըրանսայի հանրապետութեան չորրորդ տարւոյն ֆլէօրէալ ամսուն 2 ին Հինգ-Հարիւրնոց ժողովին ուղղած պատգամախօսութեան մէջ Պուանա-բարդէ կ'անուանէր այս զօրապետը: Նոյն օրը Պիսէթրի մէջ մեծ շղթայ մը դարբնուեցաւ: Այս շղթայով կապուողներուն մէկն ալ ժանն Վալթան եղաւ: Բանտին հին պահապաններէն մին որ այսօր գրեթէ ինսուեն տարեկան, դեռ կատարելապէս կը յիշէ այս թշուառը, որ գաւիթին հիւսիսային անկիւնը շղթային չորրորդ կարգին ծայրը կապուեցաւ:

Ուրիշներուն պէս ինքն ալ գետինը նստած էր. կարծես թէ իր վիճակին ինչ ըլլալը չէր հասկնար. կը հասկնար միայն թէ սարսափելի էր այն: Հաւանական է նաև թէ այս խեղճ մարդը, որ բոլորովին տղէտ էր, իր անորոշ գաղափարներովը կը գիտէր թէ իր վիճակը ծայրայեղ վիճակ մըն է: Մինչդեռ գլխուն ետեւը իր անուրին բեւեռը կռանի մեծ հարուածներով կը պնդուէր, ան կուրար. արցունքը շունչը կը կտրէր, խօսիլը կ'արգիլէր. ժամանակ առ ժամանակ հազիւ թէ կը յաջողէր ըսելու. «Փավըրօյի մէջ յատանող էի: Յետոյ հեծկլտալով աջ ձեռքը վեր կը վերցնէր և եօթն անգամ աստիճանաբար վար կ'առնուր: Կարծես թէ այս կերպով եօթն անհաւասար գլուխ կը բռնէր հետզհետէ, այս նշանը տեսնողը կը գուշակէր թէ իր ըրածը, ինչ որ ըրած էր, եօթը դեռաբոյս մանկանց հազուստ և սնունդ հայթայթելու համար ըրած էր:

Թուլօն երթալու համար ճամբայ ելաւ, վրզը շղթայ մը գրուած, և այսպէս սայլի մը վրայ նստած քսանեւեօթն օր ճամբորդելէն ետք Թուլօն հասաւ:

Հոն պատժապարտներու կարմիր շապիկը հագաւ: Ինչ որ իր անցեալ կեանքին նետ վերաբերութիւն ունէր, ջնջուեցաւ. անուրն անգամ ջնջուեցաւ. ժանն Վալթան ըսուելէ զաղրեցաւ և եղաւ թիւ 24601: Ի՞նչ եղաւ քոյրը. ի՞նչ եղան զաւակները: Ո՞վ հոգ կը տանի ասոնց. ի՞նչ կ'ըլլան տակէն կտրուած նորաբոյս ծառի մը տերեւները:

Այս մեր ամենուս գիտցած միւկնոյն բանն է: Այն խեղճ կենդանի էակները, Աստուծոյ այն արարածներն ա՛լ այնուհետև անօգնական, առանց ապաստանի մնալով ելան գացին, ո՛վ գիտէ, գուցէ անձնիւր մէկ կողմ ցրուեցաւ, և յամրապէս յառաջացան դէպի այն ցուրտ մէզը ուր կ'ընկզմին առանձին մնացած ճակատագիրները, դէպի այն տխրալի խաւարը, կ'ըսենք, ուր մարդկային սեռն իր տրամադրութ քայլը շարունակելու առեն՝ այնքան անբաղդ արարածներ յաջորդաբար կաներեւութանան:

Ժանն Վալթանի քոյրն և քեռորդիները քաղաքը թողուցին գացին: Իրենց գիւղին զանգակատունէն մոռցուեցան: Ինչ որ իրենց զաշտին սահմանանշանը կը համարուէր, մոռցաւ զիրենք. ժանն Վալթան անգամ քանի մը տարի թխարանին մէջ մնալէն ետք մոռցաւ զանոնք: Այս սրտին մէջ ուր վէրք մը գոյացած էր, հիմա միայն սպի մը կար: Թուլօն անցուցած տարիներուն անգամ մը միայն իր քրօջը վրայ լուր առաւ. կարծեմ թէ իր բանտարկութեան չորրորդ տարւոյն վերջն էր երբ լուրը առաւ: Ա՛լ չգիտեմ թէ ի՞նչ միջոցաւ ստացաւ այն տեղեկութիւնը: Մարդ մը որ ճանչցած էր զանոնք իրենց քաղաքին մէջ, Բարիդի մէջ տեսած էր ժանն Վալթանին քոյրը, որ Սէն Սիւրիիսի մօտ ժէնտրի անուանով անշուք փողոցին մէջ կը բնակէր: Իր հետը զաւակներուն մին միայն կար, որ էր ամենէն պզտիկը: Միւս վեց զա-

ւակները ո՞ւր էին: Գուցէ նոյն իսկ ինքն ալ չէր գիտեր:

Ամէն առաւօտ Սապօ փողոցը, թիւ 3, տպարան մը կ'երթար՝ ուր իր պաշտօնն էր տպուած թերթեր ծալել և կազմել: Զմեռուան մէջ արեւն ելնելէն առաջ, այսինքն առտուն ժամը վեցին պարտաւոր էր տպարանը գտնուելու: Տպարանին տանը մէջ դպրոց մը կար, ուր կը բերէր իր տղան որ եօթը տարեկան էր: Բայց որովհետեւ ինք ժամը վեցին տպարանը կը մտնէր, իսկ դպրոցը ժամը եօթին կը բացուէր, հարկ կ'ըլլար որ մանուկը դպրոցին գաւթին մէջ ժամ մը սպասէ մինչև որ դպրոցը բացուի. ըսել է թէ ձմեռուան մէջ դուրսը և մութին մէջ մէկ ժամ կ'սպասէր մանուկը: Թոյլ չէր տրուեր մանկան որ տպարանը մտնէ, վասն զի նեղութիւն կուտայ կ'ըսէին: Գործաւորները անցնելու առեմնին կը տեսնէին որ այս նորարոյս խեղճ էակը սալայատակին վրայ կը նստէր, քունը կուգար, և շատ անգամ ծունկի վրայ եկած և իր կողովին վրայ կծկուած մութին կը քնանար: Եթէ անձրեւ գար, դռնապանուհին, որ պառաւ մըն էր, կը գթար և գայն իր հիւզը կ'առնուր ուր միայն անկողին մը, մանարան մը և երկու փայտէ արձու կային. պզտիկը հիւզին մէկ անկիւնը կը քնէր՝ նուազ մտելու համար կատուն քովը առնելով: Ժամը եօթին դպրոցը կը բացուէր. ան ալ ներս կը մտնէր: Ահա այս էր ժան Վալթանի առած տեղեկութիւնը: Օր մը և վայրկեան մը միայն իր հետ խօսեցան այն խեղճ բուն վրայ զոր կը սիրէր. այս վայրկեանն այն խեղճ էակներուն ճակատագրին վրայ յանկարծակի բացուած պատուհանի նման փայլակ մը եղաւ. բայց ետքը նորէն գոցուեցաւ, ա'լ անոնց վրայ ամենեւին բան մը չիմացաւ: Ոչ անոնց կողմէն լուր մը եկաւ իրեն, ոչ ինքը տեսաւ զանոնք նորէն, և ոչ ալ հան-

դիպեցաւ անոնց, և այս պատմութեանս շարունակութեան մէջ ալ չպիտի գտնենք այն թշուառները:

Այս չորրորդ տարին վերջին ժամանակները ժան Վալթանին թիարանէն փախչելու կարգն եկաւ: Ընկերներն իր փախուստին նպաստեցին: Այս տխուր տեղը դատապարտեալները սովորութիւն ըրած են իրարու փախուստին օգնել:

Ժան Վալթան փախաւ. երկու օր դաշտերու մէջ թափառեցաւ ազատօրէն՝ եթէ երբէք կրնայ ազատութիւն անուանիլ չորս կողմէն պաշարուելով հալածուիլը, ամէն վայրկեան ետեւը նայիլը. ամենափոքր ձայնէ մը սարսփիլը, ամէն բանէ վախնալը, ծիտող տանիքէն, անցնող մարդէն, հալող շունէն, արշաւող ձիէն, զարնող ժամէն երկնչիլը, նաև լոյսէն՝ ըստ որում կը տեսնուի նաև մութէն՝ ըստ որում չտեսներ, ճամբայէն, խաւէն, քունէն:

Երկրորդ օրը իրիկունը նորէն բռնուեցաւ ժան Վալթան: Երեսունըվեց ժամէ ի վեր ո'չ հաց կերած և ոչ ալ քնացած էր: Ծովային առեմնն այս յանցանքին համար զայն թիարանը երեք տարի աւելի մնալու դատապարտեց, որով ընդ ամէնն եղաւ ութը տարի: Վեցերորդ տարին դարձեալ իր փախչելու կարգն եկաւ. ուզեց փախչիլ, բայց չյաջողեցաւ:

Թնդանօթ մը նետուեցաւ և գիշերը պահապանները նոր շինուող նաւու մը ողնափայտին ներքեւ պահուրտած գտան զայն. ժան Վալթան գէժ դրաւ պահապաններուն, որոնք բռնեցին զինքը: Այս երկրորդ անգամին անոր յանցանքը կրկին էր. փախուստ և ապստամբութիւն. այս յանցանքը մասնաւոր օրինագիրքին մէջ նախատեսուած պարագայ մը ըլլալով, ժան Վալթանի թիապարտութեան պայմանաժամին վրայ հինգ տարի ևս աւելցաւ երկու տարին կրկին չլթայով կապուելու թէնութեամբ: Ընդամէնն եղաւ տասներեք տարի:

Տասներորդ տարին նորէն կարգն իրեն եկաւ փախչելու և ուզեց փախչիլ. բայց չյաջողեցաւ: Երեք տարի ևս աւելցաւ իր թիապարտութեան պայմանաժամին վրայ այս նոր փորձին համար: Ընդամէնն եղաւ տասներկեց տարի:

Վերջապէս կարծեմ տասներեքերորդ տարիէն ետք վերջին անգամ մըն ալ փորձ ըրաւ փախչելու, բայց չորս ժամէն ետք նորէն բանուեցաւ և այս չորս ժամին փոխարէն երեք տարուան համար ևս պատժուեցաւ ու ընդամէնն եղաւ տասներկերորդ տարի: 1815 հոկտեմբերի մէջ ազատեցաւ թիարանէն ուր 1796ին մտած էր ապակի մը կոտորած և հաց մը առած ըլլալուն համար:

Հոս տեղն է փակագիծ մը բանալու և համառօտ խորհրդածութիւն մը ընելու: Գիրքքիս հեղինակը պատժական օրէնքի և ըստ օրինաց մարդուս դատապարտութեան խնդիրները քննելու ատեն այս երկրորդ անգամն է որ գիտէ թէ ճակատագրի մը զրգրախտութեան սկզբնապատճառն եղած է հաց գողնալը:

Գլօտ կէս հաց մը գողցած էր. ժան Վալթան հաց մը գողցած էր. անգլիական վիճակագրութիւն մը կը հաստատէ թիւ Լոնտոնի մէջ տեղի ունեցող հինգ գողութեան չորսին անմիջակա՞ պատճառն է անօթութիւնը:

Ժան Վալթան հեծկլտալով և գողալով թիարան մտած էր, բայց անզգայ ելաւ անկէ: Ներս մտած ժամանակ յուսահատ էր, երբ ազատեցաւ տխուր էր: Ինչէ՞ր անցած էին արդեօք անոր սիրտէն:

Գ Լ Ո Ի Խ Է.

### ՅՈՒՍԱՀԱՏՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐՔԻՆ ԿՈՂՄԸ

Աշխատինք նկարագրելու ինչ որ անցած էր այս մարդուն սրտէն:

Պէտք է որ ընկերութիւնը նայի այս բաներուն, ըստ որում ընողն ինքն է:

Ինչպէս որ ըսինք՝ ժան Վանթան տգէտ մըն էր, բայց ոչ ապուշ մը: Բնական լոյսն անոր մտքին մէջ վառուած էր: Գծազգութիւնն՝ որ նոյնպէս մասնաւոր նշոյլ մը ունի՝ անոր մտքին այն բանաքի լոյսը աւելցուցած էր: Գաւազանի հարուածներուն ներքեւ, չլթային ներքեւ, բանաին մէջ, յոգնութեան մէջ, թիարանի կիզիչ արեւին մէջ, թիապարտներու տախտակէ անկողնին վրայ ուշաքերելով մտածեց:

Ինքզինքը գատարան մը ըրաւ:

Նախ սկսաւ ինքզինքը գատել:

Համոզուեցաւ թէ ինք յանիրաւի պատժուած անմեղ մը չէր:

Որոտովանեցաւ իւրովի թէ ծայրայեղ և ստղտանելի գործ մը ըրած էր. թէ գուցէ չպիտի զլանային իրեն այն հացը եթէ խնդրած ըլլար. թէ ինչ և ըլլայ՝ աւելի աղէկ էր գթութենէ կամ այխատութենէ ընդունիլ զայն, և թէ անհերքելի առարկութիւն մը չէ ըսելը թվ մարդս կրնա՞յ սպասել երբ անօթի է: Թէ նախ մարդս խիստ քիչ անգամ կրնայ բուն անօ-



թու թեան պատճառաւ մեռնիլ. երկրորդ թէ մարդս աշնպիսի կազմութիւն մը ունի, որ զժգաղդբար կամ բարեբախտաբար կրնայ շատ ժամանակ բարոյշապէս տառապիլ՝ առանց մեռնելու, թէ պէտք էր ուրեմն համբերել. մանաւանդ թէ համբերելովը նոյն իսկ աշն խեղճ փոքր մանկանց ալ բարութիւնը բրած պիտի ըլլար. թէ քանի որ զժբաղդ և անշուք մարդ մըն էր ինք, յիմարութիւն մըն էր ամբողջ մարդկային ընկերութեան վրայ յարձակիլ և երեւակայիլ թէ գողութեամբ հնարին է աղատիլ թշուառութենէ. թէ ինչ կ'ուզէ թող ըլլայ, յոսի գուռ մըն է աշն գուռն ուրկէ մարդս՝ թշուառութենէ ազատելու համար անուանարկութեան մէջ կը մտնէ. թէ վերջապէս յանցաւոր էր ինք:

Յետոյ հարցուց իւրովի թէ արդեօք միայն ինքն էր յանցաւոր իր ազէտաւոր պատմութեան մէջ. թէ նախ և առաջ ծանր բան մը չէ՞ր իրեն պէս գործաւորի մը գործ չգտնելը, իրեն պէս աշխատասէրի մը առանց հացի մնալը. երկրորդ թէ յանցանքը գործուելէն և հաստատուելէն ետքը տրուած պատիժը գազանային և ծայրայեղ պատիժ մը չէ՞ր. թէ արդեօք պատժոյ մասին օրինաց կողմէն եղած զեղծումն աւելի չէ՞ր քան թէ յանցանքի մասին յանցաւորին կողմէն եղած զեղծումը: Թէ արդեօք չափազանցապէս ծանրացած չէ՞ր կշիռին նժարներուն մին, աշն՝ ուր էր ապաշխարանքը: Թէ արդեօք պատիժին վերագրութեամբը յանցանքը չէ՞ր ջնջուեր, և այս պատճառաւ ո՞չ ապաքէն գիրքը կը փոխուէր:

Ճնշողին յանցանքը միաստապարտին յանցանքին կը յաջորդէր. յանցաւորը զո՞ն մը և պարտապանը պարտատէր մը կ'ըլլար, և իրաւունքը նոյն իսկ զայն քոնարարողին կողմը կը մնար բոլորովին: Թէ աշն պատիժն, որ փախուստի փորձերու համար հետզհետէ

վերագրուելով ծանրացած էր, վերջապէս զօրաւորաւ գոյնին կողմէն տկարագոյնին դէմ տեսակ մը ոճիր չէ՞ր. ոճիր մը որ ընկերութեան կողմէն անհատին դէմ գործուած էր, ոճիր մը որ ամէն օր կը կրկնուէր, ոճիր մը որ տասն և ինը տարի կը տեւէր:

Գարձեալ հարցուց ինքնին թէ արդեօք մարդկային ընկերութիւնն իրաւունք ունէ՞ր իր անդամներուն վրայ բռնաւորելու թէ՛ պարագայի մը մէջ իր անիրաւ անդգուշութեան և թէ՛ ուրիշ պարագայի մը մէջ իր անողորմ նախատեսութեան հետեւանքը, եւ ինչ՞ ձ մարդ մը պակասութեան մը և ծայրայեղութեան մը մէջ իսպառսպուռ ճնշելու, պակասութիւն աշխատութեան, ծայրայեղութիւն պատուհասի:

Թէ արդեօք մարդկային ընկերութիւնը տարօրինակ ընթացքի մը մէջ չէ՞ր գտնուեր երբ այսպէս կը վարուէր իր անդամներէն ճիշդ աշն անձերուն հետ, որոնք բազմին տուած հարստութեան բաշխումին մէջ ամենէն աւելի քիչ մաս առած են և որոնք հետեւաբար աւելի արգահատութեան արժանի կը համարուին:

Այս հարցումները ընելէն և լուծելէն ետքը դատեց մարդկային ընկերութիւնը և զատապարտեց:

Իր ատելութիւնը դատապարտեց զայն:

Իր վիճակին անբախտութեան պատասխանատուութիւնը անոր վրայ թողուց, և ըսաւ իւրովի թէ գուցէ օր մը չպիտի վարանի անորմէ հատուցում պահանջելու: Ինքնին հաստատեց թէ հաւասարակըչուութիւն չկար իր պատճառած մեասին և իրեն տրուած մեասին մէջ. վերջապէս հետեւցուց թէ իրեն տրուած պատիժը ստուգիլ անիրաւութիւն մը չէր այլ անշուշտ տնօրէնութիւն մը:

Բարկութիւնը կրնայ սաստիկ և այլանդակ ըլլալ, մարդս կրնայ անիրաւաբար բարկանալ. բայց այն

ատեն կը սրտմտի ան երբ ինքնին կը զգայ թէ բու-  
լորովին անիրաւ չէ : Արդ, ժան Վալթանի զգացումը  
բարկութիւն չէր, այլ սրտմտութիւն :

Մանաւանդ թէ մարդկային ընկերութիւնը միայն  
գէշութիւն ըրած էր իրեն : ժան Վալթան անոր ուրիշ  
կողմը տեսած չէր, բայց միայն այն բարկալի գէժքը  
զոր ինք արգարութիւն կ'անուանէ և որու կ'են-  
թարկէ իր այն անդամները, զոր կը պատժէ : Մարդիկ  
ժան Վալթանի հետ յարաբերութիւն ունեցած էին  
միմիայն զինքը ճնշելու համար : Անոնց հետ ունեցած  
մէն մի յարաբերութենէն յատուկ հարուած մը ըն-  
դունած էր : Մանկութեանը հասակէն ի վեր որ և է  
անձէ մը, նաև իր մայրէն, նաև իր քոյրէն բնաւ  
բարեկամական խօսք մը լսած կամ բարեսէր նայ-  
ուածք մը վայելած չէր : Վիշտէ ի վիշտ գատապար-  
տուելովը սակաւ առ սակաւ համոզուեցաւ վերջապէս  
թէ կեանքը կռիւ մըն է, և թէ այս կռիւին մէջ  
յազթուողն ինքն է : Իր ատելութենէն զատ ուրիշ  
զէնք չունէր : Որոշեց այս զէնքը թիարանին մէջ սրել  
և հետը կրել այնուհետև :

Թիապարտներու համար Թուլօնի մէջ դպրոց մը  
կար, որուն մէջ բնօրանութէն ըսուած (տղէտեան)  
միաբանութեան անդամներէն ոմանք այն թշուառ-  
ներու մէջէն սրտնք որ ազէկ տրամադրութիւն ու-  
նէին գրել և կարգալ կը սորվեցնէին : ժան Վալթան  
ազէկ արամադրութիւն ունեցողներէն մին էր :

Քառասուն տարեկան հասակին մէջ դպրոց գնաց  
և կարգալ, գրել ու հաշուել սորուեցաւ : Չգաց թէ  
իր իմացականութեան զօրութիւն տալն ատելութեա-  
նը զօրութիւն տալ էր : Կան պարագաներ ուր կըր-  
թութիւնն և լոյսը կրնան չարութեան զէնքը սրե-  
լու ծառայել :

Տրտմելով կը խոստովանինք թէ ժան Վալթան

մարդկային ընկերութիւնը դատելէն ետք, որ իր տա-  
բարազըութեան պատճառն եղած էր, դատեց նաև  
Նախախնամութիւնը, որ մարդկային ընկերութեան  
հեղինակն էր, և գատապարտեց նաև Նախախնա-  
մութիւնը :

Այսպէս տասնեկինը տարուան չարչարանաց և գե-  
րութեան մէջ այս մարդը բարձրացաւ ու միանգա-  
մայն ինկաւ : Անոր միտքը մէկ կողմէն լոյս և միւս  
կողմէն ալ խուար ընդունեցաւ :

Ինչպէս տեսանք արդէն, ժան Վալթան յոռի  
բնաւորութեան տէր մարդ մը չէր : Թիարանը հասած  
ժամանակ տակաւին բարի մարդ մըն էր :

Հոն մարդկային ընկերութիւնը գատապարտեց և  
զգաց թէ յոռի մարդ մը կ'ըլլար : Ինչ գատապարտեց  
նաև Նախախնամութիւնը և զգաց թէ կ'ամբարըշ-  
տանար :

Հոս գծուարին է պահ մը չմտածել :

Մարդկային բնութիւնն այսպէս հիմնովին և բոլոր-  
ովին կրնա՞յ կերպարանափոխիլ : Մարդս զոր Աստ-  
ուած բարի ստեղծած է՝ կրնա՞յ չարանալ մարդուս  
ձեռքովը : Հոգին կրնա՞յ բոլորովին նորոգիլ ճակա-  
տագրէն և ճակատագրին յոռութեան պատճառա-  
նաև ինք յոռի ըլլալ :

Ինչպէս ողնայարական սիւնը շատ ցած գմբէթի  
մը ներքև, նոյնպէս սիրտն ալ անհամեմատ դժբախ-  
առութեան մը ներքև ճնշուելով կրնա՞յ տծեութիւն-  
ներ առնել և անբուժելի ախտերով համակուիլ : Ամէն  
մարդկային հոգիի մէջ չկա՞յ, և մասնաւորապէս խօ-  
սելով ժան Վալթանի հոգիին մէջ չկա՞ր սկզբնական  
կայծ մը, ատուածային տարր մը որ այս աշխարհիս  
մէջ անսպականելի և հանդերձեալ աշխարհի մէջ ան-  
մահ ըլլայ, զոր բարութիւնը կարենայ բարգաւաճել  
արծարծել, վատել և շքեղօրէն փայ եցնել և զոր չա-  
րութիւնը երբէք չկարենայ բոլորովին մարել :

Ծանր ու կնճռալի խնդիրներ սրոնց վերջինին որ և է բնախօս հաւանականաբար բացասական պատասխան մը պիտի տար եթէ Թուրքն գտնուէր և այն հանգստութեան ժամանակ, որ ժան Վալթանի համար մտախոնոթեան ժամանակ էր. եթէ տեսնէր այն տիրազէմ, ծանրակաց, լուկաց և խորհուն թիապարտը որ թեւերը խաչածեւ կուրծքին վրայ գրած, անուորդի մը գերանին վրայ նստած և շղթային ծայրն ալ՝ գետինը քսուելու համար գրողանը գրած էր. թիապարտ մը որ օրինաց տրամադրութեամբ մարդերու յետինը ըլլալով բարկութեամբ կը նայէր մարդու և քաղաքակրթութեան աշխարհի գառազատապարտեալն ըլլալուն համար խտուրթեամբ կը նայէր դէպ ի երկինք:

Անկեղծօրէն մենք ալ կը խոստովանինք թէ գիտող բնախօսն այն մարդը եթէ տեսնէր, անդարմանելի թշուառութիւն մը տեսած պիտի ըլար. գուցէ արգահատէր այն հիւանդին, որուն հիւանդութեան հեղինակ օրէնքն էր, բայց անշուշտ այս հիւանդութեան դարման մը տանելու փորձն անգամ չպիտի ընէր. նայուածքը պիտի հեռացնէր այն անդունդներէն զորս անոր սրտին մէջ պիտի ընդհանարէր, և ինչպէս Տանթէ գօթաքի դրան վրայէն նոյնպէս ինքն ալ այն էակին ճակատէն պիտի սրբէր այն բառը զոր սակայն Աստուծոյ մատն ամէն մարդու ճակատին վրայ գրուած է, և որ ՅՈՅՍ կ'անուանուի:

Միթէ ժան Վալթան ալ յայտնապէս կը նշմարէ՞ր իր հոգիին այս վիճակը զոր մանրամասնաբար քննելու փորձ մը ըրինք և մեր ընթերցողներուն ալ յայտնել ուզեցինք:

Ժան Վալթան իր բարոյական թշուառութեան տարրերը թէ՛ կազմուելէն ետք և թէ՛ հետզհետէ կազմուելու ատեն որոշապէս կը տեսնէ՞ր և տեսած էր արդեօք:

Այս խտերայի և անուս մարդը յայտնի և մեկին կերպով քննած և հասկցած էր արդեօք գաղափարներու այն յաջորդումը որով աստիճանաբար վեր ելած ու միանգամայն իջած էր մինչև այն տիրալի տիտիլները որոնք այնքան տարիներէ ի վեր անոր մտքին ներքին հորիզոնը կը կազմէին: Միթէ լաւ մը գիտէ՞ր ինչ որ անցած էր իր մտքէն և ինչ որ կը յուզուէր հոն: Չենք համարձակիր հաստատելու և ոչ ալ կրնանք հաւատալ:

Ժան Վալթան այնքան տգէտ մարդ մըն էր որ նաև այնքան դժբախտութենէ ետք, իր միտքն անշուշտ խիստ անորոշ կերպով կը տեսնէր իր վիճակը: Երբեմն և ոչ իսկ ճշգրտապէս գիտէր թէ ի՞նչ կը զգար: Ժան Վալթան խաւարին մէջն էր. խաւարին մէջ կը տառապէր, խաւարին մէջ կ'ատէր. կրնայ ըսուիլ թէ կ'ատէր առանց գիտնալու թէ ինչո՞ւ կ'ատէ: Սովորաբար այս մթութեան մէջ կ'ապրէր կոյրի մը, երազողի մը պէս խարխաբելով:

Միայն թէ ժամանակ առ ժամանակ թէ՛ ինքնին և թէ՛ արտաքին գրգուժով մը յանկարծ բարկութեան զղրղում մը, վշտի յաւելում մը կը զգար. տժգոյն և արգահատ փայլակ մը կ'երեւար իր հոգիին, բոլորովին կը լուսաւորէր զայն և յանկարծ անոր բոլորտիքը, առջեւը, ետեւը, ամենուրեք սարսափելի լոյսի մը ճառագայթներով երեւան կը հանէր անոր ճակատագրին սոսկալի դարաւանդները և հեռաւոր տըխուր տեսարանները: Երբ փայլակն կ'աներեւութանար, խաւարը նորէն կը տիրէր. այն ատեն ո՞ւր կը գտնուէր ժան Վալթան. ա՛լ չէր գիտեր ինքն ալ:

Այս տեսակ պատիժները՝ որոնց առաջին տարրն է անգթութիւն, այսինքն ինչ որ մարդուս սպառ-

թիւն կուտայ, յատկութիւն մը ունին, որ է տեսակ մը ապուշ այլակերպութեամբ սակաւ առ սակաւ մարգս ընտանի, երբեմն վայրենի անասունի մը կերպարանափոխել:

Ժան Վալթանի հետզհետէ և կամակորուրթեամբ այնքան անգամ փախչիլ ուզելը բաւական է ապացուցանելու օրէնքին մարդկային հոգիին նկատմամբ ունեցած այս տարօրինակ հետեւութիւնը: Փախչելու աշխատիլը թէև բոլորովին ապարդիւն և յիմարական բան մըն է, բայց ժան Վալթան առանց պահ մը հետեւանքը և ոչ ալ արդէն եղած փորձառութիւնները միտքը բերելու միշտ պիտի աշխատէր փախչելու եթէ միշտ առիթը ներկայանար: Վանդակը բաց զանոց զայլի մը պէս ուժոյնակի կը փախչէր ան: Բնազգուժը կ'ըսէր իրեն. — Փախի՛ր: Բանաւորութիւնը պէտք էր որ ըսէր. — կեցի՛ր: Բայց այսպիսի բունն զրգումի մը առջիւ բանաւորութիւնն աներեւութացած և միայն բնազգուժը միայն մնացած էր: Ժան Վալթան միայն իբր անբան կենդանի կը շարժէր: Երբ կրկին կը բռնուէր, իրեն տրուած նոր պատիժներուն խրատութիւնն ա՛լ աւելի կ'ահաբեկէր զինքը:

Պարագայ մը կայ զոր չենք կրնար զանց բնել: Ժան Վալթան Ֆիզիքապէս այնքան ուժեղ էր որ թիարանին մէջ ոչ ոք կրնար հաւասարիլ անոր:

Աշխատանքի ժամանակ պարան մը մտնելու, անուորդ մը քաշելու ատեն ժան Վալթան չորս մարդու ընելիքը մինակ ինք կ'ընէր: Երբեմն ահագին բեռեր կը վերցնէր և կոնակին վրայ կ'առնէր և հարկ եղած ժամանակ հիմա «գրիգ» (բառնալի) և ժամանակաւ «օրկէյլ» (հպարտութիւն) ըսուած գործիքին տեղ կը ծառայէ. տեղն է ըսելու թէ Բարիզի վաճառանոցներու մօտ Մօնթօրկէօլ ըսուած փողոցը այս գործիքին

կը պարտաւորի իր անունը: Իր ընկերները ժան-լը-գրիգ մականունը տուած էին անոր:

Անգամ մը երբ Թուլօնի պաշտօնատան պատշգամբ կը նորոգուէր, Բիւժէի զարմանալի քարիդասիւններուն մին, որոնց վրայ կը կոթնի այն պատշգամբ, տեղէն ելաւ և քիչ մնաց պիտի իյնար: Ժան Վալթան հոն գտնուելով ուսովը մարդարձանը բռնեց և մինչև գործաւորներուն գալը դիմացաւ:

Իսկ զիւրաշարժութիւնն իր ոյժէն շատ աւելի էր: Միշտ փախչիլ երազող տեսակ մը թիապարտներ կան որոնք ոյժը և արագաշարժութիւնը միատեղ բերելով իրական գիտութիւն մը կազմած են:

Բանտարկեալներն որոնք անընդհատ կը նտխանաձին ճանձերէն և թռչուններէն, վասն զի անոնց պէս թեւ չունին, ամէն օր կշուագիտութեան մը ամէն վարժութիւնները կ'ընեն գործնական կերպով:

Ուղղաձիգ գծի քմը վրայ մագլցիլ և կռթնելու տեղեր քտնել ուր որ հազիւ հազ ցցուած կէտ մը կը նշմարուի: Ժան Վալթանի համար տղայական խաղ մըն էր: Կոնակը և ծունկերուն ետեւի կողմերը ձրգտելով, արմուկները և նրբանները քարին դերբուկ տեղերուն վրայ կռթնցնելով պատի մը անկիւնէն վեր կ'եղնէր և կարծես զիւթական կերպով մը երրորդ յարկի մը վրայ կը կանգնէր: Երբեմն այս կերպով թիարանի բանտին մինչև վրան կ'եղնէր:

Ժան Վալթան քիչ կը խօսէր և չէր խնդար: Չափազանց կերպով յուզուելու էր որ տարին մէկ կամ երկու անգամ կարենար խնդալ թիապարտներու այն տխուր խնդումով որ կարծես թէ սատանայի խընդումին արձագանգն է:

Չինքը տեսնողը կը կարծէր թէ շարունակ զարհուրելի բանի մը կը նայի ան:

Իրօք իր միտքը բոլորովին գրաւուած էր :

Այս անկատար կազմութիւնը, այս անկատար իմացականութիւնն իր հիւանդային ըմբռնումներովն անորոշապէս կը զգար թէ հրէշային բան մը կարինքնին :

Այն աղօտ և տժգոյն կիսատուերին մէջ ուր կը սողար ան, ամէն անգամ որ իր վիզը կը դարձնէր ունայուածքը վեր վերցնել կ'ուզէր, կատաղութեամբ խառն սարսափով մը կը կը տեսնէր որ իր գլխուն վերեւն իրերու, օրէնքներու, նախապաշարումներու, մարդերու և եղելութեանց անարկու դէպ մը կը կազմուէր և սարսափելի դառիթափներովը կը բարձրանար տեսութեանէ աներեւութանալու չափ, դէ՛գ մը որու եզրերը չէին տեսնուեր, որուն ծաւալէն կ'ահաբեկէր ինք և որ ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ այն անագին բուրբը զոր քաղաքակրթութիւն կ'անուանենք :

Այս բազմամիտիս և տճեւ ամբողջութեան մէջ հոն հոս, երբեմն իր քով, երբեմն իրմէ հեռի և անմատչելի սարաւանդներու վրայ կը նշմարէր խումբ մը, սաստիկ լուսաւորուած մաս մը, հոն թխապարտներու պահապանը և իր գաւազանը, հոս ոստիկանութեան զինուորը և անոր թուրը, ուրիշ տեղ գլուխը խոյր դրած արքեպիսկոպօս մը, վերը՝ արեւի պէս տեղ մը թագազիր և շքափայլ կայսրը :

Այնպէս կ'երեւար իրեն թէ այս հեռաւոր պայծառութիւնները փոխանակ զինքը չըջապատող խաւարը փարատելու, եւս աւելի կը սեւէին զայն և տխրագին երեւոյթ մը կուտային անոր :

Օրէնքները, նախապաշարումները, եղելութիւնները, մարդերն և իրերը քաղաքակրթութեան Աստուծոմէ ընդունած խտոնաչփոթ և խորհրդաւոր շարժումին համեմատ իր գլուխին վերեւը կ'երթեւե-

կէին՝ անոր վրայ քաշելով ու չգիտեմ ի՛նչ հանդարտաւէտ անգթութեամբ և անողոքելի անտարբերութեամբ մը զայն ճնշելով :

Օրէնքի դատապարտեալներն որոնք յետին աստիճանի դժբախտութեան վիճը գլորուած հոգիներ և դժոխոց անտեսանելի յատակը կորուսած մարդեր են, կը զգան թէ բոլոր ծանրութեամբն իրենց գլխուն վրայ կը ծանրանայ մարդկային ընկերութիւնը, որ կարի զարհուրելի է իրմէ դուրս գտնուողին և կարի երկիւղալի է իր ներքեւ գտնուողին համար :

Ժան Վալժան անա այս վիճակին մէջ կը մտածէր և ի՞նչ տեսակ կրնար ըլլալ իր մտածումը :

Երկանի տակ գտնուող կորեակ մը եթէ կարենար մտածել, անշուշտ պիտի մտածէր ինչ որ ժան Վալժան կը մտածէր :

Այս ամէն բաները, որոնք ճիւղաղներով լի իրողութիւններ և իրողութիւններով լի ուրուական տեսիլներ էին, վերջապէս անոր մտքին մէջ գրեթէ անմեկնելի ներքին վիճակ մը կազմած էին :

Թիարանին մէջ աշխատելու ժամանակ մերթ ընդ մերթ կանգ կ'առնէր և կը սկսէր խորհիլ :

Իր միտքը, որ առաջուրնէ աւելի հասուն ու միանգամայն շփոթած էր, կը զայրանար : Ինչ որ իրեն պատահած էր, այլանդակ կ'երեւար, ինչ որ բոլորտիքը կը տեսնէր, անհնարին կը թուէր՝ Իւրօքի կ'ըսէր ան : Երազ մըն է այս :

Կը տեսնէր որ վերակացուն իրմէ քանի մը քայլ անդին ոտքի վրայ կանգնած է. կը կարծէր թէ ուրուական մըն է ան. բայց ուրուականը յանկարծ գաւազանովը կը հարուածէր զինքը :

Ժան Վալժանի համար տեսանելի բնութիւնը հազիւ թէ էութիւն ունէր :

Գրեթէ ճշմարտութիւն մըն է ըսելը թէ անոր համար ոչ արեւ կար, ոչ ամառնային զեղեցիկ օրեր, ոչ ճառագայթող երկինք և ոչ ալ գարնանային զովասփիւռ արշալոյսեր. սովորաբար իր հոգին չգիտեմ ի՞նչ տեսակ շնչահատէ մը լոյս կ'առնէր:

Մեր խօսքը վերջացնելու ատեն մեր այս ամէն ըսածները համառօտելով և բացատրելով անոնցմէ իրական հետեւութիւններ հանելու համար բաւական կը համարինք հաստատելը թէ տասնըինը տարուան մէջ Ֆալըրօյի անփնաս յատանողը, Թուլօնի ամեհի թիապարտը թիարանի մէջ ընդունած ձեւակերպութեան շնորհիւ երկու տեսակ չարագործութեան կարող ըլլալու սովորած էր:

Առաջին.—Չարագործութիւն մը ընել արագօրէն, անխորհրդաբար, անմտաբար, լոկ բնազդումի հնազանդելով: Իր կրած վիշտերուն փոխարէն տեսակ մը վրիժառութիւն էր այս:

Երկրորդ.—Չարագործութիւն մը ընել ծանրութեամբ, հանդարտութեամբ, խղճի հետ վիճելով և ընելիք չարագործութեան վրայ մտախոհելով այն ծուռ գաղափարներու համեմատ զոր կրնար տալ այս տեսակ թշուառութիւն մը: Պատճառաբանութիւն, կամք, յամառութիւն, ահա՞ ասոնք էին այն երեք յաջորդական հանգամանքը, որոնց համաձայնութեամբ կ'որոշուէին իր ամէն նախամտածութիւնները՝ և զոր տեսակ մը կազմութեան տէր անձինք կրնան թունե՛նալ: Այս չարագործութեանց շարժառիթներն էին իր սովորական սրտմտութիւնը, սրտին զառնութիւնը, իր կրած անօրէնութեանց բուռն զգացումը և ընդզիմագործութիւն մը նաև բարիներու, անմեղներու եւ արդարներու դէմ, եթէ երբէք կան այս յատկութեանց տէր մարդեր:

Իր ամէն մտածութեանց սկզբնակէտն և վերջակէտն էր մարդկային օրէնքին դէմ պահած ոխը, այն ո'խը որու զգացումն եթէ նախախնամական տնօրէրութեամբ մը կանգ չառնէ, ժամանակէ մը ետք պիտի ըլլայ ոխ մարդկային ընկերութեան դէմ, ոխ մարդկային սեռի դէմ, ոխ արարածներու դէմ և որ հուսկ յետոյ ամէն կենդանի էակի առանց խտրութեան փնաս պատճառելու անորոյ և անասնային փափաք մը պիտի ըլլայ:

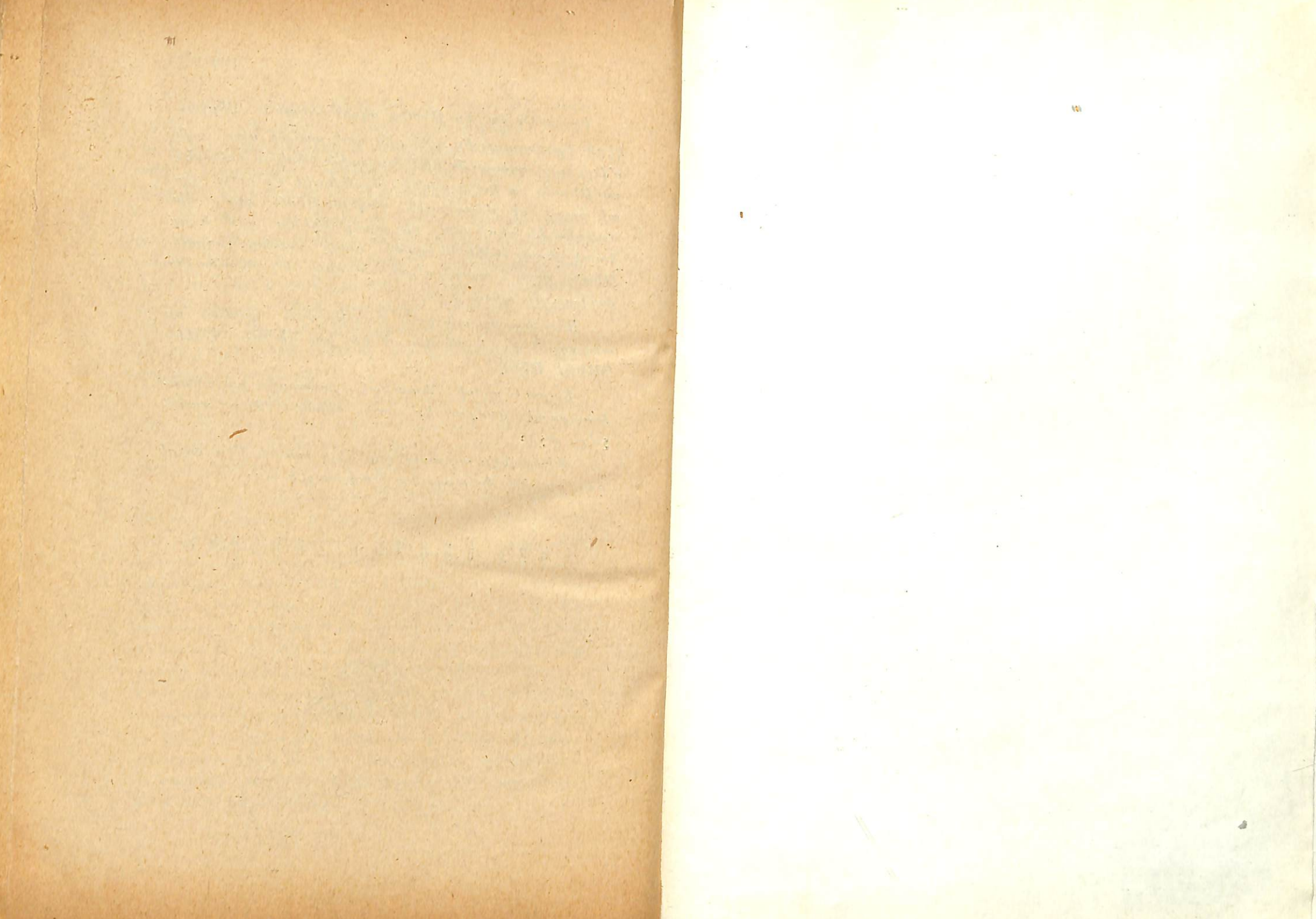
Ահա այս պատճառաւ էր որ ժան Վալթան որ անցագրին մէջ նշանակուած էր իբր ԽԻՍՏ ՎՏԱՆԳԱՒՈՐ ՄԷԿԸ:

Տարուէ տարի, հետզհետէ, յամրապէս բայց հարկաւորապէս ցամքած էր անոր սիրտը: Չո'ր սրտի, չո'ր աչք:

Թիարանէն ազատած օրը ճիշդ տասնեւինը տարի կար որ շիթ մը արցունք թափած չէր ան:

Վ Ե Ր Չ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Հ Ա Տ Ո Ր Ի Ն





ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0315413



